

T.C.
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

KIRSAL YOKSULLUK VE KIRSAL EMEĞİN PROLETERLEŞMESİ: GÖKÇE ve
BAKIRÇA KÖYLERİNİN KARŞILAŞTIRMALI İNCELEMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
TOLGA YILMAZ

DANIŞMAN
DOÇ. DR. ŞİNASI ÖZTÜRK

KASIM, 2015

MUĞLA

T.C.
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

KIRSAL YOKSULLUK VE KIRSAL EMEĞİN PROLETERLEŞMESİ: GÖKÇE VE
BAKIRÇA KÖYLERİNİN KARŞILAŞTIRMALI İNCELEMESİ

HAZIRLAYAN
TOLGA YILMAZ

Sosyal Bilimler Enstitüsünce
“Yüksek Lisans”
Diploması Verilmesi İçin Kabul Edilen Tezdir.

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 18/11/2015
Tezin Sözlü Savunma Tarihi : 23/10/15

Tez Danışmanı : Doç. Dr. ŞİNASI ÖZTÜRK
Jüri Üyesi : Doç. Dr. NAHİDE KONAK
Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. SAVAŞ ÇAĞLAYAN

Enstitü Müdürü : Prof. Dr. Mehmet MARANGOZ

EKİM, 2015
MUĞLA

TUTANAK

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün 16.09.2015 tarih ve 698/28 sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 24/6 maddesine göre, Sosyoloji Anabilim Dalı Yüksek lisans öğrencisi Tolga Yılmaz'ın "Kırsal Yoksulluk ve Kırsal Emegın Proleterleşmesi: Gökçe ve Bakırça Köylerinin Karşılaştırmalı İncelemesi" adlı tezini incelemiş ve aday 23.10.2015 tarihinde saat 15.00'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra 60 dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin **kabul** edildiğine ay. birliği ile karar verildi.

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Şinasi ÖZTÜRK

Üye

Doç. Dr. Nahide KONAK

Üye

Yrd. Doç. Dr. Savaş ÇAĞLAYAN

YEMİN

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Kırsal Yoksulluk ve Kırsal Emeğin Proleterleşmesi: Gökçe ve Bakırça Köylerinin Karşılaştırmalı İncelemesi” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

18.11.2015

Tolga YILMAZ

İMZASI

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ VERİ GİRİŞ FORMU

YAZARIN **MERKEZİMİZCE DOLDURULACAKTIR.**

Soyadı :Yılmaz

Adı :Tolga

Kayıt No:

TEZİN ADI

Türkçe : Kırsal Yoksulluk ve Kırsal Emegın Proleterleşmesi: Gökçe ve Bakırça Köylerinin Karşılaştırmalı İncelemesi

Y. Dil : Rural Poverety and Proletarianization of Rural Labor: A Comperative Study of Gokce and Bakirca Villages

TEZİN TÜRÜ: Yüksek Lisans

Doktora

Sanatta Yeterlilik

X

O

O

TEZİN KABUL EDİLDİĞİ

Üniversite :Muğla Sıtkı Koçman Üniveritesi

Fakülte :Edebiyat Fakültesi

Enstitü :Sosyal Bilimler Enstitüsü

Diğer Kuruluşlar :

Tarih :

TEZ YAYINLANMIŞSA

Yayınlayan :

Basım Yeri :

Basım Tarihi :

ISBN :

TEZ YÖNETİCİSİNİN

Soyadı, Adı :Öztürk, Şinasi

Ünvanı :Doç. Dr.

TEZİN KONUSU (KONULARI) :

1. Araştırmanın konusunu Muğla'nın Ula İlçesi'ne Bağlı Gökçe köyü ve Tekirdağ'ın Çorlu İlçesi'ne bağlı Bakırça köyü üzerinden kırsal emeğin proleterleşmesi ve bunun boyutlarının karşılıklı olarak incelenmesi oluşturmaktadır. Çalışmanın bir diğer odak noktası da, kırsal emeğin dönüşümünün yoksulluk ile olan ilişkisini incelemektir.

TÜRKÇE ANAHTAR KELİMELER:

1. Kırsal emek
2. Kırsal yoksulluk
3. Emeğin proleterleşmesi
4. Gökçe
5. Bakırça

İNGİLİZCE ANAHTAR KELİMELER:

1. Rural labor
2. Rural poverty
3. Proletarianization of labor
4. Gokce
5. Bakırca

1- Tezimden fotokopi yapılmasına izin vermiyorum	O
2- Tezimden dipnot gösterilmek şartıyla bir bölümünün fotokopisi alınabilir	x
3- Kaynak gösterilmek şartıyla tezimin tamamının fotokopisi alınabilir	x

Yazarın İmzası :

Tarih : 18.11.2015

ÖZET

Türkiye’de ve Dünya’da kırsal alanda özellikle son otuz yılda neo-liberal politikaların uygulanmasıyla birlikte büyük değişimler gerçekleşmektedir. Kırsal alanda meydana gelen değişimler toplumu doğrudan ya da dolaylı yollardan etkilemektedir. Kırsal alandaki toplumsal yapı da bu değişimlerden etkilenmekte, kırsal emeğin konumu değişmekte, sosyo-ekonomik boyutta dönüşümler geçirmektedir. Buna bağlı olarak, kırsal alanda yoksulluk yeni bir boyut kazanmakta bu durum kırsal emeğin dönüşümünü de tetiklemektedir.

Bu çalışmanın konusunu Muğla’nın Ula İlçesi’ne bağlı Gökçe köyü ve Tekirdağ’ın Çorlu İlçesi’ne bağlı Bakırça köyü üzerinden, kırsal emeğin proleterleşmesi ve yoksulluğun kırsal boyutunun karşılaştırmalı olarak incelenmesi oluşturmaktadır. Bu kapsamda seçilen iki köyün şu andaki sosyo-ekonomik yapısının ele alınmasıyla birlikte, yoksulluk ve proleterleşme arasında nasıl bir ilişki olduğu, Türkiye kırsalı da göz ardı edilmeden tarihsel süreç içerisinde sosyo-ekonomik ve tarımsal yapılarda olan değişimler de göz önünde bulundurularak irdelenmiştir.

Araştırma sonucunda genel olarak, iki köyde kırsal yoksulluğun varlığı ve kırsal yoksulluğun proleterleşme eğilimlerini etkilediği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kırsal emek, kırsal yoksulluk, emeğin proleterleşmesi, Gökçe, Bakırça

ABSTRACT

There have been major changes in rural areas of Turkey and the World especially for last thirty years along with the implementation of neo-liberal policies. Changes that occur in rural areas, affect society either directly or indirectly. Those changes also affect the rural societies such as get to change the rural labor's position and transform the socio-economic dimension. 'Poverty in rural areas' gained a new dimension according to this reality. Impoverishment causes the transformation of rural labor too.

This article's subject is a comparative study of poverty's rural dimension and rural labor proletarianization via Gökçe Village (Ula district of Muğla) and Bakırça Village (Çorlu District of Tekirdağ). In this context, at first stage the two villages have been determined as current socio-economical structures. Then the relationships between "poverty" and "proletarianization" have been examined without being ignored Turkey's rural areas and by considering socio-economical and agricultural changes.

The presence of rural poverty have been found at both villages as a result of this research. And we generally determined that this situation affects the tendency of proletarianization.

Keywords: Rural labor, Rural poverty, proletarianization of labor, Gökçe, Bakırça

TEŞEKKÜR

Teşekkür yazılarının yazılması zor denirdi. Neresinden başlanması gerekir, nasıl bir üslup kullanılır bilemiyorsunuz. Özellikle ciddi bir akademik çalışmayı takdim etmenin arifesinde insan tuhaf olmuyor değil. Kafamda teşekkür yazısını tasarlariken aklıma Oğuz Atay geliyor ve onun da teşekkür yazılarını sevmediğini anımsıyorum. Fakat akademik bir çalışmanın ağırlığı önümü kesiyor şu anda. Sanırım çok fazla gevelemeden işe koyulmalıyım.

Bu çalışma bütün aşamalarıyla yaklaşık beş yıllık bir sürede tamamlandı. Benim tembelliklerim, hayattan beklentilerim, memlekete benzeyen hallerim bir araya gelince süre uzadı gitti. Tabi ki burada baş sorumlu ben oluyorum. Bu yüzden uzun süren bu çalışmamızda en önemli teşekkürü danışman hocam Doç. Dr. Şinasi Öztürk'e etmem gerekiyor. İkimiz de hayatlarımızı derinden etkilediğini düşündüğüm önemli süreçlerden geçtik. Hastalıklar, doğumlar, ölümler... Gezi Direnişi, Ali İsmail'in, Berkin'in ölümleri, Soma Katliamı, Reyhanlı, Suruç ve Ankara'da kaybettiğimiz yüzlerce can... Listeyi uzatmak mümkün ama öyle bir işe girişmem pek doğru olmaz bu noktada. Bu olumsuzluklar yaşanırken bizlerin üzerine düşen üretmektir. Bu süreçte bir nevi usta çırak ilişkisi içerisinde üretimde bulunduğumuz danışman hocam Doç. Dr. Şinasi Öztürk'e en derin muhabbetlerimi sunuyorum.

Bir önemli teşekkür de çalışmanın özellikle alan araştırması kısmında ekip ruhuyla hareket ettiğimiz ve anket sorularının hazırlanmasından, çalışmanın yazım aşamasına kadar olan süreçlerde yanımda olan ve yardımlarını esirgemeyen Özlem Aydemir, Yasemin Gümüş, Onural Keskin, Ertuğrul Ölmez, Sibel Çayan, Tuğba Tiryakioğlu, Haydar Akdemir'dir. İyi ki yanımda oldular ve desteklerini sundular.

Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyoloji Bölümü öğretim görevlisi Doç. Dr. Nahide Konak ile Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyoloji Bölümü öğretim XI görevlisi Yrd. Doç. Dr. Savaş Çağlayan hocalarıma eleştirileri ve sundukları katkı ile tezimi bir adım daha ileri götürmeme destek oldukları için ayrıca teşekkür ediyorum.

Bu günlere gelmemde üzerimde büyük emekleri olan pek sevgili annem ve babam olmasaydı bu çalışmayı tamamlayamazdım. İyi ki varlar...

Galiba diğer önemli teŖekkürü Gökçe ve Bakırça köylerinde yaŖayan yüce gönüllü insanlar hak ediyor. Onların desteği, katkısı ve özverisi sayesinde bu çalışmanın alan araştırması kısmı tamamlandı. Alan araştırması esnasında bizlerden yardımlarını esirgemedikleri için hepsine teŖekkürü bir borç biliyorum.

İÇİNDEKİLER

TABLolar LİSTESİ.....	III
GRAFİKLER LİSTESİ.....	VI
BİRİNCİ BÖLÜM	
GİRİŞ	1
1.1.Çalışmanın Konusu, Kapsamı ve Amacı.....	4
1.2.Çalışmanın Yöntemsel Modeli	5
1.3.Çalışmanın Planı.....	8
İKİNCİ BÖLÜM	
KAPİTALİST ÜRETİM SÜRECİNDE KIRSAL EMEK	10
2.1. İngiltere’de Tarımsal Değişim.....	11
2.2. Prusya ‘da (Almanya) Tarımsal Değişim	14
2.3. Amerika’da Tarımsal Değişim	15
2.4. Doğu Asya’da Tarımsal Değişim	16
2.5. Tarımsal Üretim İlişkilerinin Değişimi	18
2.6. Kapitalist Üretim Biçiminde Emek Süreci	22
2.6.1. Kapitalist Üretim Biçiminde Emek Süreci ve Marx	24
2.6.2. Emek Süreci Tartışmaları: Braverman ve Burawoy	25
2.7. Kırsal Emek ve Emek Süreci Tartışmaları İçindeki Konumu	28
2.7.1. Kırsal Emek ve Yedek Emek Ordusu	29
2.8. Proleterleşme ve Proleterleşme Süreçleri	32
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
TÜRKİYE’DE KIRSAL EMEĞİN PROLETERLEŞMESİ.....	36
3.1.Türkiye’de Tarımsal Dönüşüm	36
3.2. Köy Kökenli-Geçici Süreli Proleterleşme	48
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	
TÜRKİYE’DE KIRSAL YOKSULLUK.....	52
4.1.Yoksulluk Kavramı Üzerine Değerlendirmeler.....	52
4.1.1. Egemen Söylemin Kavramsallaştırdığı “Yoksulluk Algısı”	53
4.2. Yoksulluğa Yönelik Tanımlamalar-Kavramsal Yaklaşımlar	54
4.2.1.Klasik İktisat Düşüncesinde Yoksulluk Tartışmaları	55

4.2.2. Klasik İktisat Düşüncesinin Yoksulluk Algısına Karşı Tavrı Alışlar.....	58
4.3.Yoksulluk ve Bazı Uluslararası Kuruluşlar	61
4.4.Yoksulluğu Tanımlamaya ve Ölçmeye Yönelik Bazı Kavramlar	63
4.5. Türkiye’de Kırsal Yoksulluk.....	65
4.5.1. Türkiye’de Kırsal Yoksulluğun Boyutları	67
BEŞİNCİ BÖLÜM.....	74
ARAŞTIRMA BULGULARI	74
5.1. Alan Araştırması Sürecinde Yapılanlar.....	75
5.2. Araştırmanın Yapıldığı Gökçe ve Bakırça Köyleri İle İlgili Genel Bilgiler ...	76
5.2.1. Gökçe	76
5.2.2. Bakırça	79
5.3. Anketler Sonucunda Toplanan Verilerin Değerlendirmesi	82
5.3.1. Demografik Bilgilerin Karşılaştırılması	82
5.3.2. İş, Hane Geliri, Sosyal Güvenlik ve Boyutları	90
5.3.3. Mülkiyet.....	104
5.3.4. Tarımsal Faaliyetler ve Bu Faaliyetler Sonucu Elde Edilen Ürünlerin Değerlendirilme Biçimleri	112
5.3.5. Tarımsal Faaliyet ve Tarımsal Gelirdeki Değişimler	115
5.3.6. Ekonomik Durum Üzerine Düşünceler.....	116
5.3.7. Yoksulluk Algısı ve Yoksulluk Üzerine Düşünceler.....	121
5.3.8. Devletin Yoksulluğu Azaltmasına Yönelik Uygulaması Gereken Politikalara Yönelik Düşünceler	124
5.3.9. Yoksulluğa Neden Olan Faktörler	127
5.3.10. Tarımsal Faaliyetlerde Aile Dışı Ücretli Emek Kullanımı	130
SONUÇ	132
KAYNAKÇA	143

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo-1 İngiltere’de Tarımsal Değişimin Biçimleri	12
Tablo-2 Prusya (Almanya) Örneğinde Tarımsal Değişimin Biçimleri	15
Tablo-3. Amerika’da Tarımsal Değişimin Biçimleri.	16
Tablo-4. Doğu Asya’da Tarımsal Dönüşümün Yolları.....	17
Tablo-5. Türkiye’de kent ve köy nüfusunun, yıllara göre toplam nüfus içindeki oranı.	39
Tablo-6. Sektörlerin GSMİH içerisindeki payları (%).....	42
Tablo-7. Tarım Sektörü Katma Değerinin Gayri Safi Yurtiçi Hasıladaki (GSYH) Payı, (1998 Bazlı, Sabit Fiyatlarla).	45
Tablo-8. 2000-2012 Yılları Arasında İstihdamın Sektörel Dağılımı	46
Tablo-9. 1980-2007 Yılları arası Tarımsal İstihdam ve.....	47
Tarımsal Emek Verimi.....	47
Tablo-10. Yoksulluk sınırı yöntemlerine göre fertlerin yoksulluk oranlarının değişimi (2002-2009).	68
Tablo-11. Hane Halkı Fertlerinin Çalıştığı Sektöre Göre Yoksulluğun 2002-2009 ..	69
Yılları Arası Dağılımı.	69
Tablo-12. Türkiye’de Tarımsal İşletme-Mülkiyet İlişkileri.....	69
Tablo-13. Hane halkı fertlerinin işteki durumlarına göre yoksulluğun dağılımı (2002-2009).	71
Tablo-14. Kırsal nüfusun işteki duruma göre sayısal dağılımı (2000-2013).	72
Tablo-15. Gökçe ve Bakırça köylerinin nüfus, hane sayısı, yapılan anket, mülakat ve odak grup görüşmesi sayıları.	76
Tablo-16.Yıllara göre Gökçe’nin nüfusunun değişimi.	77
Tablo-17.Yıllara göre Gökçe’de yaş gruplarının dağılımı.	77
Tablo-18.Yıllara göre Gökçe’de eğitim durumunun değişimi.	78
Tablo-19.Yıllara göre Gökçe’de işteki duruma göre istihdam edilen nüfusun değişimi.	78
Tablo-20.Yıllara göre Bakırça nüfusunun değişimi.	80
Tablo-21.Yıllara göre Bakırça’da yaş gruplarının dağılımı.	80
Tablo-22.Yıllara göre Bakırça’da eğitim durumunun değişimi.	81
Tablo-23.Yıllara göre Bakırça’da işteki duruma göre istihdam edilen nüfusun değişimi.	82
Tablo-24. Köylere göre cinsiyet dağılımı	83
Tablo-25. Köylerde yaş dağılımı.....	84
Tablo-26. Köylere göre medeni durum.	85
Tablo-27. Köylere göre hanedeki çocuk sayısı.	86
Tablo-28. Köylere göre hanede yaşayan kişi sayısı.	87
Tablo-29. Köylere göre eğitim durumu.	88
Tablo-30. Köylere göre iş/meslek durumları.	90

Tablo-31. Köylere göre çalışmama nedeni.	92
Tablo-32. Bakırça ve Gökçe’de bir işte çalışmayanların yaş gruplarına göre dağılımı	92
Tablo-33. Köylere göre tarım dışı işlerde ücretli- çalışan diğer hane üyeleri.....	93
Tablo-34. Köylere göre hane ortalama aylık gelirinin dağılımı.....	94
Tablo-35. Köylere göre hanenin temel gelir kaynağı.....	95
Tablo-36. Köylere göre hane gelirini oluşturan “ücretli işlerin”, toplam hane geliri içerisindeki dağılımı.....	96
Tablo-37. Köylere göre hane gelirini oluşturan “tarım gelirlerinin”, toplam hane geliri içerisindeki dağılımı.	97
Tablo-38. Köylere göre hane gelirini oluşturan “emekli maaşının”, toplam hane geliri içerisindeki dağılımı.....	98
Tablo-39. Köylere göre hane gelirini oluşturan gelir kaynakları ve bunların oranları.	99
Tablo-40. Köylere göre sosyal güvence.....	102
Tablo-41. Köylere göre oturdukları evin kime ait olduğu.	104
Tablo-42. Köylere göre tarım arazisinin dağılımı.....	106
Tablo-43. Köylere göre tarım makineleri mülkiyetinin dağılımı.....	107
Tablo-44. Köylere göre hanelerin hayvan mülkiyeti.	108
Tablo-45. Gökçe ve Bakırça’da hayvancılık faaliyetleri sonucunda elde edilen ürünlerin değerlendirilme biçimleri.	109
Tablo-46. Köylere göre tarımsal faaliyetler.....	113
Tablo-47. Gökçe ve Bakırça’da tarımsal faaliyetler sonucunda elde edilen ürünlerin değerlendirilme biçimleri.	114
Tablo-48. Son 10 yılda tarımsal faaliyetlerde meydana gelen değişiklik.....	115
Tablo-49. Son 10 yılda tarımsal gelirdeki değişim.....	115
Tablo-50. Ankete katılanların, ekonominin ülke genelindeki durumunu değerlendirmesi.....	117
Tablo-51. Ankete katılanların kendi ekonomik durumunu nasıl tanımladığı.....	118
Tablo-52. Ankete katılanların kendi hanelerinin ekonomik durumunun, köydeki diğer hanelerle karşılaştırması.....	119
Tablo-53. Köylerde, geçmişe göre bu günkü ekonomik durumun kıyaslanması....	119
Tablo-54. Geçmişe göre bu günkü ekonomik durumun iyi ve aynı olmasını sağlayan unsurların köylere göre dağılımı.....	120
Tablo-55. Geçmişe göre bu günkü ekonomik durumun daha kötü olmasına neden olan etmenlerin köylere göre dağılımı.....	121
Tablo-56. Ankete katılanlara göre yoksulluğun, yaşadıkları köyde önemli bir sorun olup olmadığı.....	122
Tablo-57. Ankete katılanların yaşadıkları köydeki hanelerin yoksulluk oranları hakkındaki görüşleri.....	123
Tablo-58. Devletin yoksulluğu azaltmak için uyguladığı politikaların yeterli bulunup bulunmadığı.....	124

Tablo-59. Devletin yoksulluğu azaltması için uygulaması gerektiği düşünölen bazı politikaların, önem derecesine göre Gökçe'deki dağılımı.	126
Tablo-60. Devletin yoksulluğu azaltması için uygulaması gereken politikaların, Bakırça'ya göre dağılımı.....	127
Tablo-61. Gökçe ve Bakırça'da "yoksulluğa neden olan en önemli üç faktörün" önem derecesine göre dağılımı.....	129
Tablo-62. İnsanlar hak ettiğini kazanamadığı için mi yoksa tembelliklerinden mi yoksuldur?.....	129
Tablo-63. Tarımsal faaliyetlerde ücretli işçi çalıştırılıp çalıştırılmadığı.....	130
Tablo-64. Tarımsal faaliyetlerde çalıştırılan işçinin çalıştırılma türü.	131
Tablo-65. İşçinin çalıştırıldığı işler.	131

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik-1. Küresel Emek Gücü ve Küresel Yedek Emek Ordusu.....	30
Grafik-2. Yıllara göre Gökçe'de tarımsal gelirlerin değişimi.....	100
Grafik-3. Yıllara göre Bakırça'da tarımsal gelirlerin değişimi.....	101
Grafik-4. Köylere göre sosyal güvence durumu.	103
Grafik-5. Gökçe'de hayvancılık faaliyetleri sonucunda elde edilen ürünlerin değerlendirilme biçimleri.....	110
Grafik-6. Bakırça'da hayvancılık faaliyetleri sonucunda elde edilen ürünlerin değerlendirilme biçimleri.....	112

KISALTMALAR

AB- Avrupa Birliği

DB- Dünya Bankası

DGD- Doğrudan Gelir Desteği

DTÖ- Dünya Ticaret Örgütü

GSMH- Gayri Safi Milli Hasıla

IMF- Uluslararası Para Fonu

İGSAŞ- İstanbul, Gübre Sanayi AŞ

TİGEM- Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü

TMO- Toprak Mahsulleri Ofisi

TRUP- Tarım Reformu Uygulama Projesi

TÜGSAŞ- Türkiye Gübre Sanayi AŞ

TZDK- Türkiye Ziraî Donatım Kurumu

UNDP- Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı

TÜİK- Türkiye İstatistik Kurumu

DPT- Devlet Planlama Teşkilatı

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

“Tarihsel kapitalizmin çağdaş formu, artık zanaat geçmişinden çok uzakta! Ulus-üstü ölçekte merkezileşirken yerel ölçekte yoğunlaşan ve bu amaçla ulusal pazarları ve ulus ölçeğinde kendisine engel teşkil edebileceği tarihsel bir vakıa olan siyasal toplumu (ulus-devlet) dönüştüren eğilimiyle finans kapital, nesnel olarak artık küçük köylünün tarlasında ve kaynayan kazanındadır” (Özuğurlu, 2012: 84).

Kapitalizm, 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren neo-liberal ekonomi politikalarının uygulamaya sokulmasıyla birlikte dünya genelinde yeni bir çehre kazanmıştır. Neo-liberal ekonomi politikalar yalnızca iktisadi alanla sınırlı kalmayıp, siyasal ve toplumsal alanda da bir takım dönüşümlerin yaşanmasına neden olmuş, dünya yeni bir düzenin içerisine girmeye başlamıştır. Geride bırakılan otuz beş yıl içerisinde, kapitalist ekonomik sistemin araçlarından biri olan “küresel sermaye dolaşımı” giderek hız kazanmaktadır. Sermaye hareketliliğinin yüksek olması üretim ilişkilerinin temel bileşenlerini oluşturan işgücü ve sermaye arasındaki bağımlılık ilişkilerinin sermaye odaklı şekillenmesini sağlamıştır. Bu durum aynı zamanda toplumsal ilişkilerin ve insan-doğa ilişkilerinin kökten değişmesine yol açmıştır. Bununla birlikte neo-liberalizmin kurduğu ilişki ağları küresel boyutta ilişkilerin artarak çatışmayı şiddetlendirirken sermaye odaklı şekillenen toplumsal ilişkilerin, sorunların da algılanış ve deneyimleniş şekillerine farklı bir yön vermiştir. Neo-liberalizmin kurduğu yeni ilişki ağları, küresel boyutta alt sınıflar ile üst sınıflar arasındaki mesafenin giderek açılmasına neden olmuştur. Böylelikle uygulanan ekonomi politikaları, sermaye hareketlerinin hızlanması ve serbestleşmesiyle ulusal sınırları ve etkinliğini yeniden şekillendirmiştir. Üretim süreçleri her geçen gün içlerinde yer aldıkları kendi yerel ve ulusal, siyasal, toplumsal yapıdan farklılaşarak küresel yapılara eklenmektedir. Üretim süreçlerini ve mekanizmalarını kontrol altına alan kapitalizmin bu yeni formu üretim sürecinde olduğu gibi tüketim süreçlerini de etkileyerek yerel pazarları ele geçirmektedir.

Kapitalist ekonomik sistemin neo-liberal ekonomi politikaları, IMF, Dünya Bankası, Uluslararası Ticaret Örgütü gibi sermaye odaklı kuruluşlar aracılığıyla

dünya genelinde birçok alanda ekonomik kalkınma gerçekleştirmeyi amaçladığını iddia etmektedir. Bu alanlardan birisini de tarımsal üretim faaliyetleri oluşturmaktadır. Buna bağlı olarak küreselleşme süreci içerisinde önemli yeri olan küresel şirketler de doğrudan ya da dolaylı yollarla tarımsal yapıları dönüştüren temel aktörlerdendir.

Bu durum, küresel sermayenin tarımsal üretimde etkinliği, Türkiye gibi ülkelerde artan ivme ile devam etmektedir. Sonucunda da sosyo-ekonomik ve siyasal yapılarda ciddi değişikliklere yol açmaktadır. Bunların en önemli yansıması da üretim süreçlerinde emeğin konumunun değişmesinde görülmektedir.

Türkiye’de tarımsal yapılarda meydana gelen değişimler aynı zamanda tarımsal üretimin en önemli parçası olan kırsal emeği etkilemekte, kırsal emek pazarını şekillendirmektedir. Türkiye tarımı küreselleşme ve bunun gereği olarak uygulanan liberalleşme politikaları ekseninde yabancı sermayenin boyunduruğu altına girmiştir. Bunun sonucunda tarımsal üretim ilişkilerinde önemli değişiklikler gözlemlenmektedir. Tarım sektöründe Osmanlı’nın son dönemi ve Cumhuriyet’in ilk yıllarından bu yana varlığını sürdüren hane içi emeğin asli olduğu “küçük meta üreticiliği” olarak adlandırılan üretim şekline neo-liberal tarım politikaları ile şekillendirilen büyük tarım işletmelerine geçiş yaşanmaktadır. Küçük üreticilik gün geçtikçe kaybolmakta yerini büyük kapitalist üreticiler ve üretim tarzları almaktadır. Küçük boyutta üretim ile uğraşanlar tarımdan yavaş yavaş kopmaktadır. Hane emeği azami ölçüde tarım dışı faaliyetlere seferber edilmektedir. Bu durum da, kırsal emeğin proleterleşme örüntülerini şekillendirmektedir. Bir diğer ifade ile tarımsal faaliyetler ile hayatını idame ettiremeyenler, topraklarını ellerinden çıkararak kentlere göç etmekte ve toprakları büyük üreticilerin elinde toplanmaktadır. Köylüler topraksızlaşmaları ve göç etmeleri sonucunda kentlerde sanayi, hizmet sektörlerinde ya emek pazarına dâhil olmakta ya da işsizlik sorunu ile baş başa kalmaktadır.

2000’li yıllar ile birlikte sanayi ve hizmet bölgelerinin kırsal alanlara yakın yerlerde oluşturulmasıyla birlikte gözlemlenen diğer bir durum da köylülerin topraklarını elden çıkarmadan tarım dışı alanlarda emek pazarına katılmaktadırlar. Özellikle Güney Ege ve Trakya da gözlemlenen bu durum, kırsal emeğin geçirdiği ve geçireceği değişimin bir göstergesidir. Sanayi ve hizmet (özellikle turizm) sektörü

kontROLSÜZ ve denetimden uzak, verimli tarım arazilerinin içine ya da yakınlarına nüfuz edecek şekilde gelişim göstermektedir. Verimli tarım arazileri kurulan fabrikalarla, açılan turizm işletmeleri ile rant alanlarına dönüştürülmektedir. Kırsal emek pazarı bu durumdan doğrudan-dolaylı ya da olumlu-olumsuz şekillerde etkilenmektedir. Türkiye'nin diğer bölgelerinde olduğu gibi topraklarını bir güvence olarak görmekte, ellerinden çıkarmamakta, hem tarımsal faaliyetleri yürütüp hem de köylerine yakın tarım dışı sektörlerde emek pazarına dâhil olabilmektedir. Kimi kesim ise topraklarının değer kazanmasıyla birlikte rant gelirinden faydalanmaktadır.

Tarımsal yapılarda meydana gelen bu değişiklikler kırsal alandaki emek formasyonunu, emek biçimlerini çeşitli yollardan etkilemektedir. Kırsal emek formları (özellikle geçimlik üretim ve hane içi emek kullanımı) uygulanan neo-liberal tarım politikaları ve ülke içi dinamiklerin etkisiyle dönüşümler yaşamaktadır. Bu dönüşümden ilk olumsuz etkilenen ise hayatlarını tarımsal faaliyetleri ile idame ettirmeye çalışan, ürettiği ürünün karşılığını alamayan, tarımsal faaliyetlerden kopma noktasına gelmiş, her geçen gün daha da yoksullaşan köylülerdir.

Türkiye'de 2000'li yıllar ile birlikte tarımda üretim azalmakta, ithalat ise artmaktadır. Türkiye bir zamanlar ilkokul derslerinde dahi öğretilen, her hangi bir savaş durumunda, dar boğaz zamanlarda kendi kendine yetebilen tarım ülkesi konumundaydı. Çiftçiler ürettikleri ürünün karşılığını almakta, tarımsal faaliyetler ile hane ekonomisini çevirebilmekteydi. Türkiye'de 2012 yılında ilk defa saman ithalatı yapıldı. Buğday üretiminde Dünya'da ilk sıralarda yer alınmasına rağmen artık buğdayda ithalatçı ülke durumuna gelindi. Pamuk Yunanistan'dan, Şeftali Mısır'dan, Elma Uruguay ve Şili'den ithal edilmeye başlandı. Et ve süt ürünleri üretimi nerdeyse Türkiye'nin ihtiyacını karşılayamayacak bir hal aldı. Bunun gibi örnekleri sıralamak mümkündür.

Yukarıda çerçevesi çizildiği üzere, bu çalışmada kırsal emeğin, proleterleşiyor olduğu varsayımından hareketle, kırsal emeğin proleterleşme eğilimleri ve bunun arkasında yatan unsurlar boyutlarıyla, Muğla'nın Ula İlçe'sine bağlı Gökçe Köyü ile Tekirdağ'ın Çorlu İlçe'sine bağlı Bakırça Köyü'nde alan araştırmasından elde edilen bilgiler ışığında tartışılmıştır. Çalışmada aynı zamanda

kırsal emeğin proleterleşmesi ile kırsalın yoksullaşması arasındaki ilişkinin boyutları da tespit edilmeye çalışılmıştır.

1.1.Çalışmanın Konusu, Kapsamı ve Amacı

Araştırmanın konusunu Muğla'nın Ula İlçesi'ne Bağlı Gökçe köyü ve Tekirdağ'ın Çorlu İlçesi'ne bağlı Bakırça köyü üzerinden kırsal emeğin proleterleşmesi ve bunun boyutlarının karşılıklı olarak incelenmesi oluşturmaktadır. Bu kapsamda seçilen iki köyün şu andaki sosyo-ekonomik yapısı ele alınmış, Türkiye'de tarihsel süreç içerisinde tarımsal yapılarda olan değişimlerin sosyo-ekonomik boyutları ile iki köy üzerindeki etkileri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın temel amacı, Türkiye'de kırsal alanda üretim süreçlerinde meydana gelen değişimlerin, kırsal emeğin dönüşümündeki etkilerini Bakırça ve Gökçe örnekleri üzerinden tespit etmeye çalışmaktır. Bu doğrultuda kırsal emeğin dönüşümünde etkili olduğu düşünülen "tarımsal yapı" ile ilgili kavramsal bir tartışma yürütülmüştür. Böylelikle tarımsal yapıların kapitalizm ile olan ilişkisi ele alınarak kırsal alandaki işgücünün, nasıl ve hangi boyutlarda proleterleştiği belirlenmeye çalışılmıştır. Buradan hareketle Gökçe ve Bakırça köylerinin şu anda demografik yapısı, sosyo-ekonomik yapısı otuz yıllık süreç içerisinde incelenmiştir. Buradaki amaç ise 1980 sonrası uygulanmaya başlanan neo-liberal ekonomi politikalarının ve bunun tarımsal üretim süreçlerine olan yansımalarını örnek seçilen iki köy üzerinde incelemektir.

Çalışmanın bir diğer odak noktası, kırsal emeğin dönüşümünün yoksulluk ile olan ilişkisini incelemektir. Tarımsal üretim ile geçimini sağlayan nüfus, uygulanmaya başlanan neo-liberal ekonomi politikalar ile birlikte yoksullaşmaya başlamıştır. Tarımsal faaliyetlerle geçimini sağlayanların, tarımsal üretim maliyetlerinin artması ve büyük tarım firmaları ile rekabet edememeleri ve pazar koşulları nedeniyle gelir durumları her geçen gün kötüleşmektedir. Tarım alanlarının imara açılması, Trakya'da verimli tarım alanlarına fabrikaların plansızca yerleştirilmesi, Güney Ege'de narenciyenin düşük fiyatlarda satılması, elde edilen ürünlerden çiftçinin yerine tüccar-aracı-tefecinin daha çok kazanmasını sağlayan mekanizmalar sonucunda köylüler her geçen gün daha yoksullaşmaktadır.

Araştırmada, yukarıda bahsedilenlerden hareketle yoksulluk konusu üzerine kavramsal bir tartışma gerçekleştirilmiş, Türkiye’de yoksulluğun kırsal boyutu ile ilgili önemli görülen noktalara değinilmiştir. Gökçe ve Bakırça da yoksulluğun boyutları tespit edilmeye çalışılmış, yoksulluğun ne derecede olduğu, kırsal emeğin dönüşümünü etkileyip etkilemediğine, etkiledi ise etkilerinin ne boyutta olduğuna bakılmıştır.

Bu çalışma Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından 12/20 No’lu proje kapsamında hazırlanmıştır.

1.2. Çalışmanın Yöntemsel Modeli

Çalışmanın teorik ve uygulama kısımlarında kavramsal ve kuramsal yaklaşımları belirlerken ve bu yaklaşımları kullanırken “tarihsel-yapısal” yaklaşımlar ekseninde analizlerde bulunulmuştur. Tarihsel- yapısalcı yaklaşımlar en genel ifade ile kapitalist ilişkilerin yayılmasını ve farklı üretim biçimlerinin kapitalist ilişkilere dönüşmesini veya eklenerek farklı boyutta devam etmesini incelerler (Bernstein, 1987; Blaikie, 1980; Bundy, 1979, akt. Öztürk, 2009). Örneklem olarak seçilen iki köyde ve Türkiye genelinde kırsal emeğin proleterleşmesi ve bunun boyutları üzerinden kırsal yoksulluğu inceleyebilmek için tarihsel-yapısal yaklaşımların uygun olduğu düşünülmektedir. Çünkü tarihsel-yapısalcı yaklaşımlar toplumsal ilişkilerin ve çatışma konusunun üzerinde ısrarla durur. Tarımsal-kırsal değişimde toplumsal sınıf yapısı (kaynakların mülkiyeti ve kaynakların kontrolünün farklı sınıfların elinde olması) genel olarak değişimin nedenleri arasında görülür. Bunun yanı sıra, bu yaklaşım girdilerin ve ürünlerin alım-satımını da tarım ekonomisi içinde inceler. Diğer bir deyişle, üretimin metalaştırılması yolu ile küçük çiftçilerin tarihsel süreç içinde ulusal ve uluslararası pazarlara eklenmesi temel vurgu yapılan konulardan birisidir. Üretimin metalaşması, özellikle tarımsal dönüşümde pek çok yerde gözlemlenebileceği gibi, üretimin kendi kullanımı yerine, değişim ya da pazar için yapılması, küçük çiftçinin en azından bazı temel ürünlerin alım-satımında daha büyük pazar ilişkilerine bağımlı olması sonucuna yol açmıştır. Üretimin metalaşması, küçük çiftçinin kapitalist üretim ilişkilerine dahil olmasına, böylelikle de emeğin proleterleşmesine neden olmaktadır. Bu durum günümüzde kırsal alanların değişiminde karşılaşılabileceğimiz en önemli konudur (Wolpe, 1980; Taylor, 1979;

Palmer, 1977; Mouzelis, 1980, akt. Öztürk: 2009: 176). Tarımsal emeğin proleterleşmesi, kapitalizmin tarımda üretim ilişkilerini dönüştürmesi ya da bu üretim ilişkilerinin yeni formlara eklenmesiyle gerçekleşmektedir. Çok uluslu şirketlerin tarımsal alanlara girmesinin, küçük köylülüğün tasviye edilmesinin, köylü ya da çiftçilerin giderek yoksullaşmasının tarihsel yapısal yaklaşımın sunacağı olanaklarla incelenebileceği düşünülmektedir. Böylelikle araştırmada bütün parça arasındaki etkileşimi daha geniş gözleme fırsatı doğmuştur. Aynı zamanda tarihsel yapısalcı yaklaşım az gelişmişlik sorununa eğilir. Bu noktadan hareketle tarımsal emeğin dönüşümünün daha iyi çözümlenebilmesi için, kapitalist sistemin az gelişmiş ülkeler ve gelişmiş ülkeler arasındaki tarihsel ilişkilerin, kapitalizmin gelişmesi ile olan ilişkileri de incelenmiştir. Yani kırsal kesim-devlet-küreselleşen dünya arasındaki ilişki, kapitalizmin tarıma eklenme çabalarıyla beraber emeğin dönüşümünde yerel ve ulusal düzeylerdeki gelişmeler parça bütün ilişkisi üzerinden ele alınmıştır.

Türkiye’de tarımsal yapıların kapitalizm ile olan ilişkisi incelenirken emek unsuru, tarımda üretim ilişkilerini kavramak için başvurulan araçlardan biri olmuştur. Gökçe ve Bakırça’da yürütülen alan araştırması sonucu elde edilen bulguların değerlendirilmesinde tarihsel süreç içerisinde ekonomi-politik unsurların tartışılmasında tarihsel yapısal yaklaşımlar ışığında bir tartışma yürütülmüştür. Çünkü tarihsel-yapısal yaklaşımlar inceleme birimini yani toplumu dinamik bir süreç olarak ele almaktadır.

Araştırma evrenini Muğla’nın Ula İlçesi’ne bağlı Gökçe Köyü ile Tekirdağ’ın Çorlu İlçesi’ne bağlı Bakırça Köyü oluşturmaktadır. Örneklem grubu olarak Gökçe ve Bakırça’da yaşayanlar seçilmiştir. Yani örneklem türü olarak amaçlı örneklem kullanılmıştır. Amaçlı örneklem seçilerek daha önceden araştırmanın konusu çevresinde, elde edilecek bilgi ve bulguları değerlendirme noktasında kolaylık sağlanacağı düşünülmüştür. Çünkü amaçlı örneklem çalışma konusunun ilgi noktasına göre belirlenmektedir. Böylelikle her iki köyde de bütün hanelere ulaşılmaya çalışılmış, Gökçe ve Bakırça’nın temsil yeterliğine ulaşmak hedeflenmiştir. Araştırmanın konusu dâhilinde Gökçe ve Bakırça köylerinin araştırma birimi olarak belirlenmesinin gerekçeleri şu şekilde açıklanabilir:

1. Muğla ve Tekirdağ illerindeki tarımsal faaliyetlerin yoğunluğu;
2. İki köyde de tarımsal işgücünün tarım dışı sektörlere geçişi (turizm ve sanayi sektörlerine geçiş);
3. Araştırma sorunsalı çerçevesinde belirlenen, kırsal emeğin proleterleşmesi ve yoksulluk arasındaki ilişkiyi açıklamaya yönelik toplumsal ve ekonomik özellikleri taşıyabileceğine yönelik izlenimlerin saptanması (Gökçe'de kırsal emeğin turizm sektörüne, Bakırça'da sanayi sektörüne yönelmesi sonucunda hane içi tarımsal emeğin dönüşümü ve tarımsal gelirden meydana gelen azalmalar);
4. TÜİK, DPT vb. kuruluşların önceki yıllarda yürüttükleri demografi, tarımsal mülkiyet, tarımsal ürün deseni-miktarı ile ilgili çalışmaların incelenmesi ve araştırma öncesi köy muhtarlarından konuyla ilgili toplanan bilgilerin her iki köyde de meydana gelen değişimin, sınıfsal dinamiklerde oluşturduğu etkinin, tarımın küçük üreticilikten kapitalist üretim ilişkilerine geçişin gözlenmesine yönelik uygun koşulları taşıyor olması;
5. Her iki köyde de temel geçim kaynağının tarımsal faaliyetler iken süreç içerisinde tarım dışı sektörlerden elde edilen gelire evrilmesi.

Araştırmada nitel ve nicel bilgi toplama tekniklerinden faydalanılmış; böylelikle araştırmada anket, derinlemesine mülakat, odak grup görüşmesi, gözlem ve ikinci el veriler kullanılmıştır.

Bu araştırmada, alan araştırması gerçekleştirilmeden önce Gökçe ve Bakırça ile ilgili verilere ulaşılmıştır. Öncelikle iki köyün muhtarlarıyla iletişim kurulmuş, yürütülecek çalışmaya yönelik bilgilendirme yapılmış ve destekleri alınmıştır. Aynı zamanda muhtarlardan köylerin demografik ve ekonomik bilgileri toplanmıştır. Ardından Muğla ve Tekirdağ İl Tarım Müdürlüklerinden, TÜİK, DPT gibi kuruluşların çalışmalarından örnek olarak seçilen iki köye yönelik demografik, sosyo-ekonomik verilere ulaşılmıştır.

Kısaca toparlanacak olursa bu araştırmada kırsal alanda kırsal emeğin Türkiye genelinde ve Gökçe ve Bakırça köylerinde proleterleşiyor olduğu

varsayımından hareketle yola çıkmıştır. Böylece kırsal emeğin proleterleşme eğilimleri ve bunun arkasından yatan unsurlar boyutlarıyla, alan araştırmasından elde edilen bilgiler ışığında birleştirilerek tartışılmıştır. Araştırmada, tarımda kapitalist ilişkilerin yerini ve tarihsel süreç içerisinde geçirdiği ve geçirmekte olduğu değişimleri açıklamada, anlamada ve yorumlamada tarihsel yapısalcı yaklaşımlardan faydalanılmıştır.

1.3. Çalışmanın Planı

Yukarıda ele alınan bilgiler ışığında çalışma altı bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde çalışmanın; konu, kapsamı ve amacına, çalışmanın yöntemsel modeli ve çalışmanın planına yer verilmiştir.

İkinci bölümde; kapitalist üretim sürecinde kırsal emek tarihsel yapısal yaklaşımlar çevresinde incelenmiştir. Bu bölümde; kapitalist üretim sürecinde tarımsal dönüşüm İngiltere, Prusya (Almanya), Amerika, Doğu Asya örnekleri üzerinden incelenmiş; tarımsal üretim ilişkilerinin değişimi tarım sorunu çerçevesinde Lenin, Kautsky ve Chayanov'un düşünceleri ekseninde ele alınmıştır. Emek süreçlerindeki dönüşüm Marx, Michael Burawoy ve Harry Braverman'ın yaklaşımları çevresinde ele alınmış, böylelikle de kırsal emek formlarında meydana gelen dönüşüm emek süreci tartışmaları ile ilişkilendirilmeye çalışılmış, proleterleşme ve proleterleşme süreçlerine yer verilmiştir.

Üçüncü bölümde; Türkiye'de kırsal emeğin proleterleşme süreçleri tarımsal dönüşüm çevresinde ele alınmış, bu süreç genel hatlarıyla anlaşılmaya çalışılmıştır. Türkiye'de tarımsal dönüşümün dinamikleri, köy kökenli- geçici süreli proleterleşme olarak nitelendirilen proleterleşme süreçleri üzerinden bir tartışma yürütülerek, çalışmanın konusu paralelinde açıklanmaya çalışılmıştır.

Dördüncü bölümde; kırsal yoksulluğu daha iyi anlayabilmek için yoksulluğa yönelik getirilen tanımlamalar incelenmiş ve kavramsal boyutu ile yoksulluk olgusu ele alınmıştır. Ardından da Türkiye'de kırsal yoksulluk boyutlarıyla tartışılmıştır.

Beşinci bölümde; Gökçe ve Muğla köyleri tanıtılmış, alan araştırması sonucunda elde edilen bilgiler çalışmanın konusu, kapsamı ve amacı çevresinde sunulmuş ve tartışılmıştır.

Son bölümde; alan araştırması neticesinde elde edilen bilgiler ve diğer bölümlerde açıklanan konular paralelinde, kırsal yoksulluk ve kırsal emeğin proleterleşmesi tartışılmış ve çalışma sonlandırılmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

KAPİTALİST ÜRETİM SÜRECİNDE KIRSAL EMEK

“İlkel birikimin tarihinde, bütün devrimler, kapitalist sınıfın oluşması yolunda kaldıraç görevi gören çağ açıcı devrimlerdir; ama her şeyden çok, büyük insan yığınlarının birdenbire ve zorla geçim araçlarından kopartılarak, özgür ve bağlantısız proleterler olarak emek pazarından fırlatılıp atıldığı anlar önem taşır. Tarımsal üreticilerin, köylülerin mülksüzleştirilmeleri, topraktan ayrılmaları, bütün bu sürecin temelidir. Bu mülksüzleştirimin tarihi, farklı ülkelerde, farklı yönler alır ve farklı evrelerini farklı sıralar izleyerek farklı dönemlerde tamamlarlar”(Marx, 2004: 614).

Bu bölümde kırsal emek, kapitalist üretim sürecinde, tarımda meydana gelen değişimler ekseninde tarihsel-yapısalcı bir yaklaşımla incelenmiştir. Çalışmanın bu bölümünde teferruatlı bir şekilde kapitalizmin kökenlerine inme gibi bir kaygı güdülmemiş, kırsal emek sürecinde meydana gelen değişimleri anlayabilmek için tarımsal dönüşümün yollarına bakılmıştır. Tarımsal dönüşümün yollarını incelerken de “tarım sorunu” tartışmaları çevresinde kalınmıştır. Çünkü tarım sorunu tartışmaları kapitalizm ile birlikte tarımsal üretim ve faaliyetlerdeki dönüşümü incelemeyi hedeflemektedir. Buradaki temel çıkış noktası da kapitalizm ile birlikte kırsal emek (özellikle tarımsal üretimdeki emeğin) süreçlerinin nasıl değiştiğini anlamaya çalışmaktır. Bunun için ilk önce kırsal emek kavramının çalışmada nasıl ele alınacağı açıklanmıştır. Ardından da tarihsel süreç içinde tarımsal üretim biçimlerindeki değişimler İngiltere, Prusya (Almanya), Amerika ve Doğu Asya örnekleri üzerinden incelenmiştir. Tarımsal üretim biçimlerindeki değişimi inceledikten sonra 20. yüzyılın başlarında “tarım sorunu” üzerine eğilen Lenin, Kautsky ve Chayanov’un çalışmaları ele alınarak tarımsal üretim biçimleri ve emek süreçlerinin kapitalizm ile olan ilişkisi tespit edilmeye çalışılmıştır. Son olarak emek süreçlerindeki dönüşümden ilk bahseden Marx’ın yaklaşımları ele alınmış, Marx’tan uzun yıllar sonra emek süreçlerindeki değişime odaklanan ve emek sürecinin sözcüleri olarak nitelendirilen Michael Burawoy ve Harry Braverman’ın yaklaşımları ele alınmış. Böylelikle de kırsal emek formlarında meydana gelen dönüşüm emek süreci tartışmaları ile ilişkilendirilmeye çalışılmış, proleterleşme ve proleterleşme süreçleri incelenmiştir.

Kırsal emeğin çok geniş bir yayılım alanı olduğundan bahsetmek mümkündür. Çalışma içerisinde, kırsal emek, kırsal alanda, işgücü piyasasına aktif ya da aktif olmayan bir şekilde katılanları kapsayacak şekilde ele alınmıştır. Başka bir ifade ile söylenecek olursa, kırsal alanlarda yaşayan formel ya da enformel şekillerde, tarım ve ya tarım dışı alanlarda istihdam edilenler, kırsal emeğin kapsamına girmektedir. Bu kapsam içerisine girenler, ücretsiz aile işçileri, köylü üreticiler, kapitalist çiftçiler, tarım işçileri şeklinde örneklendirilebilir. Kırsal emek formlarında ele alınan ve çalışmada daha teferruatlı üzerinde durulan unsur ise iki taraflı olarak istihdam süreçlerine dahil olanlardır. Yani hem köylü üreticiliğinden ya da kapitalist çiftçilikten kopmayan hem de tarım dışı istihdam süreçlerine dahil olanlar. Kırsal emeğin proleterleşme örgülerini anlayabilmek adına, emek süreçleri içerisinde meydana gelen ve kırsal yapıya özgün bir durum olduğu düşünülen bu geçiş aşaması, örnek olarak seçilen Gökçe ve Bakırça köylerinde tespit edilmeye çalışılmıştır.

Kırsal emeğin çalışmada hangi anlamda ele alındığını belirttikten sonra ilerleyen kısımda, genel hatları ile tarımsal üretim biçimleri ve emek süreçlerinde meydana gelen değişim, tarihsel süreç içerisinde incelenmiştir. Burada tarımsal dönüşüm incelenirken, Bernstein'ın *Tarımsal Değişimin Sınıfsal Dinamikleri* isimli eserinde Terence J. Byres'in (1981), (1991), (1996) çalışmalarına dayanarak kurguladığı modelden yola çıkılmış, İngiltere, Prusya (Almanya), Amerika ve Doğu Asya örnekleri üzerinden tarımsal değişimin dinamikleri ele alınmıştır.

2.1. İngiltere'de Tarımsal Değişim

Kapitalizmin başlangıcı ve Avrupa'da feodalizmden kapitalizme geçiş, ilk olarak 15.-16. yüzyıllarda İngiltere'de karşımıza çıkmaktadır. İngiltere'de toprak mülkiyeti ve köylü emeği arasındaki sınıfsal ilişkiye dayanan feodalizm, köylülerin "artı ürününe" çeşitli rantlarla toprak sahiplerinin el koyduğu bir sistemdi. Köylüler geçimlerini, feodal toprak sahiplerine rant ya da vergi ödeyerek sağlamaktaydı (Bernstein, 2010: 41).

İngiltere'de köylülerin, diğer bir ifade ile serflerin ortaya koydukları artı ürünün, toprak sahiplerinin tasarrufunda değerlendirildiği "malikâne sistemi"

bulunmaktaydı. Huberman'ın (2005: 12-17) ifadesiyle her malikâne arazisinin bir beyi vardı ve topraksız bey, beysiz toprak olmazdı. Köylülerin hepsi lordlara (feodal toplum yapısında, toprak mülkiyetini elinde bulunduranlar derebeyi, senyör, lord gibi isimlerle ifade edilebilmektedir) bağlıydı. Lordlar da köylülerin kendileri için var olduklarına inanmaktaydı. Yani lord ile serf arasında eşitliğin varlığından söz edilemezdi. Feodal üretim ilişkilerinde de serfler, dönemin köylüleriydi. Nikitin (1974) ve Huberman'a (2005) göre serf bir köle değildir. Toprakta yararlanma hakkı vardır. Bu ayırım köleci toplum modeli ve feodal toplum modeli arasındaki farkı göstermektedir. Köleci toplumlarda, kölelerin mülkiyet üzerinde herhangi bir hakkı bulunmamaktadır, böyle bir talepte bulunmaları dahi söz konusu değildir.

Tablo-1 İngiltere'de Tarımsal Değişimin Biçimleri				
	Köylüler	Toprak Sahipleri	Üretim Biçimi	Dönüşümün Özelliği
İngiliz Yolu Yaklaşık 15.-18. yy.	Serflerden kiracılara (14.-15. yy); köylüğün farklılaşması	Feodal toprak sahipliğinden özel mülkiyete (16.-18. yy.); kapatma hareketi	Kapitalist toprak mülkiyeti, kapitalist çiftçiler (kiracı çiftçiler dahil), tarımsal ücretli işçilerden oluşan "üçlü" yapı	Kapitalist tarıma ilk geçiş; özelliği, toprağın verimini arttırmaya çalışan toprak sahiplerinin, üretim için yatırımları teşvik etmek amacıyla kira artışlarını gönüllü olarak sınırlaması-18. Yy. tarımsal devrimi
Kaynak: <i>Bernstein (2010: 45).</i>				

Topraklar üzerinde patrimonyal mülkiyet anlayışı hâkimdi. Bu anlayış toprağı tasarruf edenlerin denetiminin mülkiyet hakkını, akrabalık grupları ya da belirli bir soyun üyeleri olarak, miras yolu ile edinen lordlara verildiği bir döngüden oluşmaktaydı. Köylüler bu düzenlemenin tabanında yer almakta ve emek biçiminde ve ya aynı ya da nakdi olarak verilen artıklar ile bu düzenlemeyi desteklemekteydi (Wolf, 2000: 88-89). Fakat toprak sahibi lordlar ve köylüler arasında mülkiyet temelinde sınıfsal ayırım ve eşitsizliğe dayanan feodal sistem, dünyada ilk olarak İngiltere'de çözülmeye başladı.

Kuzey Avrupa yün sanayisinin talebinin çok artması nedeniyle yün fiyatları olağanüstü yükselirken, Avrupa aristokrasilerinden farklı olarak İngiliz soyluları çok erken bir girişimcilik örneği göstererek bu fırsatı değerlendirdi ve kar etmek amacıyla büyük çaplı koyun yetiştiriciliğine geçti (Köymen, 2008: 54). Bunun sonucunda topraklarda çalışan serfler topraklarından sürülmeye başladı. Ekili araziler koyun otlaklarına dönüştürülüyordu. Akabinde geniş malikâne arazileri çitlerle

çevrilerek kapatma/çevirme hareketi olarak adlandırılan bir sürece girildi. Meraların, ormanların özel mülkiyete geçmesiyle birlikte köylüler, üreticiler yok olmaya başladı. Toprak çevirme hareketinin, zenginlerin yoksullara karşı gerçekleştirdikleri bir devrim hareketi denildiğini ifade eden Polanyi (2011: 75) dönemin portresini şu şekilde çizmektedir:

Soylular bazen şiddete başvurarak, sık sık da baskı ve yıldırma yoluyla, eski düzeni bozuyor, eski yasa ve gelenekleri ortadan kaldırıyor. Yoksulların ortak arazideki paylarını alenen ellerinden alıyor, onların eskiden geleneğin yıkılmaz gücüne dayanarak kendilerinin ve mirasçılarının bildikleri meskenleri yerle bir ediyorlardı. Toplumsal doku parçalanıyordu. Terkedilmiş köyler ve yıkılmış evler, ülkenin savunma mekanizmalarını tehdit eden, nüfusunu azaltan, toprağını yıpratıp toza çeviren, insanların bizar eden, onları namuslu çiftçilerden dilenci ve haydut çetelerine dönüştüren devrimin acımasızlığına tanıklık ediyorlardı.

Tarımsal nüfus bu süreçte giderek azalmaktaydı. Tarımsal arazileri feodal toprak beyleri tarafından çitleme/kapama hareketi ile ele geçiriliyordu. Soylu toprak sahiplerinin bir kısmı piyasaya dâhil olabilmek için topraklarını sözleşmeyle kiralamaya başladı. Böylelikle büyük çiftliklerin yanı sıra özgür köylüler ve feodal bağlarından kurtulan üreticiler de küçük toprak sahipleri olarak piyasa için üretime girdiler. Küçük toprak sahibi olanlar piyasa için üretim yapmak zorundaydı. Piyasa için yapılacak üretim birbirleriyle, büyük çiftliklerle rekabet etmelerini gerektiriyordu (Köymen, 2008: 55). Kentlerin gelişmesiyle ticaret de ilerlemeye devam ediyordu. Bu durum da feodal köyü şiddetli etkiliyordu. Feodal ekonomi, kendi pazar sınırı içerisinde dolaşımını tamamlıyordu. Senyörlerin, lüks nesnelere satın almak için paraya gereksinimleri olurdu. Bunun için de köylülerden toprak rantını aynı olarak değil, nakit olarak istemeye başladılar. Bu da senyörler ile köylüler arasındaki mücadelenin sertleşmesine neden oldu ve buna bağlı sömürüyü yoğunlaştırdı (Nikitin, 1974: 36). Feodal toprak sahipliğinden özel mülkiyete geçilmesiyle birlikte İngiltere'ye özgü olan, bir diğer ifade ile tarımsal kapitalizm olarak ifade edebileceğimiz, kapitalist toprak mülkiyetine, tarımsal sermayeye ve topraksız işçiye dayanan yeni bir tarımsal sınıf yapısı oluşmuştu (Bernstein, 2010: 42).

Tablo-1'de ele alındığı üzere üretim biçimi kapitalist toprak mülkiyeti, kapitalist ve kiracı çiftçiler, tarımsal ücretli işçilerden oluşan "üçlü" yapıya sahiptir.

Tarımsal dönüşümün aşamaları arasında İngiliz örneği olarak nitelendirilen bu sistemde asli unsur köylülerin mülksüzleştirilerek, üretim araçları ellerinden alınmasıydı. Akabinde mülksüzleşen köylüler topraksız emekçi sınıfını oluşturmuştu. Bu dönüşüm yolu İngiltere'ye has bir özellik taşımaktadır. Tarımsal dönüşüm Marx'ın (2004: 614) ifade ettiği gibi “farklı ülkelerde, farklı yönler alır, farklı sıralar izler, farklı dönemlerde oluşumunu tamamlar. Bu durum yalnızca İngiltere’de klasik biçimde görülmektedir”.

2.2. Prusya ‘da (Almanya) Tarımsal Değişim

Yukarıda ele alınan ve Marx'ın İngiltere üzerinden incelediği tarımsal dönüşüme ek olarak Lenin Prusya ve Amerikan yolları olarak ele aldığı örneklerin üzerinde durmuştur.

Kapitalizm öncesi feodal toprak mülkiyeti kendisini kapitalist meta üretimine ve önceki köylü işgücünü, bağımlı ücretli işçilere dönüştürmüş, başka yoksul bölgelerden de mevsimlik tarım işçileri kullanmıştır. 19. yüzyılda Almanya'nın doğusunda Polonya'dan göçmen işçi kullanımı örneğine dayanarak Lenin, buna “Prusya yolu” adını vermiştir (Bernstein: 2010: 44).

Tarımsal dönüşümün Prusya (Almanya) aşamasında feodal üretim birimleri radikal bir değişime uğramadan kapitalist üretim sürecine katılmıştır. Serflik Almanya'da 1840'lı yıllarda kaldırıldığında, *Junker* olarak adlandırılan feodal toprak sahipleri, kapitalist toprak sahiplerine dönüşmüştür. Bu süreçte yasal olarak bağımsızlığını kazanan serfler fiilen yarı serf, yarı ücretli işçi konumunda kalmıştır (Köymen, 2008). Toprak sahiplerinin malikânelerinde eski serfler, bağımlı ücretli işgücüne dönüştürülmüş ve 1870'ten sonra ücretli göçmen işçi kullanarak ticari tarıma geçiş yaşanmıştır.

Lenin, Prusya'da tarımsal dönüşümde, feodal toprak sahibi ekonomisinin içsel değişimini açıklarken kapitalist çiftçi sınıfının feodal toprak sahipleri sınıfı içerisinden çıktığını ifade etmiş, bunu da “yukarıdan kapitalizm” olarak tanımlamıştır (Byres, 1991; akt. Bottomore, 1993: 568).

Tablo-2 Prusya (Almanya) Örneğinde Tarımsal Değişimin Biçimleri				
	Köylüler	Toprak Sahipleri	Üretim Biçimi	Dönüşümün Özelliği
Prusya Yolu Yaklaşık 16.-19. yy.	Fransız Devrimi'nin etkisiyle 1807'de serflüğün kaldırılması	Junkerler (Prusyalı aristokratlar)	Toprak sahiplerinin malikânelerinde eski serfleri, bağımlı ücretli işgücüne dönüştürerek ve 1870'ten sonra ücretli göçmen işçi kullanarak ticari tarıma geçiş	“Feodal toprak sahibi ekonomisinin içsel değişimi” (Lenin) ya da “tepeden inme kapitalizm”; Güney ve Batı Almanya farkı: Junker sınıfının olmaması, köylüler arası farklılaşma “tabandan gelen kapitalist tarımın doğuşu”
Kaynak: <i>Bernstein (2010: 45)</i> .				

2.3. Amerika'da Tarımsal Değişim

Tarımsal değişimin diğer ayağını Amerika örneği oluşturmaktadır. Amerika'nın 16. yüzyılda Avrupalılarca keşfedilmesiyle birlikte yaklaşık sayısı bir milyona yakın olan yerli nüfus sömürgeleştirilmeye başlanmıştır. Avrupa'dan Amerika kıtasına olan göçlerle birlikte yerleşilen toprağa hiçbir ücret ödmeden yerleşilebiliyordu. Bu suretle Kuzey Amerika'da çiftçi aile tipi üretim yaygınlaşırken, ücretli işçi bulmak imkânsız duruma gelmişti. Göç eden Avrupa'nın mülksüzleri, Yenidünya'da işçiye değil, çiftçiye dönüşüyordu (Köymen, 2008: 57).

17. ve 18. yüzyıllarda Amerika kıtasının kuzeyinde bağımsız küçük çiftçiler görülmeye başlamıştır. Güney'de ise köle plantasyonları mevcuttur. 18. yüzyıldan itibaren küçük bağımsız çiftçiler küçük meta üreticilerine dönüşmüştür. 1860'lardan sonra, devlet desteğiyle Missisipi'nin batısında ticari aile işletmesi çiftlikleri yaygınlaşmış, tarımsal işgücü kıtlığı yaşanmış ve ücretlerde artış görülmüştür.

Lenin (1994,1998) Amerika Birleşik Devletleri'ni modern kapitalizmin en ileri ülkesi olarak görmektedir. Tarımın sosyo-ekonomik yapısının incelenmesinin, “Amerikan yolu”, başka açıdan özgünlük göstermektedir. Çünkü Avrupa'nın “Eskidünya'sı”, sömürge Latin Amerika'nın kimi bölgeleri gibi Kuzey ve Batı ABD'de tarımsal kapitalizm, feodalizmin dönüşümü sonucunda doğmamıştır. 18. yüzyılın sonlarına doğru bir zamanların bağımsız küçük çiftçileri, ABD'nin kuzeyinde giderek gelişen meta ilişkilerinin iktisadi zorunluluklarına maruz kalmasıyla kapitalist çiftçilik ortaya çıkmıştır (Post, 1995; akt. Bernstein; 2010: 44).

Himmer'in bir makalesinde Amerika'yı feodalizmi asla tanımamış ve onun ekonomik kalıntıları hakkında hiçbir şey bilmeyen bir ülke olarak nitelemesinin üzerine Lenin (1998: 274) *“köleciliğin ekonomik kalıntıları feodalizmin ekonomik kalıntılarından hiç farklı değildir.”* diyerek Amerika'da feodal kalıntılardan bahsetmenin mümkün olduğunu dile getirmiştir. Çünkü Amerika'nın Güneyinde Avrupalıların sömürge plantasyonları bulunmaktaydı ve bu oluşumlar Avrupa'da feodalizm öncesi köleci toplum düzeninin işleyişine benzemektedir.

Tablo-3. Amerika'da Tarımsal Değişimin Biçimleri.

	Köylüler	Toprak Sahipleri	Üretim Biçimi	Dönüşümün Özelliği
Amerikan Yolu	Feodalizm yok; 17.18. yy.'da Kuzey'de bağımsız küçük çiftçiler var, 17.-19. yy. da Güney'de köle plantasyonları var	Güney'deki plantasyonlar hariç büyük toprak mülkiyeti yok	Geç 18. yy.'dan itibaren küçük bağımsız çiftçilerin, küçük meta üreticilerine dönüşümü; 1860'lardan sonra, devlet desteğiyle Missisipi'nin batısında ticari aile işletmesi çiftçiliğinin yaygınlaşması; görece işgücü kıtlığı ve yüksek ücretler; 1870 sonrası makineleşme	Kuzeydoğu'da ve ova yerleşimlerinde “tabandan gelen” küçük meta üretimi; 19. yy. Kaliforniya'da kapitalist çiftçilik; Güney'de büyük ölçekli tarıma gecikmiş geçiş (1945 sonrası)

Kaynak: *Bernstein (2010: 45).*

2.4. Doğu Asya'da Tarımsal Değişim

Doğu Asya yolu olarak adlandırılan, tarımsal dönüşümün farklı niteliklerini barındıran bu dönüşüm şekli yukarıda ele alınan İngiliz, Prusya ve Amerikan yollarından ayrılmaktadır.

Özellikle Japonya ve Kore'nin kapitalist sanayileşmelerinde tarımın özgün bir yeri vardır. Doğu Asya'da meydana gelen kapitalistleşme süreci ortak kullanıma açık toprakların etrafı çitlerle çevrilerek köylülerin mülksüzleşmesine dayanan “İngiliz Yoluna” benzer bir tarımsal geçiş olmamıştır. Preobrazhensky (1965) tanımına göre devletin köylülere yıkıcı vergiler koyması ve böylece elde edilen imkânların bir bölümünün sermayeye dönüştürülmesiyle gerçekleşmiştir (akt. Bernstein, 2010: 46). Yani sanayileşme için ilkel birikim, vergiler yoluyla elde edilen gelirin tarım dışı alanlara aktarılması ile mümkün olmuştur.

Aşağıdaki tabloda görüldüğü üzere tarımsal dönüşüm köylülerin mülksüzleştirilmesi yerine, devletin kontrolü altında alınan vergilerin sanayi alanına aktarılması ile gerçekleşmiştir. Tarımsal dönüşüm İngiliz, Prusya ve Amerikan örneklerinde olduğu gibi bir süreç izlenmemiştir.

Tablo-4. Doğu Asya'da Tarımsal Dönüşümün Yolları.				
	Köylüler	Toprak Sahipleri	Üretim Biçimi	Dönüşümün Özelliği
Japon Yolu Yaklaşık 19.- 20. yy.	Kiracılık çok önemli ve 1860-1940 arasında artıyor	Çoğu topraklarının başında ve verimliliği arttırmaya çalışıyor	1945 sonrası toprak reformuna kadar yerel sanayi ve zanaatkarlarla ilişkili çiftçilik-topraklarının sahibi olan çiftçiler	Köylülerin mülksüzleştirilmesi yerine vergileme yoluyla ilkel birikim; devletin kritik rolü
Güney Kore Yolu-Japon Sömürgecilik Dönemi 20. yy'ın İlk Yarısı	Japonya'daki gibi kiracılık çok önemli	Japon sömürgeciler ve yerliler	İşgücü yoğun köylü çiftliklerinden ağır rantlar ve vergiler alınıyor	Bu dönemde dönüşüm yok ama pirinç ve şeker üretiminin artırılıp Japonya'daki ihracı için sömürgeci yönetimin sulama gibi bazı yatırımları var
1950'ler ve 1960'lar Toprak Reformları	Toprak sahibi çiftçiler	Toprak sahibi çiftçiler	İşgücü yoğun aile çiftlikleri	Köylülerin ağır vergilendirilmesine dayanan devlet öncülüğünde, sanayileşme için ilkel birikim
Kaynak: <i>Bernstein (2010: 46).</i>				

Tarımsal dönüşüm, dünyanın birçok noktasında görüldüğü üzere farklı şekillerde gerçekleşmektedir. Kapitalizmin gelişmesiyle, tarımsal dönüşüm ülkelerin sosyo-ekonomik yapısına, bulunduğu coğrafyaya göre özgünlükler içermektedir. Marx'ın ifade ettiği gibi, tarımda kapitalizmin gelişme yasaları ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Ayrıca tarımda kapitalist üretim ilişkileri batıdaki gelişimi takip etmemektedir.

Yukarıda genel hatları ile ele alınan tarımsal değişimin tarihsel süreç içerisindeki dönüşümünün incelendiği yaklaşım dar anlamıyla tarımsal dönüşümün ve tarımsal kapitalizme geçişin seyrinin, belirli ön koşullar altında mümkün

olabileceğini öngördü. Tarım sorununa daha geniş bir yelpazeden bakıldığında hem kapitalizmde hem de sosyalizmde gerek kentsel/sanayi gerekse kırsal/tarım dönüşümlerini kapsadığı gözden kaçırılmamalıdır. Eğer bu şekilde geniş bir tarımsal geçiş kurgusu gerçekleştirilirse, yoksul bir ülkenin kırsal alanındaki kapitalizm ya da sosyalizmin toplam gelişmesi ve bu üretim tarzlarından birinin belli bir ulusal toplumsal formasyondaki nihai egemenliği için gerekli değişiklikler öngörülebilir (Bottomore, 1993: 568).

Kısaca toparlanacak olursa, İngiltere örneğinde, diğer bir ifade ile İngiliz ilkel birikim modelinde köylüler mülksüzleştirilerek kent sanayi proletaryasını oluşturmuştur. Tarımda küçük mülkiyet ise tarımda kiracı kapitalistlerin çalıştıracağı tarım işçilerini ortaya çıkarmıştır. Prusya (Almanya) örneği olarak el aldığımız süreçte feodal senyörler (Junkerler) kapitalist çiftçiye, serfler de öz tasarrufundaki toprakları yitirerek ücretli işçilere dönüşmüştür (Boratav, 2004: 111). Amerika örneğinde çiftçi haneleri zamanla küçük meta üreticilerine dönüşmüş, büyük işletmelerin küçük işletmeleri tasfiyesi ile kapitalist tarıma geçiş yaşanmıştır. Doğu Asya örneğinde ele alınan süreçte ise köylülere devlet tarafından yüklenen ağır vergiler ile sanayiye birikim sağlanmıştır. Devlet eliyle ilkel birikim aktarılmıştır.

2.5. Tarımsal Üretim İlişkilerinin Değişimi

Tarımsal kapitalizm olarak adlandırabileceğimiz, kapitalist sistemin tarımsal alanlara girme süreci farklı yollarla oluşmaktadır. Bu farklılık kapitalist üretimin toplumsal koşulları, sömürü ve birikim, kapitalizm öncesi toplumlardaki var olan imkânlarla meydana gelmiştir (Bernstein, 2010: 41). Kapitalizmin kırsal alanlara ulaşması, tarımsal üretim ilişkilerinde köklü değişimlere neden olmuştur. Bu değişim özellikle 19. yüzyılın sonunda Marxist düşünürler tarafından “tarım sorunu” olarak kavramsallaştırılmıştır.

Çözülememiş tarım sorunu ekonomik geri kalmışlığın merkezi niteliğindedir. Tarım sorunu en geniş anlamda yoksul bir ülkenin ya da az gelişmiş bir ülkenin kırsalında, gerek tarımda gerekse tarım dışında ekonomik gelişme yaratmaya yetenekli kuvvetlerin serbest kalmasının önündeki engellerin varlığını sürdürmesi olarak tanımlanabilir. Tamamlanmamış kapitalist geçiş ve bunun politik sonuçları ile

ilgili olarak formüle edilen tarım sorunu aynı zamanda yoksul ülkelerde sosyalist geçiş olanağı tartışmasının bir parçasıdır (Bottomore, 1993: 567). Tarım sorunu, kapitalist dünya sistemi içerisinde, tarım kesiminde kapitalizm öncesi üretim ilişkileri ve işletme biçimlerinin, özellikle küçük üreticiliğin varlığı, direnmesi, süregelmesi, işlevleri ve kapitalizmle bütünleşmesinin nasıl açıklanacağına eğilmektedir (Boratav, 2004: 118). 20. yüzyılın başlarında “tarım sorunu” ekseninde Lenin, Kautsky ve Chayanov’un çalışmaları yeni bir bakış açısı getirmiştir. Bu düşünceler aşağıda kısaca tartışılmıştır.

Tarım sorunu üzerine eğilen ilk çalışmaları, 1899’da Kautsky’nin *Tarım Sorunu* ve Lenin’in *Rusya’da Kapitalizmin Gelişmesi* isimli Marxist analizleri oluşturmaktadır. Kautsky ve Lenin, tarım sorununu bileşenlerine ayırarak kapitalizmin kırsal alanlarda ne ölçüde geliştiği, aldığı biçimler üzerine kapsamlı bir inceleme yürütmüşlerdir (Bottomore, 1993: 567). Lenin (1964), artan meta üretimi koşullarını ve köylülüğün farklılaşmasını temel alarak tarımda evrimci bir dönüşüm formüle etmiş ve bu ekseninde bir tarımsal gelişim çözümlemesi önermiştir. Yani tarımdaki gelişmenin kapitalist sanayi genişlemesine benzer bir yol izleyeceğini öngörmüştür. Kapitalist ilişkilerin gelişiminde, kapitalist sanayi, kapitalist tarım ve toprak mülkiyeti arasındaki ilişkiyi toplumsal oluşum düzeyinde açıklamıştır (akt. Öztürk, 2009: 180). Lenin’e (1975) göre tarımsal dönüşüm, tarımda kapitalist gelişme ile birlikte mümkün olacak ve köylülükteki farklılaşma neticesinde kırsal burjuva ve kırsal proletarya oluşacaktır.

Kautsky ise tarımsal gelişme ile kapitalist gelişmenin aynı süreci izlemediğini ifade etmiştir. Tarımsal gelişme ile kapitalist gelişme birbirinden farklı şekillerde gerçekleşmektedir. Fakat Kautsky’ye göre kapitalizm ve küçük meta üretimi bir arada bulunabilir ve bu birliktelik gereklidir. Tarımda var olan küçük ve büyük işletmeler sürekli dönüşüm halindedir. Değişim her iki kutubu bazen birbirine yakınlştırır bazen uzaklaştırır. Küçük meta üretimi ile kapitalist üretimin bir arada bulunmaları bu yüzden gereklidir (Öztürk, 2009: 180). Kautsky’ye göre kırsal emeğin dönüşümü, tarımda proleterleşme de sanayiden farklı bir şekilde oluşmaktadır. Bu süreç köylülerin hemen topraktan ve diğer üretim araçlarından kopmalarını gerektirmemektedir. Köylülüğün proleterleşmesi genellikle köylü

hanesinin yeterince toprağa sahip olmaması ve dolayısıyla emeğini satmaya mecbur kalması şeklinde gerçekleşmektedir (Kautsky, 1988: 172; akt. Ulukan, 2013: 60). Kautsky'nin bu yaklaşımı tarımda kapitalist dönüşümün gerçekleşmesinin yavaş olacağını öngörmektedir. Kautsky'nin bu yaklaşımının, köylülüğün ve tarımsal dönüşümün yavaş ilerleyeceğine yönelik öngörüsü, dönüşümün nedenlerinin ortaya konmasında, büyük sermayedarların tarıma girmesinin nedenlerinin anlaşılmasında “tarım sorunu” çerçevesinde önemli katkılar sunduğundan bahsedilebilir.

Kautsky ve Lenin'in tarımda kapitalist gelişmenin özellikleri ve farklılıklarını yakından kavradıkları ve tarımın özel dinamikleri üzerine zengin bir bilgi haznesinden hareket ettiklerini ifade eden Boratav (2010: 118-119) Kautsky ve Lenin'in tarım sorunu ve tarımsal dönüşüm üzerine bakışlarını karşılaştırarak şu şekilde ifade etmiştir:

Lenin, kapitalizme geçişte gözlenen ülkeler arası farklı geçiş modellerini ve sistemin dünya çapında eşitsiz gelişimini dikkate alarak ve bir yandan köylülüğün, öte yandan popülizmin sosyalist hareketin karşısına çıkardığı çok değişik sorunları tartışarak algılıyor. Ancak köylü ekonomisinin piyasaya açılmasıyla başlayan farklılaşma, Lenin'e göre, çok güçlüdür ve bir üretim biçimi olarak kapitalizmin tarım kesiminde de egemen olması kaçınılmazdır. Kautsky ise açıkça kapitalizm tarımda bizim düşündüğümüz basit biçimde gelişmiyor ve bu gelişme sanayiye göre çok daha karmaşıktır demekte ve bu farklılıkların hem belirtilerini hem de nedenlerini incelemeye çalışmaktadır. Yine de en azından kapitalist sanayinin ulusal ekonomiler içindeki nihai mutlak egemenliği Kautsky'e göre köylülüğü değilse bile köylü sorununu ortadan kaldıracaktır.

Chayanov¹ ise Kautsky ve Lenin'in tarımda sınıflı toplum yapısının varlığına yönelik yaptıkları analizlerden farklı bir bakış sergilemektedir. Chayanov'un temel inceleme birimini köylü haneleri oluşturur ve kuramını tüketim ve emek arasında kalan köy haneleri üzerinde temellendirir. Diğer bir ifade ile köylülüğün kapitalist meta ilişkileri ve kapitalizmin sınıf yapısından bağımsız ve özgün yapısını temel alan açıklamalarda bulunmuştur (Öztürk, 2009: 181). Chayanov'un önermelerinin temelinde aile tarımının öz-sömürü, kendi emeğini sömürme mantığında işlediğini ifade eden Özügurlu (2012: 62) Chayanov'un düşüncelerini şu şekilde özetlemiştir:

¹ Chayanov *The Theory of Peasant Economy* isimli çalışmasıyla köylü ekonomisi konusunda önemli bir yeri vardır. Chayanov'un bu eseri Rusya'da Ekim Devrimi sonrasında Marxizmin Leninist yorumuna karşı klasik bir anti-Marxist-Leninist yorum olarak bilinmektedir.

Kural olarak negatif hızla çalışan aile tarımının işlemsel mantığı; aile tarımı, tüketimi, emek kompozisyonu ve demografik düzenlilikler ile birlikte tüketim-gereksinim ve ağır çalışma/iş arasındaki orantıyı dengede tutabilmektir. Küçük köylülüğün temel stratejisi varlığını idame stratejisidir; dayanağı da aile emeğinin özellikleri ile emeğin görece özerk kullanım olanaklarıdır. İdame stratejisi, köylülük için ne bir özel tercih konusudur, ne de içinden çıkmak için debelendiği bir zayıflık göstergesi; tersine, bu strateji, içsel parçasını oluşturduğu farklı bir iktisadi sistemin varlık nedenidir. Köylülük, kapitalist olmadığı için kapitalizm öncesine ait olduğu da ileri sürülemez.

Wolf'un (2000) *Köylüler* isimli kitabını Türkçe'ye çeviren Abdülkerim Sönmez, kitap içerisinde bir bölümde Chayanov ile ilgili sunduğu bir dip notta Chayanov'un köylülüğün dönüşümü üzerine görüşlerini şu şekilde ele almıştır:

“Lenin’in tarımda basit meta üretiminin gelişmesini, kendi başına kapitalist gelişmenin bir biçimi ve öncüsü olarak yorumlamasına karşın, Chayanov dikey kapitalist gelişme modeli olarak bilinen kuramsal çerçevesi içerisinde, kapitalizmin pazar ve kredi mekanizmalarını kontrol ederek geleneksel tarımsal yapıları dönüştürdüğü ve siyasal şiddet kullanmasına izin verilmediği müddetçe kapitalizmin tarım içerisinde ekonomik rekabet yolu ile köylülüğü tasfiye edemeyeceği görüşünü ileri sürmektedir.”

Chayanov (1931; akt. Wolf, 2000: 34) köylünün çiftlik ekonomisini aile ekonomisi olarak ele almıştır. Köylünün aile ekonomisi şartları etrafında bir model kurduğunu söyleyen Chayanov, tarımsal kapitalizmin niçin köylü ekonomisi ile uyuşmayacağını şu şekilde ifade etmiştir:

Köylünün çiftlik ekonomisinin birinci temel özelliği onun bir aile ekonomisi olmasıdır. Bu ekonominin bütün teşkilatı köylü hane halkının büyüklüğü ve bileşimine ve tüketim taleplerinin çalışacak el sayısı ile koordine edilmesiyle belirlenir. Bu durumun köylü ekonomisindeki bir kavramın kapitalist bir ekonomidekinden niçin farklı olduğunu ve kapitalist kar anlayışının niçin köylü ekonomisine uygulanamayacağını açıklar. Kapitalist kar bütün masrafların toplam gelirden çıkarılması suretiyle hesaplanan net kardır. Karın bu şekilde hesaplanması köylü ekonomisine uygulanamaz çünkü bu sonrakinde üretim masraflarına dahil unsurlar kapitalist bir ekonomideki ile karşılaştırılmaz birimler halinde ifade edilirler.

Chayanov, üretim fonksiyonlarından türetilen bölüşüm kavramlarına temelden itiraz etmiştir. Chayanov'un küçük üretimin belli bir refah maksimizasyonu davranışı ile dengede ve ayakta durduğuna yönelik açıklamaları bazı iktisatçıları küçük üreticiliğin direnmesinin davranışsal bir açıklamasını yapmaya yöneltmiştir

(Boratav, 2004: 120). 1970'lerin tarım literatürüne bakıldığında ise neo-Chayanov'gil pozisyonun damgasını vurduğu söylenebilir. 1980'lerden başlayarak 1990'larda iyice belirginleşen eğilim ise, köylülüğün tarım çalışmaları içerisinde ikincilleşmesidir. Çağdaş tarım çalışmalarının ana omurgasını çokuluslu şirketleri temel analiz birimi olarak ele alan gıda-besin çalışmaları oluşturmaktadır. Köylülük çalışmaları ise yoksullaşma, mülksüzleşme ve hane emeğini azami ölçüde tarım dışı faaliyetlere seferber eden geçim stratejilerini de içerecek şekilde proleterleşme örüntülerinin çalışılması ekseninde yürütülmektedir (Özügurlu, 2012: 17-18). Bu çalışmanın omurgası da yukarıda ele alınan bu ikili yapı üzerine kurulmaya çalışılmıştır. Yani çok uluslu şirketlerin tarımsal yapılara nüfuz etmesinin kırsal emeğin proleterleşme örüntüleri ve yoksullaşma süreçlerini etkilediği varsayımından yola çıkılmış, "tarım sorunu" literatüründeki kavramlar devşirilerek çalışmanın kavramsal şeması kurgulanmıştır.

Tarım sorunu ve çalışmanın bu sorun ile olan kavramsal derdinden kısaca bahsettikten sonra, ilerleyen kısımda tarımsal dönüşüm çerçevesinde kapitalist üretim biçiminde emek süreçleri incelenmiştir.

2.6. Kapitalist Üretim Biçiminde Emek Süreci

Bu kısımda kırsal emek formlarındaki dönüşümlere bakılmıştır. Bunun için ilk olarak emek süreçlerindeki dönüşümden bahseden Marx'ın yaklaşımları ele alınmış, ardından Marx'tan uzun yıllar sonra emek süreçlerindeki değişime odaklanan ve emek sürecinin² sözcüleri olarak nitelendirilen Michael Burawoy ve Harry Braverman'ın yaklaşımlarına odaklanılmıştır. Ardından kırsal emek formlarında meydana gelen dönüşüm, emek süreci tartışmaları ile ilişkilendirilmeye çalışılmıştır. Çalışma açısından bu iki isimin ele alınmasının nedeni ise emek süreci analizlerini farklı toplumsal formasyonlar üzerinden ele almış olmalarıdır. Özellikle Türkiye'de kırsal emeğin dönüşümünü anlamak, Gökçe ve Bakırça köylerinde elde

² Kapitalist emek süreci teorileri olarak nitelendirilen bu yaklaşımlar, Marx'ın kapitalist ekonomik sistemi incelemesiyle temellerini atmıştır. Genel hatları ile emek sürecini sömürü, emeğin niteliksizleştirilmesi ve artı değer kavramları üzerinden analiz eden Marx'ın analizleri 1970'li yıllara kadar pek odağa alınmamıştır. 1974 yılında emek süreci tartışmaları literatürü açısından temel metin olacak Harry Braverman'ın "Emek ve Tekelci Sermaye" adlı çalışmasıyla birlikte, özellikle çalışma sosyolojisi alanında bir takım kuramsal tartışmalar başlamıştır.

edilen bulgular ekseninde kırsal emeğin proleterleşme örgülerini açıklayabilmek adına bu iki ismin yaklaşımlarının açıklayıcı olacağı düşünülmektedir.

Kapitalist üretimin merkezinde emek gücünün alımı ve satımı yer almaktadır. Bir diğer ifade ile kapitalizm, üretim araçlarına sahip olanlar ile olmayanlar arasındaki ilişki üzerinden formüle edildiğinde, emek unsuru ve emek süreçleri kapitalist üretimin en önemli ögesini oluşturmaktadır.

Bilindiği gibi kapitalizmin temel mantığı, işletme birimi içerisinde en düşük maliyetler ile yüksek kar oranlarını yakalama üzerinde işlemektedir. İşletmenin azami karını arttırabilmesi için asli amacı daha büyük üretime yönelmektir. Üretimin yapısında meydana gelen değişim ile kapitalist üretim sistemi içerisinde, kaçınılmaz olarak emek süreçleri de etkilenmektedir. Kapitalist emek süreci denildiğinde ne anlaşılıyor? Bunun için ilk önce kapitalist emek sürecini tanımlayarak başlamak, konun çerçevesini oluşturmak açısından yararlı olacaktır.

Emek süreci, Özoğlu'na göre (2003: 42) üretim biçiminden bağımsız olarak tanımlandığında işin, işin nesnesinin ve işin araçlarının birlikteliğinden oluşan ve temel olarak emeğin nesneleştiği süreci çözümlenmeye yarayan bir soyutlamadır. Kapitalist üretim, emek süreci ve değerlendirme sürecinin birlikteliğiyle tanımlandığında netleşmektedir. Marxist ekonomi-politik, emek sürecini kapitalist üretim içinde, artı değer süreciyle bir arada değerlendirmekte, sömürü ilişkilerinin yani yaratılan artı değere el koymanın kaynağının bu üretim sürecinde yattığını kabul etmektedir.

Kapitalizmde, üretim noktasında kapitalist karakteri neyin yarattığı sorusu, Marxizmin işe başladığı noktalardandır. Bu anlamda, kapitalist üretimin doğrudan kendisi, emek süreci ve “sömürü” olarak tanımlanan artığa el koyma aşamasının birlikteliğiyle ele alındığında merkezi bir çözümlenme alanı haline gelebilmektedir (Özoğlu, 2002: 169).

Burada dikkat edilmesi gereken önemli bir nokta daha bulunmaktadır. Emek süreci yaklaşımlarını, kapitalist üretim sürecinin açıklanmasında her boyutu kapsayan bir ana kuram olarak değil, “iş” ve değişimi açıklamakta kullanılacak bir

çözümleme aracı olarak kabul etmek gerekmektedir (Ansal, 1986:157; akt. Özoğlu, 2003). Bu noktada kapitalist üretim sürecinin ileri geri bağlantılarına bakmak kırsal emekte meydana gelen değişimleri anlamaktan ziyade bizi derin bir kuyuya atacaktır. Bu nedenle çalışmada, emek süreçleri, kapitalist üretim sürecinin temel mantığını anlamak ve kırsal emek ile ilişkisini kurabilme öngörüsüyle ele alınmıştır.

2.6.1. Kapitalist Üretim Biçiminde Emek Süreci ve Marx

Kapitalist üretim tarzını, işleyişini ve mantığını inceleyen Marx; emek süreçlerini ve emek süreçlerinde meydana gelen değişimleri de sistematik bir şekilde incelemiştir. İzleyen kısımda Marx'ın emek süreçleri ile ilgili çözümlenmeleri kısaca ele alınmıştır.

Braverman'a göre (Braverman, 2008: 42) Marx, kapitalist üretim tarzının sahip olduğu eğilimleri öylesine iyi anlamıştır ki bunları kendi zamanın henüz cılız örneklerinden yola çıkarak keskin bir şekilde genellemiştir. Marx'ın yaptığı çözümleme, ondan sonraki on yıllar içerisinde, emek sürecinin her bir özgün sorunu açısından yeterli ve üretimin toplam hareketine de sadık bir çözümleme olarak görülmüştür.

Marx, Kapital I. Ciltte (2004) emek sürecinin çeşitli öğeleri üzerinde durmuştur. Marx'a göre ürünün değerinin oluşmasında emek süreci farklı roller oynamaktadır. İşçi, emeğinin niteliği ne olursa olsun, emeğinin konusu üzerine ek bir emek harcayarak ona yeni bir değer katmaktadır. Marx, emeğin konusu üzerine ek bir emek harcayarak yeni bir değer ortaya çıktığını ifade ederek üretim süreci içerisinde, üretim araçlarının değerinin, ürüne aktararak korunmuş olacağından bahsetmektedir. Marx bu durumu aşağıdaki gibi ele almıştır:

İşçi, birisi pamuğa değer eklemek, diğeri üretim araçlarının değerini korumak için iki işi birbiri ardı sıra aynı zamanda yapmaz; yani üzerinde çalıştığı pamuğun değeri ile ipliğin değerinin bir kısmını ipliğe, ürüne aktaracak şekilde çalışmaz. Ama işçi yeni değer katma faaliyeti ile bunların eski değerlerini muhafaza etmiş olur. Bununla birlikte, emeğin konusuna yeni bir değer katmak ve onun eski değerini korumak. İşçinin bir işlem sırasında aynı zamanda ürettiği birbirinden tamamen ayrı sonuçlar olduğu için, açıktır ki, sonucun bu iki yönlü niteliği ile açıklanabilir; bir ve aynı zamanda, bir

özelliği ile değer yaratmakta, diğer özelliği ile de değeri korumakta ya da değer aktarmaktadır (Marx, 2004: 183-184).

Marx'a (2004) göre ekonomik çağların birbirinden ayırt edilmesinde kullanılan kıstas, üretilen metalar değil, bunların nasıl ve hangi araçlarla yapıldıklarıdır. Emek araçları yalnız insan emeğinin ulaştığı gelişme düzeyinin bir ölçüsünü vermekle kalmaz, bunlar aynı zamanda işin yapıldığı toplumsal koşulların göstergeleri de olmaktadır. Kapitalizmle birlikte bu göstergeler doğal emek sürecinin niteliğini değiştirmiştir. Kapitalizm öncesi üretim tarzında, emek süreci aslında insanın kendi iradesini yansıttığı bir alanken, kapitalist üretimde bu durum değişmiştir. Çünkü kapitalist üretimde amaç, üretici insanın, kullanım değerleri üretmek değil; sermayedarın pazarda karla satması için mübadele değerleri üretmektir (Man, 2009).

Marx (2004), emek sürecinin basit öğelerini; insanın kişisel etkinliği (emeğin kendisi), emeğin nesnesi ve emeğin araçları olarak ayırmaktadır. Sanayi devrimi sonucunda imalattan büyük sanayiye geçişin tamamlanmasıyla, emek sürecinin öğeleri de bir takım dönüşüm geçirmiştir. Bu dönüşüm emek sürecinin iki maddi varlık biçiminde, emek aracı ile emek gücünün birliği, emek aracı ile emek nesnesini birliği olarak düşünülebilir (Balibar, 2007: 559-560). Yani emek gücünün yerini büyük makinalar almıştır. Balibar'a (2007: 561) göre eğitilmiş, uzmanlaşmış emek gücü ile alet bütününün yerine geçen makine, bu bütünün evriminin ürünü değildir. Aynı yeri işgal eder ve önceki sisteminin yerine başka bir sistemi geçirir.

2.6.2. Emek Süreci Tartışmaları: Braverman ve Burawoy

Özuğurlu'ya göre (Özuğurlu, 2008: 51) Braverman, Marx'ın ardından kapitalist emek süreci tartışmalarını tekelleri kapitalizm, başka bir ifade ile gelişmiş kapitalizm örnekleri üzerinden incelemiştir. Burawoy, Braverman'ın kavramsallaştırmasını kapitalizmin az gelişmiş toplumsal formasyonları üzerine taşımıştır. Bu kısımda Braverman ve Burawoy'un emek süreci tartışmalarına yönelik yaklaşımları, çalışmanın konusu paralelinde, genel hatları ile kısaca tartışılmıştır.

Braverman, çözümlemesine kapitalist üretim tarzındaki emek süreci ile başlamasının nedenini açıklarken aslında benzer bir çözümlemenin Sovyet Bloğu

için de yapılabileceğini ancak bunun bir geçiş aşaması olduğunu umduğunu söyler; çünkü emek süreci örgütlenmesinin temeli kapitalizmdir ve bu nedenle çözümlenmeye kapitalist emek süreci ile başlamak yerinde olacaktır (Braverman, 1974: 24; akt. Özoğlu: 2002: 173)

Braverman (2008) kapitalizmin şekil değiştirdiği 1960'lı ve 1970'li yıllarda, işçi sınıfının yapısı ve bu yapının geçirdiği değişimin biçimini ele almaktadır. Temel eğildiği nokta ise işçilerin tekelci kapitalizm koşulları altında üretim araçları ile kurdukları birincil ilişkileri ortaya çıkarmaktır. Bunu yaparken de sınıf mücadelesine Marx'ın açtığı kanaldan ilerleyerek, üretim noktası boyutunda yaklaşmaktadır. Marx'ın 'emek süreci' çözümlenmesinden hareket etmesine rağmen, onun yaklaşımını sonraki tarihsel gelişmeleri dikkate alarak (bilim ve teknolojinin vasıf üzerindeki etkisi ve yönetimin denetim stratejileri) geliştirmiş ve buna yeni bir bakış açısı kazandırmıştır (Thompson, 1989; akt. Man, 2009). Üretim sürecinde artık ürünün doğrudan üreticiden çekilip alınma biçimiyle olan ilişkisini işçi sınıfı çevresinde inceleyen Braverman, Marxist yazarlarca uzun süre ihmal edilen emek sürecinin eleştirel toplumbilim alanına tekrar girmesini sağlamıştır (Munck 1995: 116; akt. Man, 2009).

Braverman'a göre (2008: 77-78) emek süreci, bir sermaye birikim sürecidir. Çünkü sermaye sahibi, genişletmeye çalıştığı sermayenin bir kısmını ücrete dönüştürür. Sermayenin genişlemesi kullanım değeri üreten bir durumdan, karın yaratılması süreci haline gelmiş emek sürecini harekete geçirmektedir. Yani emek süreci basit bir emek tarzı olmaktan çıkmıştır.

Emek sürecinin teknik özelliklerini kapitalist tarafından devreye sokulan üretim ilişkileri altında olduğunu ifade eden Braverman (2008), emek sürecini kapitalistin sorumluluğuna girdiğini söyler. Emek sürecinde bir yandan, kapitalist satın aldığı emek gücünden tam yarar elde etmek isterken, diğer yandan emeğini sunanların çıkarlarını görmezden gelir, böylelikle karşıt çıkarlar arasında bir gerilim oluşur.

Burawoy ise emek süreci kuramını, Braverman'ın modern kapitalist ilişkiler, tekelci sermaye düzeni üzerinden sürdürdüğü tartışmaları, az gelişmiş toplumsal

formasyonlar üzerinden kurgular. Bu işe de ilkel sermaye birikimi kavramlarıyla ve proleterleşme örgülerindeki özelliklerle başlamıştır.

Burawoy'un üretim noktasına yönelttiği temel soruya ve verdiği cevaba bakıldığı takdirde, emek sürecine yönelik yaklaşımını ve azgelişmiş toplumsal yapılar üzerinden emek sürecini neden incelediği daha anlaşılır hale gelecektir.

Üretim noktasını; hem değersizleşmenin hem güç biriktirmenin, hem parçalanmanın hem birleşmenin, hem kabuğuna çekilmenin hem de örgütlenmenin alanı olarak nasıl kavramsallaştıracamız? Bu paradoksun çözümü, emek sürecini üretimin politik aygıtlarından ayırmaktan geçer. Emek süreci baskı ve parçalanmanın alanı olduğu kadar, direniş ve mücadelenin de alanıdır (Burawoy, 1985: 108; akt. Özuğurlu, 2008: 51).

Emek sürecini baskı ve parçalanma alanı olduğu kadar, direniş ve mücadelenin de alanı olarak ele alan Burawoy'un feodalizmden kapitalizme geçiş, Üçüncü Dünyada kapitalizmin gelişimi tartışmaları açısından önemli bir noktanın altını çizdiğinden bahseden Özuğurlu (2008: 51-52), Burawoy'un beslendiği kuramsal arka planı şu şekilde aktarmaktadır:

Marx Kapital'de sermaye birikiminin genel teorisine ilkel birikimin belirli bir tarihsel biçimini bağlamıştır. Bu itirazın kuramsal açıdan ima ettikleri açıktır: Üçüncü Dünya kapitalizmin bir tür çarpık geliştiği söylendiğinde, bu görüş, ilkel birikimin belirli biçimini, ilkel birikimin genel teorisi şeklinde görmenin doğal bir sonucu olacaktır. Burawoy, bu boşluğun kapanması yönündeki önemli katkıların Troçki ve Rosa Luxemburg'dan geldiğini belirtir. Troçki, kapitalizmin birleşik ve eşitsiz geliştiği yönündeki değerlendirmeleriyle, kapitalizmin kökenleri ve genişlemesi arasındaki bağlantıya önemli katkılar sunmuştur. Luxemburg ise kapitalimiz ancak kapitalist olmayan üretim tarzlarını bünyesine katarak, genişleyen yeniden üretimini süreklileştirebildiğine dikkat çekmiştir.

Burawoy, feodalizmden kapitalizme geçiş ve üçüncü dünyada kapitalizmin geçirdiği aşamaları incelerken, bu noktaya modernleşmeci ekolleri ve Bağımlılık Okulu'nu irdeleyerek gelmiştir Özuğurlu, 2008: 252).

Bağımlılık Okulu kuramcıları, kapitalizmi azgelişmişlik sorunu üzerinden sosyal değişme, gelişme gibi konular üzerinden analiz ederler. 1960'ların sonunda Andre Gunder Frank tarafından gündeme gelen bağımlılık teorisi, merkeze zengin ve küresel kapitalist ülkeler, çevreye de yoksul ülkelere oluşun iki kutuplu bir

dünyayı betimler. Merkezin gelişmesi çevrenin yoksulluğunu doğururken, çevre yoksullaştıkça merkez gelişmektedir. Paul Baran, A. Gunder Frank, Samir Amin gibi bağımlılık okulu kuramcıları az gelişmiş ve gelişmemiş ülkelerdeki yoksulluk ve gelişmemenin bir süreç değil, kapitalizmin sürekli konumu olduğunu ancak, kapitalist sistemin yok edilmesiyle gelişmemenin son bulacağını belirtirler (Oktik, 2008: 43-44).

Burawoy, "Üretimin Siyaseti" (1985) olarak adlandırdığı çalışmasında yeni üretim tiplerinden yani fabrika rejimlerinden bahseder. Özoğlu (2003: 45) Burawoy'un emek süreci içerisindeki ilişkileri, çatışmayı düzenleyerek yeniden üreten siyasi araçlar tanımlayarak, tüm bu çatışma-mücadele süreçlerini üretimin siyaseti olarak kavramsallaştırdığını ifade etmiştir.

Burawoy'a göre, emek sürecinin, siyasi ve ideolojik etkileri bulunmaktadır. Ayrıca, üretim ilişkilerini düzenleyen özgün siyasi araçlardan da söz eder. İşte, fabrika rejimleri bu iki sürecin birlikteliğiyle ortaya çıkmaktadır (akt. Özoğlu, 2003: 45). "Erken kapitalizmin baskının rızaya üstün geldiği despotik rejimleri, yerini, rızanın hüküm sürdüğü (hiçbir şekilde baskının dışlanmadığı) hegemonik fabrika rejimlerine bırakmıştır" (Burawoy, 1985: 158; akt. Yücesan-Özdemir, 2000: 242).

2.7. Kırsal Emek ve Emek Süreci Tartışmaları İçindeki Konumu

Kapitalizmin yayılma alanı ile emek süreçlerinin kazandığı görünümün farklılıklar taşımaktadır. Çalışmanın konusu açısından Braverman ve Burawoy'un emek süreci yaklaşımı bu yüzden önemli bir yerde durmaktadır. Çünkü tarım sorunu, az gelişmişlik ile paralel bir ekseninde yer almaktadır. Az gelişmiş toplum yapılarında kapitalizmin kırsal alanlara nüfuz etmesi üretim rejimlerini etkilemektedir. Kırsal emek formları da sermayenin genişleyen üretimi ile bağlantı içinde olduğundan emek süreci tartışmalarına eğilerek kırsal emeğin değişim dinamikleri incelenebilir. Aşağıda, Burawoy ve Braverman'da ele alınan kapitalist emek süreçleri, tarım sorunu, kırsal emek, yedek emek ordusu, ikincil emek pazarı kavramlarından hareketle kısaca tartışılmıştır.

Son yıllarda, kapitalist ekonomide üretimin küreselleşmesiyle birlikte muazzam değişiklikler yaşanmaktadır. Doğu Avrupa ve Çin ile beraber Türkiye'nin

dünya ekonomisine olan uyumu, küresel kapitalist emek gücünde büyük bir artışa sebep olmaktadır. İş gücü, dünya ölçeğinde oluşturulan şebekedeki çok uluslu firmaların stratejilerine ve dolayısıyla çıkarlarına göre biçimlenmekte ve dünya ölçeğindeki işbölümüne dâhil edilmektedir (Castells, 1997: 235; akt. Ercan, 2000: 212). Gelişmiş kapitalist ülkelerle birlikte iç yedek emek ordusuna ilaveten geniş “dış yedek emek ordusu”, artık nüfusun devamlı hareketini iş gücüne çevirerek ve “böl-yönet” süreciyle emeği küresel olarak zayıflatarak, çokuluslu sermayenin, üretimi uluslararası hale getirebileceği gerçek maddi temelini kurmuştur (Foster, 2011).

2.7.1. Kırsal Emek ve Yedek Emek Ordusu

Marx (2004: 545) yedek emek ordusunu, kapitalist birikimin kaldırıcı ve kapitalist üretim biçiminin varlık koşulu olarak tanımlar. Emekçi artı nüfustan oluşan yedek emek ordusu, bütün masrafları sermaye tarafından karşılanan bir ordu gibi sermayeye aittir. Burada en can alıcı husus ise Marx’ın (2004: 553) kapitalist üretimin tarıma el atmasıyla birlikte, tarımda kullanılan sermaye birikiminin artacağı, tarım emekçisine olan talebin azalacağı ve bu durumun sonunda tarımsal nüfusun bir kısmının sanayi proleteryasına dönüşmek için uygun koşullara sahip olacağına yönelik öngörüsüdür. Marx’ın bu yaklaşımına göre kentlere doğru kırdan bir hareketlenme söz konusudur. Fakat kırsal bölgenin kendine ait saklı bir artı-nüfusu olmalıdır. Bir diğer ifade ile kırsal alanda her daim bir yedek emek ordusu bulunmalıdır. Kentlerde sanayi işgücüne olan talep kırsal nüfus ile dengelenmektedir. Bu yüzden de tarım emekçilerinin gelirlerinde pek fazla yükseliş gözlemlenmez. Marx’a göre “bir ayakları daima sefalet batağına saplanmış haldedir.”

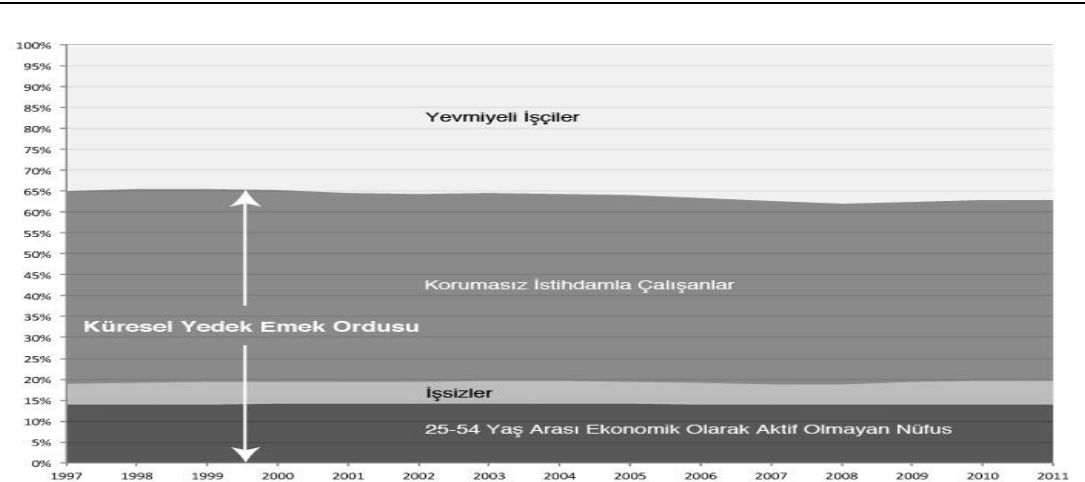
Marxist düşünürlerden Troçki’ye göre (2000) yedek emek ordusu kapitalizmin vazgeçilmez bir bileşenidir. Yeni emek ordusunu proleterya ve yarı-proleterya arasındaki yeni bir alt sınıf olarak ele alan Troçki, aynı zamanda bu grubun mevcut işsizler şeklinde nitelendirilmesini eleştirmektedir. Yani yedek emek ordusu kapitalist birikim süreci içerisinde arada kalmışların oluşturduğu bir gruptur. Kırsal emek üzerinden Troçki’nin eleştirisini dikkate aldığımızda, bir bakıma kır temelli yeni bir alt sınıfın varlığından bahsedilebilir.

Marx'ın yedek emek ordusu analizine katkıda bulunan önemli bir Marxist düşünür olan Rosa Luxemburg, Marx'ın gereğinden fazla kapitalist gelişimin yüksek düzeyini içeren İngiliz konumlarından etkilendiğini ifade ederek Marx'ı bu noktada eleştirmiştir (Foster, 2011). Marx tarım sektöründe, yukarıda da ele aldığımız gibi artık kırsal nüfusa değinmiş olmasına rağmen, Luxemburg'a göre yedek emek ordusu kırsal emek göz önünde bulundurularak küresel anlamda incelenmelidir.

Yedek emek ordusu kavramının içerisine yalnızca işsizlik sorunu ile baş başa kalanları oturtmak hatalı olacaktır. Çünkü yedek emek ordusu, günümüzde, kapitalist üretim rejimlerindeki ve emek süreçlerindeki dönüşümle birlikte geniş bir kapsama alanı oluşturmuştur. Magdoff ve Magdoff (2004:3) yedek emek ordusunun kapsamına girenleri incelerken, merkez kapitalist ülkelerdeki tarımsal işgücünün, yedek emek ordusunun önemli bir kaynağını oluşturmadığını ifade etmiştir. Bu duruma karşılık ise çevre ülkelerdeki tarımda işsiz kalan kırsal nüfus, büyük bir potansiyel yedek emek ordusu kaynağıdır.

Aşağıdaki grafikte görüleceği üzere yedek emek ordusu dünya üzerinde en geniş sınıra ulaşmıştır. Güvencesiz olarak çalışanlar, işsizler ve 25-54 yaş aralığında aktif olarak istihdam edilmeyenler yedek emek ordusunu oluşturmaktadır. Grafik üzerinde kırsal emeğin nerede bulunduğuna yönelik bir tanımlama yapmak, konuya çerçeve çizmek adına faydalı olacaktır.

Grafik-1. Küresel Emek Gücü ve Küresel Yedek Emek Ordusu.

Kaynak: Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), "Ekonomik Olarak Aktif Nüfus Tahminleri (5. baskı, 2009'da gözden geçirilmiş)", LABORSTA İnternet (Cenevre: Uluslararası Çalışma Örgütü); ILO "Küresel İstihdam Eğilimleri", 2009, 2010 ve 2011 (Cenevre: Uluslararası Çalışma Örgütü) (Foster, 2011).

Güvencesiz olarak istihdam edilen işçilerin, geleneksel olarak kapitalist anlamda üretimde bulunmayan, pazarla hiçbir ilişkisi olmayan geçimlik işçileri de kapsayan köylü üreticiler olduğunu söylemek mümkündür. Bu grubun bütünüyle kapitalist pazar dışında olduğu da tartışılabilir. Çünkü kapitalist ilişkilerin kırsal alanlara girmesi, tarımsal üretimin ticarileşmesine neden olmuş, genelleşmiş küçük meta üretiminden, piyasa için üretim yapan kapitalist üretime geçiş Dünya üzerinde bir çok alanda görülmeye başlamıştır. ILO, bu kesimi kayıt dışı işçilerle birlikte genel olarak “korunmasız istihdam edilmiş” olarak sınıflandırmış, bunların ekonomik olarak aktif ve çalışan olduğunu, ancak yevmiyeli işçi olmadıklarını kabul etmiştir. Köylü üretiminde bulunan işçiler, kapitalist biçime daha derin şekilde çekilecek geleceğin proleterleri olarak görülürler (Foster, 2011). Braverman (2008), yukarıdaki anlatılara ek olarak, yedek emek ordusunun da işçi sınıfından ayrılamayacağını söylemektedir. Kapitalizm koşulları altında işsizlik bir sapma değil, bir zorunluluktur. Marx, yedek emek ordusu veya görelî artık nüfusun üç biçimini saptar: yüzgezer, görülmeyen ve atıl. Yüzgezer artık nüfus, sürekli işe girip işten atılan artık nüfusu temsil eder. Braverman, emek havuzunun yeterince büyümesiyle artık çoğu işçinin yüzgezer artık nüfusun parçası olduğunu belirtmektedir. Görülmeyen artık nüfus ise tarımsal alanlarda bulunur. Atıl görelî nüfus ise geçici ve düzensiz şekillerde istihdam edilen nüfustur ve sermaye için sonsuz emek gücü deposunu oluşturmaktadır (Özınanır, 2012). Grafik-1’de ele alındığı üzere, küresel anlamda, muazzam büyüklükte bir yedek emek ordusundan bahsedilebilir. Yukarıda yapılan tartışmalar çevresinde, kırsal emeğin yedek emek ordusu içerisinde bulunduğu su götürmez bir gerçekliktir.

Patnaik de (2009, akt. Foster, 2011) ikili yedek emek ordusu modelini kullanarak, “prekapitalist-sektör yedek emek ordusu” ve “dahili yedek emek ordusu” kavramlarını öne sürmektedir. Patnaik’e göre, Çin ve Hindistan’da kapitalizm, ihracatını gitgide artan biçimde, emeğin tasfiye edilmesi ve büyüyen bir dahili yedek emek ordusunun yaratılması anlamına gelen yüksek verimlilik ve ileri teknoloji üretimi üzerinde temellendirmektedir. Böylelikle yüksek büyüme oranlarında bile prekapitalist-sektör yedek emek ordusunu, makineleşmeyle birlikte hızlanan dışarıya doğru akışı içine çekmesi imkânsızlaşmaktadır.

Kırsal emeğin yedek emek ordusu içindeki yerini ve yeni kapitalist üretim rejimleri içerisindeki konumunu daha iyi anlayabilmek için Burawoy'un kullandığı *hegomonik fabrika rejimleri* tiplemesine değinmek faydalı olacaktır. Burawoy'a göre (1985:263; akt. Özügürlü: 2008: 253) çok uluslu şirketler, tüketim mallarının imalatı için az gelişmiş ülkelere yönelmekte, bu devletlerin yönetimleri ile ortaklaşa baskıcı bir anlayışla yeni işçi kitlesinden yeni güçsüzler kitlesi doğurmaktadır. Burawoy'un paternalist despotizm olarak ifade ettiği bu süreçte kırsal emeğin de yer aldığı iddia edilebilir. Şöyle ki potansiyel yedek emek ordusu içerisinde bulunan kırsal emek, kırsaldan uzaklaştıkça, tarım dışı alanlarda üretim sürecine dahil oldukça, yeni fabrika rejimleri içerisinde yerini alacaktır. Tarımsal üretimde yer aldığı süre içerisinde de, çok uluslu sermayenin, dolaylı sömürüsüne maruz kalacağı söylenebilir.

Madalyonun diğer yüzünde ise zengin, geniş çaplı aile tarımını, endüstriyel tarım şirketlerini de kapsayan modern kapitalist tarımın, üçüncü dünya ülkelerindeki köylü üretime yönelik saldırısı yer almaktadır. Amin'in (2009: 89) ifade ettiği gibi Dünya Ticaret Örgütü'nün (DTÖ), 2001 yılında Katar'da gerçekleştirilen toplantısında az gelişmiş ülkelerdeki köylü üretimine yönelik saldırının temelleri atılmış oldu. Dünya Bankası ve IMF tarafından ileri sürülen ana kapitalist bakışa göre kırsal üretimin kaderi, zengin ülkelerdeki modern kapitalist tarıma dönüşümün eline bırakılmıştır. Amin'in açıkladığı şekliyle, ideal kapitalist tasarıda "yirmi milyon yeni modern çiftçi" tarafından 3 milyar kırsal işçinin daha yeri alınacak (Amin, 2009: 89). Bu durumda kırsal emeğin Dünya genelinde, önümüzdeki yıllar içerisinde sistematik bir biçimde tarım dışı alanlara geçiş yapacağından bahsedilebilir.

Takip eden kısımda proleterleşme ve proleterleşme süreçleri üzerine genel bir değerlendirme yapılmış, kapitalist üretim biçiminin emeği nasıl dönüştürdüğü açıklanmıştır.

2.8. Proleterleşme ve Proleterleşme Süreçleri

Collin (2008: 228) proletaryanın belirgin bir tanımı olmadığından, proleterin ne olduğunun ancak çerçevesini çizerek anlayabileceğimizi ifade etmektedir. Proleter terimi Roma'da tek kaynakları çocukları olanları tanımlamak için kullanılmıştır.

Collin'e göre *Kapital'de* proleter figürü tarihsel bir doğuştan yola çıkarak belirmez, aksine ilkel birikime ve köylülerin sömürülmesine ayrılmış bölümlerde karşımıza çıkar. Proleter olmak, "özgür emekçi" tarzında biri olmaktır. Diğer bir ifade ile kölelik ilişkisi olmadan, kapitalistle sözleşmesini kendini imkânsız bir şekilde kapitaliste devretmemesi anlamında, özgür emekçi proleter olarak ifade edilebilir.

Proleterleşme, insanlığın en azından son üç yüz yıldır yaşadığı en kapsamlı sosyal değişim süreçlerinin başını çekmektedir. Kapitalizmin tarihi boyunca proleterlerin sayısı, farklı coğrafyalarda farklı şekillerde katlanarak artmaktadır (Özügurlu, 2008: 64). Charles Tilly'nin (1984:1; akt. Özügurlu, 2008: 64) ifadesiyle:

Bizler proleter bir dünyada yaşıyoruz... Henüz birkaç yüzyıl önce dünyada ücretli çalışan insan sayısı bir avuçtu. İnsanların çoğu, kendilerine ait üretim araçları üzerinde belirli bir kontrole sahip olarak hanelerinde yaşıyorlardı. Son birkaç yüzyıl içerisinde dünya proleterleşti. Proleterleşen, gündelik yaşamın kalitesinde meydana gelen modern dönemin en kapsamlı değişimiydi. Anılan dönem içerisinde, kentleşmeden, sekülerleşmeden, bürokratikleşmede ya da tüm diğer 'leşmelerden' daha köklü bir etkiye sahipti.

Proleterleşme süreci yoksullaşma, mülksüzleşme, üretim ve geçim araçlarının sermayeleşmesi ve özel mülkiyet temelinde yoğunlaşması çevresinde ele alınabilir. Bu bileşik süreçler ekonomi politik terimleriyle ilkel sermaye birikimi kavramıyla açıklanabilir. İkel sermaye birikimi en genel anlamıyla doğrudan üreticilerin proletaryaya ve onlara ait emek araçlarının da sermayeye dönüştürülmesi sürecidir (Özügurlu: 2008: 64).

Marx, sınıfsal oluşumu, gerçek proleterleşme olarak adlandırılan süreç içerisinde ele almıştır. Yukarıda ifade edildiği gibi yoksullaşma, üretim ve geçim araçlarının sermayeleşmesi ve özel mülkiyet temelinde yoğunlaşması aşamaları geleneksel ya da gerçek proleterleşme sürecini oluşturmaktadır. Marx'ın bu kavramsal haritadan hareketle ilkel sermaye birikimi temelinde tartıştığı geleneksel ölçütleri reddetmeyen Poulantzas, Wright, Callinicos ve Carchedi gibi yeni Marxistler daha kapsayıcı bir işçi sınıfı analizi için dinamik bir sınıf tanımına imkân verecek yeni proleterleşme ölçütleri önermişlerdir (Öngen, 2002: 19).

Offe, 1984 yılında hazırladığı *Refah Devletinin Çelişkileri* isimli çalışmasında, proleterleşmeyi aktif ve pasif olmak üzere iki aşamada ele almıştır. Pasif proleterleşme, kişinin bağımsız geçimlik kaynaklarının gerilemesi ya da mülksüzleşme demektir; aktif proleterleşme mülksüzlerin işgücü piyasasına girmesini ifade etmektedir. Offe bu noktada mülksüzleşmek ile işgücünün bir parçası olmak arasına bir ayırım koymaktadır. Offe'ye göre sosyal tarihin, bağımsız geçim kaynaklarını kaybeden insanların göçlerle, hırsızlıklarla, makine kırıncılığıyla işgücü piyasasına dahil edilmeye karşı sergiledikleri direnişlerle olduğunu belirterek işgücü piyasasının doğal bir oluşum olmadığına dikkat çekmiştir (akt. Özügurlu, 2008: 67).

Az gelişmiş ülkelerin toplumsal yapısı üzerinde çalışan kuramcılarının çoğu, işçilerin üretim araçlarından tümüyle mülksüzleştirilmesi söz konusu olmadığı için, proletaryanın gelişmeyeceğini iddia etmektedir. Başka bir deyişle işçi bütünüyle “özgür” değildir. Bu argüman, üretim araçlarından tam bir mülksüzleşmenin gerçekleştiği ve hane reisinin bütün çekirdek aileyi yeniden-üretmeye yetecek ücret gelinine sahip olduğu klasik proleterleşme modeli ile zıtlık oluşturmaktadır (Keyder, 1989: 13). Tarımsal dönüşümün yollarında ele alınan, Marx'ın İngiltere üzerinden incelediği modelin aksine, Türkiye gibi çevre (periferi) ya da az gelişmiş ülkelerde proleterleşme süreci farklı yollarla oluşmaktadır. Örneklendirecek olursak, 1945 sonrası büyüme döneminde önemli ölçüde sanayileşmeye başlayan Türkiye'de kırsal geçmişle bağların tam anlamıyla kopmuş olmaması, gerçek proletarya statüsünün oluşmasını engellemiştir. Bu durumun en can alıcı örneği ise 1930'lu yıllarda devletçi sanayileşme döneminde imalat sanayi tesislerinin, işçilerin kırsal alanlardan taşınabileceği küçük kasabalarda kurulmasıdır (Keyder, 1993: 68). Böylelikle devlet eliyle itaatkâr, düşük ücretlerle çalışan, dönemin baskıcı yasalarına karşı çıkmayan bir işgücü yaratılmaya çalışılmıştır.

Kapitalist üretim sürecinde kırsal emek başlıklı bu bölümde tarımda meydana gelişimler tarihsel yapısalcı bir yaklaşımla incelenmiştir. Tarihsel süreç içerisinde tarımsal üretim biçimlerindeki değişimlere İngiltere, Prusya (Almanya), Amerika, Doğu Asya örnekleri üzerinden bakılmış, tarımsal üretim ilişkilerinin değişimi Lenin, Kautsky, Chayanov'un görüşleri ekseninde ele alınmıştır. Kırsal emek formlarındaki dönüşüm de emek süreci tartışmaları çevresinde Marx, Burawoy, Braverman'ın

düşünceleri çerçevesinde anlatılmış, yedek emek ordusu ve proleterleşme kavramları incelenmiştir. Böylelikle kapitalist üretim sürecinde kırsal emeğin konumu ve proleterleşme süreçleri anlaşılmaya çalışılmıştır.

Bir sonraki bölümde; yukarıda bahsedilen kapitalist üretim sürecinde kırsal emeğin konumu ve proleterleşme süreçlerinden hareketle Türkiye’de kırsal emeğin proleterleşmesi incelenmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE KIRSAL EMEĞİN PROLETERLEŞMESİ

Çalışmanın bu bölümünde, Türkiye'nin derinleşen ve kendine özgü kapitalist deneyiminden hareketle, Türkiye'de kırsal emeğin proleterleşme süreçleri tarımsal dönüşüm çevresinde ele alınmış, bu süreç genel hatlarıyla anlaşılmaya çalışılmıştır. Türkiye'de tarımsal dönüşümün dinamikleri ele alınmış ve son olarak köy kökenli-geçici süreli proleterleşme olarak nitelendirilen proleterleşme süreçleri üzerinden bir tartışma yürütülerek çalışmanın konusu paralelinde açıklanmaya çalışılmıştır.

3.1. Türkiye'de Tarımsal Dönüşüm

Çalışmanın bu kısmında Türkiye'de tarımsal dönüşümün dinamikleri, kırsal emekte meydana gelen dönüşümleri ve kırsal emeğin proleterleşme süreçlerini anlayabilmek için, belli başlı sosyo-ekonomik göstergeler üzerinden ele alınmıştır. Bu noktada kronolojik bir sıralama takip edilmemiş, yalnızca Türkiye'de tarımsal dönüşümü etkilediği düşünülen dönemler ana hatlarıyla incelenmiştir.

Türkiye'de tarımsal dönüşüm, ikinci bölümde ele aldığımız tarımsal dönüşümün dünya üzerindeki pratiklerinden farklı bir yerde durmaktadır. Kapitalizmin kırsal alanlara nüfuz etmesi ekseriyetle devlet eliyle ve uluslararası sermayenin yönlendirmesiyle olmuştur. Türkiye'de tarım, 19. yüzyıldan bu yana, ülkenin iktisadi gelişmesinde çok önemli bir rol oynamıştır. Osmanlı döneminden 20. yüzyıl Türkiye'sine devredilen miras tarıma dayalı ve dış ticarete açılmış yapılar, diğeri de kırsal alanda küçük üreticiliğin ağır bastığı yapılardan oluşmuştur (Pamuk, 2005: 242). Başkaya (2004: 122-123) Cumhuriyetin ilk yıllarında Osmanlı'dan alınan tarımsal miras içerisindeki kırsal emeğin konumunu, tarımsal yapının kendine özgü durumu içerisinde şu şekilde açıklamaktadır:

Tarım kesiminde verimlilik, toprağın aşırı eşitsiz dağılımının da etkisiyle, çok düşük düzeydeydi. Fakat verim düşüklüğünü açıklayan nedenlerden biri olan bu durum, toprağın eşitsiz dağılımından çok, toprağa sahip olmanın (mülkiyet) biçimiyle de yakından ilgili bir şeydi. Toprağa tasarruf etmenin biçimleri çoğunlukla kapitalist değil, pre-kapitalist ve yarı-kapitalist nitelik taşıyordu. Toprak çoğu zaman ağaların denetimindeydi. Dolayısıyla ağaların toprak (tarım) emekçisiyle olan ilişkisi, kapitalist-ücretli emek ilişkisi değildi. Bu durum üretim teknolojisi üzerinde de etkili oluyordu. Yarı-kapitalist ve

pre-kapitalist üretim ilişkilerinin "egemenliği", ürünün yerinde tüketilmesine neden olarak, pazara açılmayı sınırlıyordu. Söz konusu dönemde ekilebilir toprakların yaklaşık beşte birinin pazar için üretim yaptığı, üretimin geri kalanının yerinde tüketildiği, "geleneksel sektör"ü terk etmediği söylenebilir. Bu durum, aynı zamanda toprağın belirli ellerde toplanmasının kapitalist gelişmeyle doğrudan ilgili olmadığını da gösterir.

Türk tarımındaki yapısal dönüşümlere bakıldığında dikkati çeken önemli unsurlardan birisini “küçük meta üreticiliğine geçiş” oluşturmaktadır. “Küçük meta üretimi, dolaysız üreticinin üretim araçlarına sahip olduğu, kendi ve ailesinin emeği ile kısmen veya tamamen piyasa için, fakat kendi tüketimi ve yeniden üretimi için, kâr amaçlı olmayan, üretim yaptığı durumdur” (Boratav, 2004: 44). Diğer bir ifadeyle; kendi tüketim ve yeniden üretimi için piyasaya yönelik üretim yaptığı, mülkiyeti üreticiye ait olan ve genellikle kendi aile içi emeği kullandığı durumdur. Küçük meta üreticiliği Türk tarımının gelişmesi ve üretimde verimliliğin artırılması için önemli bir unsurdur. Fakat küçük meta üreticiliğinin 1980’li yıllara gelindiğinde uygulanan yapısal uyum politikaları ve tarıma yönelik sübvansiyonların azaltılmasıyla birlikte ortadan kalkmaya başladığı söylenebilir. Öztürk’ün de (2008a: 293) belirttiği gibi uluslararası mali sermayenin resmi örgütlenmeleri olan IMF ve Dünya Bankası, 1980’lere dek köylülüğü ve küçük üreticiliği destekleme yönünde ekonomi politikaları oluştururken, amacı kırsal alanlarda egemen sınıfların denetimini arttırmak ve böylelikle ortaya çıkabilecek bir toplumsal muhalefeti engellemek ya da düzenin sınırları içerisindeki kanallara yönlendirmek olmuştur. Yani küçük üreticileri kapitalist pazar ekonomisi içerisinde bırakarak, sermayedarlara ve büyük toprak ağalarına bağımlı hale getirmiştir. Bu hegemonik iktidar ilişkileri içerisinde duramayan köylülerde işledikleri tarımsal arazileri ellerinden çıkararak yaşadıkları yerleri bırakmak zorunda kalmış ya da büyük toprak ağalarının yanında tarım işçisi olarak çalışmaya başlamıştır.

Bu noktada Pamuk ve Toprak (1988: 11) Dünya ekonomisi düzeyinde ve ülke ölçeğinde güçlenen kapitalizmin, özellikle köylülüğün yaygın olduğu ülkelerde tarımsal yapıları nasıl ve ne yönde etkileyeceği üzerinde bir takım tartışmaları aktarmaktadırlar:

Kapitalist gelişme sürecinde Pazar için üretim yaygınlaşırken, köylü üreticiler ulusal ve uluslararası sermayenin, tüccar ve tefecinin var olan yapıları çözücü ve farklılaştırıcı etkileriyle karşılaşılır. Birinci görüşe göre, kapitalizmin

kırsal alanlara girişiyle birlikte köylülük arasındaki farklılaşmalar giderek artacak, büyük toprak sahipleri güçlenirken küçük üreticiler mülksüzleşecek ve zaman içerisinde ya kentlere göç edecek ya da büyük toprak sahiplerinin işletmelerinde ücret karşılığı çalışan işçilere dönüşecektir. İkinci bir görüş ise kapitalizmin kırsal alanlara girişi ve Pazar için üretimin yaygınlaşmasıyla birlikte, tarımsal üreticilerin çeşitli kesimlerinin ve özellikle de küçük üreticilerin varlıklarını sürdürebileceklerini, ülke ölçeğinde egemenliğini kuran kapitalizmle var olabileceklerini öngörmektedir.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında ise çok partili siyasal rejime geçilmesiyle birlikte tarımsal üreticilerin sayılarının ve seçim sandığındaki ağırlıklarının da etkisiyle, tarım kesimine sübvansiyonlar ve fiyat destekleri sağlanmaya başladı. İnişli çıkışlı da olsa bu modelin 20. yüzyılın sonuna kadar işleyişini sürdürdüğü görülmektedir (Pamuk, 2009: 63). 1980'lerden itibaren, uygulanmaya başlanan neo-liberal ekonomi politikaları, yaşanan ekonomik krizler, mali kaygılar ve dış baskıların etkisiyle tarım kesimindeki yapısal dönüşümler, verimlilik ve üretim artışları yavaşladı. Türkiye'de izlenen politikalar artık; tarım sektörü için sorunlar yaratan, üretimin yapısındaki dengeleri bozan ve kırsal emeği zor durumda bırakan bir rol üstlenmiştir (Gülçubuk, 2009: 100).

Türkiye'de tarımsal dönüşümü anlayabilmek için ilk olarak, kent ve kır ayrımında nüfusun dağılımına bakılabilir. Yıllar içerisinde kentsel nüfusun giderek arttığı görülmektedir. Tablo-5'te görüldüğü üzere 1927 yılında Türkiye'de kentsel nüfus oranı % 24,22 iken kırsal nüfus oranı % 75,78'dir. 1927'lerden günümüze değin kırsal nüfus doğrusal olarak azalmıştır. Kırsal nüfus azalırken kentsel nüfus buna paralel olarak artmıştır. 2010 yılına gelindiğinde kentsel nüfus oranı % 75,50 kırsal nüfus oranı ise 24,5'lere düşmüştür.

Özellikle Cumhuriyet'in kurulduğu ilk yıllardan 1950'li yıllara kadar olan süre içerisinde kırsal nüfusun yüzde 75'lerde kaldığı görülmektedir. 1950 yılından itibaren kırsal nüfusun sürekli olarak azaldığı söylenebilir. Kırsal nüfusun sert bir biçimde azalmaya başladığı bir diğer dönem de 1980 yılı sonrasıdır. Bu iki dönem yani 1950 ve 1980 yılları Türkiye'nin siyasal, sosyal ve ekonomik anlamda meydana gelen büyük dönüşüm ve değişimlerinin başlangıç noktasıdır.

Köymen'e göre (2009: 26) Türkiye'de köylülük için iki büyük yıkım dönemi olmuştur. Bunlar, 1950-1960 liberal, serbest ticaretçi yıllar ve 1980 sonrası neo-

liberalizm dönemidir. Birinci dönemden farklı olarak 1980 sonrasında özelleştirilmelerin hızlanmasıyla, ABD ve AB’ce desteklenen her türlü tarımsal ürünün serbest ithalatıyla, hiç desteklenmeyen Türkiye tarımsal üreticilerinin yıkımı ve üretim araçlarından koparılışı yeni bir ivme kazanmıştır. Kırsal ve kentsel nüfus oranlarındaki dönüşüme bakıldığı zaman Köymen’in savlarının doğruluğu görülmektedir. Öztürk de (2008: 285) 1950 ve 1980 tarihlerini Türkiye’nin siyasal ve ekonomik olarak bir önceki dönemden kopuş tarihleri olarak tanımlamaktadır. Her iki dönemde Türkiye’nin kapitalizmin dünya üzerindeki dönüşümlere ayak uydurma ya da uydurulma çabası olarak nitelendirilebilir.

Tablo-5. Türkiye’de kent ve köy nüfusunun, yıllara göre toplam nüfus içindeki oranı.			
Sayım Yılı	Toplam Nüfus	Kent (%)	Kır (%)
1927	13.648.270	24,22	75,78
1935	16.158.018	23,53	76,47
1940	17.820.950	24,39	75,61
1945	18.790.174	24,94	75,06
1950	20.947.188	25,04	74,96
1955	24.064.763	28,79	71,21
1960	27.754.820	31,92	68,08
1965	31.391.421	34,42	65,58
1970	35.605.176	38,45	61,55
1975	40.347.719	41,81	58,19
1980	44.736.957	43,91	56,09
1985	50.664.458	53,03	46,97
1990	56.473.035	59,01	40,99
2000	67.803.927	64,90	35,10
2010	72.698.000	75,50	24,50
2012	75.627.384	77,20	22,70

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu nüfus sayımı sonuçları.
Not: TÜİK’ten alınan bilgiler, ayrıca tablolştırılmıştır.

1950’li yıllarda meydana gelen değişimlerle birlikte özellikle içinden çıkılan 2. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye’de bir nevi kemer sıkma politikası uygulanmıştır. Bu süreç içerisinde kurulan Bretton Woods düzenin kurguladığı dünya ticaret ve finansman sistemine uyum sağlama dönemi olarak bahsedilebilir. Türkiye’deki dönüşümün dinamiklerinde de 1950’li yılların sonrasında meydana gelen ekonomik dönüşümler çok önemlidir. Köymen Türkiye’de tarımsal yapıları ve köylülüğü derinden etkileyen değişimi şu şekilde açıklamaktadır:

ABD’nin artık kullanmadığı birinci nesil traktörler, ABD kredileriyle alınmıştır ve kredilerden en çok 600 + dönüm toprağı olanlar yararlanmıştır. 1948’de 2000 olan traktör sayısı, 10 yıl içinde 40.000 artmıştır. Tanktan bozma bu traktörler, toprağı çok derinden yaralamış; etkisi 20 yıl sonra

keşfedilecek toprak erozyonu başlamıştı. Traktörle köy ortak malı olan meralar yok edildi. Bu, az sayıda hayvanı olan köylüler için ek bir darbeydi. Dağ taş sürüldü ve devlet arazileri de fiilen büyük özel mülkiyete geçti. Meraların ve devlet topraklarının yanı sıra, traktörleşen büyük toprak sahipleri, küçük köylüyü topraksızlaştırarak, kentlere doğru sürdü. 1950 öncesi 10 yılda kent nüfusu % 21 artmışken, 1950-1960 arasında % 79 arttı. Kentlerde sanayi olmadığı için topraksızlaşan köylülerin şanslıları inşaat işçisi oldu; diğerleri işsizler ordusuna katıldı (Köymen: 2009: 262).

İkinci Dünya Savaşı'nı takip eden yıllarda, iş başında olan hükümetler, Marshall Planı çevresinde Amerika tarafından sağlanan yardım ile kredileri kabul etme ve kırsal kalkınma projelerini uygulamaya koyma konusunda oldukça istekli davranırken, kırdaki yaşayanların oylarını kazanma amacıyla tarım destekleme politikalarını uygulamaya koymuşlardır (Yenal, 2001: 34). İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde, Bretton Woods düzeninin kurguladığı düzene uyum sağlama aşaması sancılarla dolu olmuştur. Bir geçiş aşaması olarak nitelendirebileceğimiz bu durum, siyasal temelini, yeni rejimin “modernleşme projesine” katamadığı köylünün, önemli oranda yoksullaşmasının etkisiyle, sisteme yabancılaşmasından almıştır (Günaydın, 2010: 161).

Türkiye’de 1950’li yıllarda gerekli toprak reformu uygulamalarının yapılmaması ve alt yapı olanaklarının iyileştirilmemesi gibi nedenlerden dolayı da tarım sektörü bir takım sorunlarla baş başa kalmıştır. Boratav’a göre (1995: 315) İkinci Dünya Savaşı sonunda Truman Doktrini ve Marshall Planı çerçevesinde alınan, 1946 yılı ithalat hacminin iki katından daha fazla olan 250 milyon dolarlık döviz yardımı kırsal nüfusu derinden etkileyecek dönüşümlerin yaşanmasını sağlamıştır. Tarım sektöründe meydana gelen tıkanma kentlere doğru büyük bir göç dalgasının başlamasına neden olmuştur. 1950’li yıllarda başlayan bu hareketlilik daha sonraki yıllarda Türkiye’de sektörel bazda yoğunlaşmaya başlayacak olan sanayi ve hizmet sektörlerine vasıfsız işgücü açığını karşılamaya yönelik bir ivme kazandırmıştır. Kır kent arasındaki dengeler bozulmaya başlamıştır.

Türkiye’de tarım alanında yapısal dönüşümlerin başladığı bu yıllarda tarımda modernleşme çabalarının olduğu söylenebilir. Çünkü 1930’lu ve 1940’lı yıllara baktığımızda milli gelirin büyük bir kesimi tarımda yaratılmaktaydı. Nüfusun büyük bir kesimi Tablo-5’te görüldüğü üzere kırsal kesimde yaşamaktaydı. Tekeli ve İlkin’e (1988: 37) göre de emeğin büyük bir kısmı da tarım sektöründe istihdam

edilmekteydi. Cumhuriyet'in ilk yıllarında tarımda istihdam edilenlerin oranı %80 civarındaydı (Durgun, 2012: 137). 1988 yılında toplam istihdamda tarımın payı % 47 iken, bu oran 2006 yılında % 27'lere düşmüştür (Gürsoy, 2010: 37). 2012 yılı TÜİK verilerine göre bu oran % 25'e gerilemiştir. Toplam istihdam içerisinde tarımın yıllar içerisinde düşmesi normal bir durum olarak görülebilir. Tarımda makineleşme, teknolojik yeniliklerin tarımsal alanlarda her geçen gün yoğun kullanılması sonucunda her geçen gün tarımda istihdam oranları azalma gösterecektir. Önemli olan bu eğilimin düşüş yönlü olmasından ziyade, ortaya çıkan işgücü açığıdır.

3.1. 1980 Sonrası Türkiye'de Tarımda Meydana Gelen Değişimler

1980'li yıllarda ise Öztürk'ün de belirttiği gibi 1970'li yıllarda görülen tikanmanın bir sonucu olarak, dünya ekseninde Keynesçi ekonomi politikalarından neo-liberal politikalara dönüş yaşanmıştır (Öztürk, 2008: 286). Bununla birlikte Türkiye'de 24 Ocak kararları çerçevesinde ithal ikameci politikalar terk edilmiş, açık piyasa ekonomisine, ucuz emeğe dayalı bir düzene geçilmiştir. Bu noktada tarımsal alanda meydana gelen kopuş 1950'lerde meydana gelen kopuştan farklı olmuştur.

Günaydın'a (2008) göre 24 Ocak kararları ve bu kararların uygulanışına uygun zemin hazırlamaya odaklı 12 Eylül askeri rejimi ve arkaik yapıları, bir önceki kopuştan farklı olarak, tüm emek kesimi için olduğu kadar Türkiye tarımı ve köylüsü için de oldukça zor yılları beraberinde getirmiştir. Süreç örgütsüz köylüyü "organize" sermaye ile karşı karşıya bırakmış, Türkiye kırsalındaki yoksulluğu derinleştirmiş ve kırın çözülmesini doğurmuştur. Bu durum, tam da sistemin dönemsel gereksinimine uygun olarak, ucuz ve sürekli işgücü kaynağı olan eski köylüyü, sanayi kentlerinin varoşlarına yığmıştır.

Tarımsal dönüşümü daha iyi anlayabilmek adına tarım sektörünün sanayi ve hizmet sektörleri ile birlikte toplam GSMH içerisinde konumuna bakmak akıllıca olabilir. Şöyle ki Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu ilk yıllarda ekonomiden en büyük pay tarım sektörüne aitti. Fakat tarımın ulusal gelir içerisindeki payı 1963 yılında %36, 1973'te %24, 1983'te %18, 1987'de %17 ve 1992 yılında da %15 civarına gelmiştir (Kepenek ve Yentürk, 1996: 295). Tarımın ulusal gelir içerisindeki payının azalma eğilimi 2000'li yıllarda da devam etmiştir. Tablo-6'da da görüleceği

Tablo-6. Sektörlerin GSMİH içerisindeki payları (%)						
	1980	1990	2000	2004	2005	2006
Tarım	26,1	17,5	14,1	11,2	10,3	9,2
Sanayi	19,3	25,5	23,3	24,9	25,4	25,6
Hizmetler	54,6	57,0	62,6	63,9	64,3	65,2
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak: DPT, *Ekonomik ve Sosyal Göstergeler 1950-2005*

üzere 2000 yılında %14,1, 2004 yılında %11,2, 2005 yılında %10,3, 2006 yılında %9,2 olmuştur. Sektörler arasında dağılımda bakıldığında tarımın kapladığı alanın giderek azaldığı görülmektedir.

Türkiye’de 12 Eylül darbesinin ürünü olan 24 Ocak Kararları, neo-liberal ekonomi politikalarının uygulanmaya başlamasına neden oldu. Tarım sektörü de bu politikalardan önemli derecede etkilendi. Devletin 1980 öncesi tarımı ve köylülüğü destekleyen tavrı değişti. Aynı zamanda gıda alanında bulunan şirketler, piyasa değerlerini kaybetmeleriyle çok uluslu şirketler, yabancı sermaye tekelleri tarafından satın alındı ve tarım sektörü büyük anlamda bu tekellerin eline geçmiş oldu. 2000’li yıllar ile birlikte de neo-liberal ekonomi politikaları, değişen çehresiyle tarım sektörüne doğrudan bir darbe vurdu. Tarım sektörüne doğrudan gerçekleştirilen bu saldırı neticesinde, tarımsal üretim, verimlilik ve istihdamda gerilemeler yaşanmaya başladı.

Türkiye’de 2000’li yıllar içerisinde tarım politikalarının oluşturulmasında ve şekillendirilmesinde önemli olan kuruluşlar Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), Avrupa Birliği (AB), Uluslar arası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası (WB) olarak sayılabilir. Fakat 2000’li yıllarda Türkiye ile Uluslararası Para Kuruluşu ve Dünya Bankası ile yapılan anlaşmalar ile günümüzde uygulanan tarım politikalarının temeli atılmış olmuştur. Uluslararası Para Fonu ile Aralık 1999’da imzalanan Stand By Anlaşması ve bu çerçevede yazılan niyet mektuplarında, tarımla ilgili birçok taahhüt verilmiştir. 1999–2008 döneminin aralıksız IMF birlikteliğiyle geçirildiği değerlendirildiğinde, bu taahhütlerin belirleyiciliği ortaya çıkmaktadır. (Günaydın, 2009: 178). Bu noktada, niyet mektuplarına dağılan IMF tarım taahhütleri, aşağıdaki biçimde gruplandırılabilir;

- Mevcut destekleme sisteminin elemine edilerek, doğrudan gelir desteğine geçilmesi;

- Ziraat Bankası'nın sübvansiyonlu tarım kredi sistemine son verilmesi;
- Destekleme alım fiyatlarının dünya borsa fiyatlarına göre belirlenmesi;
- Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin yeniden yapılandırılması;
- TŞFAŞ, ÇAYKUR ve TEKEL'in özelleştirilmesi;
- Tütün ve Şeker Yasalarının çıkarılması.

IMF programı altında Türkiye, Kasım 2000 ve Şubat 2001 aylarında iki önemli kriz ile karşı karşıya kalmış, ekonomide % 12'ye varan küçülmeler yaşanmıştır. IMF taahhütlerinin somutlaştırılması ise, Dünya Bankası projeleri ile desteklenmiştir. Dünya Bankası ile 1950–2000 döneminde imzalanan 163 kredi anlaşmasının 31'i tarım sektörüne ilişkindir. İzleyen süreçte DB ile 2000 yılında Ekonomik Reform Kredi Anlaşması ve 2001 yılında Tarım Reformu Uygulama Projesi (TRUP) imzalandı. Bunlardan özellikle ikincisi, IMF'ye verilen tarım taahhütlerinin finansmanında kullanılmak üzere kredi temin etmeye yönelik olarak oluşturuldu. Dolayısıyla, TRUP'un aşağıda belirtilen içeriği, IMF taahhütlerinden finansman gerektiren bileşenlerdi;

- Doğrudan gelir desteği,
- Çiftçi geçiş programı (alternatif ürün projesi),
- Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin yeniden yapılandırılması,
- Proje destek hizmetleri (Günaydın, 2009: 178).

IMF, 1 Ocak 2000'de başlatılan stand-by programıyla ekonomiye ve tarıma el koyması ve 2000'li yılların en kapsamlı yapısal dönüştürme programı, Dünya Bankası aracılığıyla tarımda uygulanmaya başlamıştır. Dünya Bankası'nın hazırladığı Tarım Reformu Uygulama Projesi (TRUP) tarımda fiyat, girdi ve kredi desteklerinin kaldırılarak doğrudan gelir desteği (DGD) sistemine geçilmesini, tarım birliklerinin işlevsizleştirilmesini, bazı ürünlerde kota uygulamasını, bazılarında ise üretim alanlarının daraltılmasını içeriyordu. Projenin uygulamadaki etkileri tarım sektörü için oldukça yıkıcı etkilere yol açmıştır (Oral, 2013). Bunun akabinde 2000'li yıllarda Türkiye'de tarım sektöründe Cumhuriyet tarihinin en şiddetli krizi yaşanmaya başlamıştır. Çok uluslu şirketlerin tarım sektöründeki baskısı, üretim maliyetlerinin her geçen gün giderek artması, ürün fiyatlarının düşmesi, tarıma vurulmuş bir darbe olmuştur. Kırsal kesime yönelik desteklemeler ve tarımsal gelir

politikalarındaki değişim tarımsal ürün üreticisi pozisyonunda olan kırsal kesimi, köylüleri etkilemiştir. Keyder ve Yenal'a göre (2013: 173) küreselleşme diye adlandırılan küresel düzeydeki dönüşümler doğal olarak Türkiye'deki köylerin gelişme çizgisini de etkilemiş; köylülerin yaşam şekillerini, ekonomik ve teknolojik olanaklarını ve bunlara paralel olarak göç ve kentleşme eğilimlerini değiştirmiştir.

Oral'ın da (2012) ifade ettiği gibi, işlevini tamamlayan Doğrudan Gelir Desteği (DGD) sistemi yerine 2010 yılından itibaren "Havza Bazlı Üretim ve Destekleme Modeli"ne geçilmiştir. Bu modelde Türkiye iklim, topografya ve toprak verileri dikkate alınarak 30 havzaya bölünmekte; her havza için belirlenmiş ürünlere prim desteği verilmektedir. Model ürün primlerine dayanıyor gibi görünse de, birim arazideki verimliliği değil, beyan edilen ürün miktarını esas almakta; bu nedenle DGD' deki "büyük toprak sahibine büyük destek" mantığı sürmektedir. Büyük toprak sahibinin desteklenmesi, küçük üreticiliği, çiftçiliği doğrudan etkilemekte, onların belini bükmektedir.

Neoliberalizmin hücumu geçtiği dönemde tarıma yönelik geleneksel kaygılar yerine ideolojik piyasa köktenciliği gündeme oturmuştur. Tarım ürünlerinin ticaretinde engellerin azaltılması, finans sektörünün tarım ürünleri üzerinde spekülasyon yapmasına izin verilmesi, destek politikalarının kaldırılmasının istenmesi ve tüm üretim kararlarını ve çiftçi davranışını piyasanın yönetmesine neden olmuştur (Keyder ve Yenal, 2013: 215). Böylelikle çiftçiler devlet politikalarının şekillendirdiği piyasaya uyum sağlayabildikleri sürece gelirlerini arttırabileceklerdi. Bir diğer ifadeyle tarım sektörü ve kırsal nüfus doğrudan uluslararası sermaye odaklarının manipüle ettiği ve kontrolü altına aldığı devletin politikalarına bağlı kalmaktadır. Tarım Kanununda belirtilen tarımsal üretimde verimlilik, ürün çeşitliliği gibi unsurlar piyasaya ayak uydurabilecek ve rekabet edebilecek üreticiler, köylüler yaratmak için kurgulanmaktadır. Büyük çiftçi, yani kapitalistleşebilmiş, işletme şartlarını geliştirebilmiş çiftçi gelirini yükseltebilirken, küçük üreticiler, küçük çiftçiler her geçen gün yoksulluk sarmalı ile karşı karşıya kalmaktadır.

Tablo-7 2000'li yıllar sonrası Türkiye'de tarım sektöründe elde edilen katma değerin, Gayri Safi Yurt İçi Hasıladaki payına yönelik bilgileri içermektedir. Tabloda da görüldüğü gibi Türkiye'de 2000'li yılların başında uygulanmaya başlanan IMF ve

Dünya Bankası menşeli politikalar sonucu tarımdaki büyüme hızı gayri safi yurtiçi hasıladaki (GSYH) büyüme hızının altında kalmıştır. GSYH’da meydana gelen artışlarla, tarım sektöründe oluşan katma değerde meydana gelen artışlar arasındaki makas açılmıştır. Bir diğer ifade ile her geçen yıl tarımın katma değeri azalırken, tarımın GSYH’daki oranı da azalmaktadır. Yani ekonominin genelinde bir büyüme gözlemlenirken tarımda gerileme söz konusudur.

Tablo-7. Tarım Sektörü Katma Değerinin Gayri Safi Yurtiçi Hasıladaki (GSYH) Payı, (1998 Bazlı, Sabit Fiyatlarla).					
Yıllar	GSYH		Tarım Katma Değeri		Tarımın GSYH’deki Payı (%)
	Miktar (Milyon TL)	Gelişme Hızı (%)	Miktar (Milyon TL)	Gelişme Hızı (%)	
1999	67.841	-	8.260	-	12,2
2000	72.436	6,8	8.845	7,1	12,2
2001	68.309	-5,7	8.147	-7,9	11,9
2002	72.520	6,2	8.861	8,8	12,2
2003	76.338	5,3	8.684	-2	11,4
2004	83.486	9,4	8.929	2,8	10,7
2005	90.500	8,4	9.571	7,2	10,6
2006	96.738	6,9	9.701	1,4	10
2007	101.255	4,7	9.047	-6,7	8,9
2008	101.922	0,7	9.434	4,3	9,3
2009	97.003	-4,8	9.769	3,6	10,1
2010	105.886	9,2	9.999	2,4	9,4
2011	115.175	8,8	10.605	6,1	9,2
2012	117.754	2,2	10.977	3,5	9,3

Kaynak: Oral (2012).

Türkiye nüfusunun son 10 yılda 8 milyon atarken, tarım alanlarının azalması, tarımsal ürün yelpazesinin kapanması, tarımsal gelir politikalarının dışa bağımlı hale gelmesi düşündürücüdür. Tablo-8, 2000-2012 yılları arasında Türkiye’de sektörler arası istihdamın dağılımını göstermektedir. 2000 yılında tarımda istihdam edilenlerin oranı, toplam istihdam edilenler içerisinde %36’lık bir paya sahip iken, 2012 yılına gelindiğinde bu pay %24,6’ya gerilemiştir. Bir diğer ifade ile 2000 yılında tarımda 7.769 (milyon) kişi istihdam edilirken, 2012 yılında 6.097 (milyon) kişi istihdam edilmektedir. Tarımda istihdam edilenler 12 yıl içerisinde 1,5 milyon kişi azalmıştır.

Yıllar	Toplam İstihdam	Kişi	Tarım (%)	Sanayi	Hizmetler
2000	21.581	7.769	36	3.810	10.001
2001	21.524	8.089	37,6	3.774	9.661
2002	21.354	7.458	34,9	3.954	9.942
2003	21.147	7.165	33,9	3.846	10.135
2004	19.632	5.713	29,1	3.919	9.999
2005	20.067	5.154	25,7	4.178	10.735
2006	20.423	4.907	24	4.269	11.247
2007	20.738	4.867	23,5	4.314	11.557
2008	21.194	5.016	23,7	4.441	11.737
2009	21.277	5.240	24,6	4.079	11.958
2010	22.594	5.683	25,2	4.496	12.415
2011	24.110	6.143	25,5	4.704	13.263
2012	24.821	6.097	24,6	4.751	13.973

Kaynak: TÜİK

Tarım sektöründeki dönüşümün şiddetini gözler önüne seren bir diğer unsur ise tarımsal istihdamdaki düşüşler ve tarımsal emek veriminde meydana gelen yükselişlerdir. Tablo-9, 1980 ile 2007 yılları yıllar içerisinde tarımsal istidam ve tarımsal emek verimindeki dalgalanmaları göstermektedir. Tabloda görüleceği üzere tarımsal istihdam 1980-1997 yılları arasında pek fazla değişim yaşanmamıştır. Boratav'ın da (2010: 440) ifade ettiği gibi 2000 yılından sonraki yedi yıl içerisinde Türkiye tarımında dramatik bir istihdam aşınması görülmektedir.

Boratav, bu verilere göre, 3 milyonu aşkın insanın tarımsal üretimden koptuğunu ifade etmekte ve şöyle devam etmektedir:

Türkiye ekonomisinin aşırı şişkin tarımsal nüfus barındıran yapısal çarpıklığı öteden beri dikkat çekmekteydi. Tarımsal istihdamın 7-8 yılda üç milyon civarında daralmasını, bu çarpıklığın 'gecikmiş, hızlı' bir düzelmesi olarak yorumlamak doğru mudur? Yoksa Samir Amin'in öngörüsü doğrultusunda, köylülüğün piyasanın ve kapitalizmin vahşi süreçleri tarafından hızla tasfiyeye uğraması mı söz konusudur? 1998-2007 arasında geniş anlamda işsiz sayısının 2,3 milyon arttığını; işgücüne katılma oranının yüzde 53'ten yüzde 48'e düştüğünü; kırsal kesimde tarım dışı faaliyetlerde 'çalışanların' yüzde 23 oranında artmış görünerek 3,8 milyon kişiye ulaştığını dikkate alalım. Ortaya çıkmaktadır ki, köylülüğün hızlı bir tempoyla başlayan tasfiyesine, artan işsizlik ve çok sayıda insanın işgücü piyasalarının dışına kayması refakat etmektedir.

Tablo-9. 1980-2007 Yılları arası Tarımsal İstihdam ve Tarımsal Emek Verimi		
Yıllar	Tarımsal İstihdam	Tarımsal Emek Verimi
1980	100,0	100,0
1988	92,1	123,4
1992	95,2	121,8
1997	92,6	127,6
2000	86,7	145,7
2001	90,3	130,8
2002	83,2	151,6
2003	80,0	153,9
2004	82,6	152,0
2005	72,5	183,0
2006	63,8	214,0
2007	62,5	202,3
Kaynak: Boratav (2010: 440).		

Boratav'ın tarımsal istihdamdaki azalmayla ilgili olan bu çarpıcı görüşleri, kırsal emeğin tarım dışı alanlarda istihdam süreçlerine girdiğini, ya da işsizler ordusunda yer aldığını tüm açıklığıyla göstermektedir. Uygulanan tarım politikaları da tarımsal istihdamın azalmasını ve istihdam açığı sonucu işsizlik oranlarının da yükselmesine neden olmuştur.

Türkiye'de tarımın 2000'li yıllardaki seyrini kısaca özetleyecek olursak; 2000 yılından itibaren siyasal iktidar farkı olmaksızın DB ve IMF'nin ortak tarım programının beklenen sonuçlar verdiği görülmektedir. Bu program çerçevesinde;

- Tarımsal desteklerin köklü bir biçimde azaltılması,
- Doğrudan gelir desteği (DGD) uygulamasına geçilerek desteklemenin niteliğinin değiştirilmesi,
- DGD kapsamında çiftçi kayıt sisteminin tamamlanması,
- Destekleme kurumlarının, tarıma girdi sağlayan KİT'lerin ve teknolojik destek birimlerinin özelleştirilmesi/tasfiyesi,
- Tarım satış kooperatif ve birliklerinin yeniden yapılandırılması maskesi ardında bu birliklerin zayıflatılması ve giderek tasfiyesi,
- Alternatif ürün geliştirme projesi kapsamında arz fazlası olan ürünlerin ekim ve üretiminin azaltılması;
- Tarımın dışa karşı koruma oranlarının düşürülmesi yani tarım dış ticaretinde liberalizasyon sağlanması,

- Liberal yasama süreçleriyle piyasa egemenliğinin büyütülmesi amaçlanmaktadır (Noyan, 2009: 237).

3.2. Köy Kökenli-Geçici Süreli Proleterleşme

Çalışmanın bu kısmında, yukarıda bahsedilenlerden hareketle Türkiye’de tarımsal dönüşümün parametreleri üzerinden, köy kökenli-geçici süreli proleterleşme süreçleri ele alınmıştır. Özellikle bu proleterleşme modelinin, Gökçe ve Bakırça köylerinde meydana gelen proleterleşme eğilimlerini anlayabilmek, kırsal emeğin dönüşümünün yönünü tayin edebilmek adına önemli olduğu düşünülmektedir. Bu yüzden ilk olarak küresel fabrika rejiminin öncüleri olan Fröbel (1980; akt. Özüğurlu: 2008) ve arkadaşlarının, sermayenin biçimsel ve gerçek egemenliğini birbirine bağlayan bir ara form olarak ele aldıkları süreç incelenmiştir. Ardından tarımsal dönüşüm süreciyle birlikte kırsal emeğin ücretli emek istihdamının baskın olduğu sektörlere doğru bir evrim geçirdiği öngörüsünden hareketle köy kökenli-geçici süreli proleterleşme olgusu tartışılmıştır

Fröbel ve arkadaşları (1980; akt. Özüğurlu, 2005), 1970’lerin sonlarında kaleme aldıkları kapsamlı çalışmada şu tespitlerde bulunmuşlardır:

(...) potansiyel işgücü rezervi dünya ölçeğinde gelişmiş ve dünya çapında bir yedek sanayi ordusu oluşmuştur. Tarımda sınai yatırımların ivme kazanmasıyla kırsal alanlardan kentlere yığınlar halinde göç eden Asya, Afrika ve Latin Amerika emekçilerinin yerleştiği varoşlar, özgür ücretli işgücü depoları haline gelmiştir. Dünya yedek sanayi ordusunun sergilediği temel özelliklere gelince; öncelikle, bu işgücünün maliyeti sanayileşmiş geleneksel kapitalist ülkelerdeki işgücüne kıyasla daha düşüktür; ikame edici mekanizmaların varlığı sayesinde, ücretler sadece emeğin fiili istihdam dönemindeki acil günlük yeniden üretim maliyetini kapsar. İkinci olarak, bu emek rezervine sahip olan düşük ücretli ülkelerde çalışma süreleri, geleneksel sanayileşmiş ülkelere kıyasla kural olarak daha uzundur. Vardiyalı çalışma, gece ve pazar mesaipleri son derece yaygındır ve bu yolla sabit sermayenin optimum kullanımı söz konusu olabilmektedir. Üçüncü olarak, bu ülkelerdeki emek verimliliği, mukayese edilebilir süreçler açısından gelişmiş ülke düzeyine genelde benzer oranlardadır. Dördüncü olarak, işgücünün giriş-çıkışları firma tercihlerine bağlı olarak gerçekleşebilmekte, yoğun emek istihdamı ile istihdamda hızla indirim gidebilme olanakları bir arada varolabilmektedir. Son olarak, geniş yedek sanayi ordusunun varlığı, spesifik amaçlara son derece uygun bir işgücünün optimal seçimini mümkün kılabilir.

Fröbel ve arkadaşları yukarıda ele alınan yaklaşımlarına ek olarak emeğin üretim ve yeniden üretim koşullarının kapitalist olmayan toplumsal formasyonlarda vücut bulup sermaye hareketine tabi olduğu bir yapı olduğunu savunurlar. Diğer taraftan da üretim ve yeniden üretim koşulları itibariyle emeğin sermayeye tabi haline geldiği bir oluşumdan bahsediler. Bu iki biçime ek olarak ve bu iki biçimi birbirine bağlayan üçüncü bir formdan bahsetmektedirler. Bu noktada emek özgür ücretli işgücü olarak istihdam edilmekte, fakat emeğin yeniden üretim maliyeti kapitalist ekonominin dışına kaymaktadır (Özügurlu, 2008: 257-258). Diğer bir ifade ile emekçilerin, emeğin yeniden üretimi için gerekli fonları, sermaye birikimi fonlarına dönüşmektedir. Yani maddi üretim kapitalist üretim tarzında yürütülürken, emek ve diğer unsurlar enformel, kapitalist olmayan, geleneksel sektörlerden temin edilmektedir. Bu model ile emeğin ücretleri daha düşük tutulmakta, emeğin fiziki sömürü oranı ise yükselmektedir.

Küresel anlamda, emeğin sömürüsüne, emeğin yeniden üretiminin önünde büyük engeller doğuran bu üretim rejimi sistemine Türkiye’de de rastlamak mümkündür. Çalışma açısından önemli olan kısmına gelecek olursak, Gökçe ve Bakırça köylerinde kırsal emeğin, yukarıda bahsedilen üretim biçimi içerisine kanalize olmasıdır. Yani özellikle Bakırça köyünün çevresine kurulan sanayi yatırımları, Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi, çok uluslu sermayenin Türkiye ayağını oluşturan fabrikalar bu durumu açıklar niteliktedir. Geçici süreli-köy tipi proleterleşmeyi bu konuma oturtmak mümkün gözükmemektedir. Fakat Fröbel ve arkadaşlarının yaklaşımı, bu proleterleşme modelinde istihdam süreçlerindeki devamlılığı takip etmemizi güçleştirmektedir. Başka bir ifade ile Türkiye’deki mevcut durumu anlayabilmek için, tarımsal dönüşüm ekseninde kırsal emeğin yolunu izlemek gerekmektedir.

Kırdaki istihdam ilişkilerinin dönüşmesi, köy tipi-geçici süreli proleterleşmenin önemli bir ayağını oluşturduğu söylenebilir. 1980’li yıllardan sonra IMF ve Dünya Bankası’nın himayesi altında düzenlenen neo-liberal politikalar ile gıda pazarları liberalleşmeye başladı. 2000’lerde Türkiye’de tarımının durumunu ele alırken bahsedildiği üzere tarım politikalarındaki liberalleşme ile uygulanan politikaların nitelikleri ciddi şekilde değişti. Birçok üründe taban fiyat uygulanması

terkedildi, tarımsal girdilere verilen sübvansiyonlar ve krediler kaldırıldı, tarımda alıcı kurumda olan, tarımsal üretimin belkemiğini oluşturan Türkiye Gübre Sanayi AŞ: (TÜGSAŞ), İstanbul, Gübre Sanayi AŞ. (İGSAŞ), Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü (TİGEM), Türkiye Ziraî Donatım Kurumu (TZDK), Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO) ve TEKEL kurumlar özelleştirildi (Aysu, 2002: 66). Tarım pazarlarının aşamalı olarak liberalleşmesi, tarım ürünlerine verilen devlet desteğinin uzun vadeli stratejik bir planlama temelinde bütünsel olarak düzenlenmemesi (Oyan, 2003: 64), tarımdan elde edilen gelirlerde bir düşüşe neden olmuş ve kırsal kesimde yaşayanları ek gelir getirecek işlere yönelmiştir. Bu süreç, büyük ölçekte kırsal bölgelerdeki alternatif istihdam kaynaklarının gelişmesiyle desteklenmiştir (Yenal ve Keyder: 2013: 158). Özellikle çalışma alanımız olan Gökçe ve Bakırça'da da olduğu üzere turizm ve sanayi sektörlerindeki büyüme, alternatif istihdam alanlarının ortaya çıktığının bir göstergesidir. Fakat ortaya çıkan bu yeni durum coğrafi bölgeler arasında farklılık göstermektedir. Köy kökenli-geçici süreli proleterleşme olgusu, tarım dışı istihdam olanaklarının, kırsal bölgelere yakın yerlerde doğmasıyla gerçekleşmektedir.

Tarımsal gelirlerin azalması, kırsal emeği tarım sektöründen uzaklaştırmakta tarım gelirleriyle hayatını idame ettirmesini güçleştirmektedir. Böylelikle geçime yönelik üretim faaliyetlerini tarımsal gelirle desteklemekte zorlanan insanlar, alternatif istihdam alanlarına yönelmektedir. Böylelikle köy kökenli-geçici süreli proleterleşme olarak nitelediğimiz, bir ayağı tarımsal faaliyetlerde, diğer ayağı da tarım dışı sektörlerde olan yeni bir emek formu ortaya çıkmıştır. Bu yeni form, bir yandan yedek emek ordusunun, bir yandan da ikincil işgücü piyasası içerisinde konumlandırılabilir. Enformel, yevmiyeli, kısmi zamanlı çalışma biçimlerine de kapsayan bu yeni, ücretli emek formu, ilk bölümde tartıştığımız emek süreçleri içerisinde yerini almıştır. Sermayenin ve devlet eliyle desteklenen tarım dışı istihdam alanları, organize bir şekilde kırsal emeği kontrol altında tutmaya başlamıştır.

Toparlayacak olursak, son yıllarda geçinebilmek için ek gelir kaynaklarına ihtiyaç duyan birçok köylü hanede hane üyelerinin, köy dışında doğrudan tarımla ilgisi olmayan işlere yönelmiştir (Yenal, Keyder, 2013: 159). Fakat bu istihdam şekli, kalıcı bir şekilde kırdan kopuşa neden olmamaktadır. Dünya üzerinde tarımsal

dönüşüm aşamalarında olduğu gibi bir süreç oluşmadı. Bu çevrede bir dönüşüm yaşanmamakla birlikte yukarıda ele aldığımız 1950’li yıllarda meydana gelen kırdan kente göç ile birlikte ortaya çıkan ve toplumsal yapıyı derinden etkileyen bir süreç de doğmadı. Ekonomik zorluklar yaşayan köylülerin şehirlere göç ettiği önceki dönemlerin aksine köylüler köyde yaşamaya devam etti. Kısaca söyleyecek olursak, ortaya çıkan bu yeni durumun, Türkiye’de kırsal alanlarda ücretli emek oluşumunun yeni bir formu olduğundan bahsedilebilir.

Çalışmanın takip eden bölümünde kırsal yoksulluk boyutlarıyla ele alınmış, Türkiye’de kırsal emeğin proleterleşmesi ve yoksullaşması arasındaki ilişki boyutlarıyla incelenmiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE KIRSAL YOKSULLUK

Çalışmanın bu bölümünde ilk olarak kırsal yoksulluğu daha iyi anlayabilmek için yoksulluğa yönelik getirilen tanımlamalar incelenmiş ve kavramsal boyutu ile yoksulluk olgusu ele alınmıştır. Ardından da Türkiye’de kırsal yoksulluk boyutlarıyla tartışılmıştır.

4.1.Yoksulluk Kavramı Üzerine Değerlendirmeler

Yoksulluk, tarihsel arka planına baktığımızda insanlığın yüzyıllardan beri süregelen sorunlarının en başında gelmektedir. Yoksulluğun uzun yıllardan beri bir sorun olarak var olması ve çok boyutlu bir yapıya sahip olması, yoksulluğun tanımlanmasına ve çeşitlerine yansımaktadır. Bu yüzden yoksulluğa yönelik farklı yaklaşımlar bulunmaktadır.

Yoksulluğun giderek yaygınlaşması ve derinleşmesi, üzerinde yapılan çalışmaların hem bilimsel çevrelerde hem de siyasal çevrelerde daha çok tartışılmasına yol açmıştır. Çalışmaların çoğalması aynı zamanda kavramsal olarak yoksulluğun nereye konulacağı ve nasıl ele alınması gerektiği yönünde bir dizi tartışmayı beraberinde getirmiştir. Yoksulluğun uzun yıllardan beri bir sorun olarak var olması ve çok boyutlu bir yapıya sahip olması yoksulluğun tanımlanmasına, türlerine, nedenlerine, mücadele politikalarında uzlaşmaya varmayı güçleştirmektedir. Farklı dünya görüşlerinin, yoksulluğa bakış açısının olması, yoksulluğa yönelik birçok yaklaşımın doğmasına neden olmuştur. Yoksulluk literatürü de genellikle yoksulluğun ne kadar tartışmalı bir konu olduğundan bahsederek giriş yapar. Zira tanımlar, yoksullara bakış açılarına göre farklı değerler sistemine sahip bir toplumsal yapıdan diğerine, zaman faktörünün de etkisi ile değişkenlik göstermektedir. Yoksulluk olgusunun içeriğinde bulunan bu çok çeşitli ilişkiler ağı sebebiyle de tek tip bir tanım ve reçete ortaya koymak mümkün değildir (Aksan, 2012: 11). Yoksulluk, “sistemin yapısından ve işleyişinden kaynaklanan güç ve servet dağılımındaki eşitsizliğin bir sonucu” olarak görülebilirken, diğer yandan “yoksul olarak tanımlanan kişilerin, eğitimsizlik, beceri ve kapasite gibi bireysel nitelik ve yeteneklerinin düşüklüğü nedeniyle ortaya çıkan fırsatlardan yararlanamama durumu” olarak tanımlamıştır (Gündoğan, 2008: 43). Çalışma

boyunca da yoksulluğun gelir dağılımındaki eşitsizlikler, kapitalizmin işleyişinden kaynaklanan ve sistemsal boyutta, yoksulluğu yeniden ürettiği ve kullandığı gerçeğinden hareketle yol alınmıştır. Çünkü “yoksulluğu” açıklamak, yoksulluğa yönelik yaklaşımın ve algının, nelerin temel alındığı açısından önemlidir.

4.1.1. Egemen Söylemin Kavramsallaştırdığı “Yoksulluk Algısı”

Kavramlar gerçeği görebilmenin ve anlayabilmenin bir yolu olabileceği gibi gerçekliğin üzerini örtmenin aracına da dönüşebilir. Kavramlar kendiliğinden ortaya çıkmazlar. Belirli tarihsel ve toplumsal koşullarda ortaya çıkarlar ve belirli amaçlarla yeniden üretilirler. Kavramlar, bir sorunu anlama ve çözmeye de hizmet edebilir; bir sorunu anlaşılmasız kılmaya, dolayısıyla bir çözümsüzlüğü sürdürmeye de hizmet edebilir (Gün, 2010: 9). Kavramlar genellikle egemen bilincin ürünü olduğu için toplumsal algı ve bilinci şekillendirerek “toplumsal süreçlere” yön verir. Marx (2004: 75) *Alman İdeolojisi* çalışmasında egemen sınıfın toplumsal bilinç üzerindeki etkilerini şu şekilde açıklamaktadır:

Egemen sınıfın düşünceleri, bütün çağlarda, egemen düşüncelerdir, başka bir deyişle, toplumun egemen *maddi* gücü olan sınıf, aynı zamanda egemen zihinsel güçtür. Maddi üretim araçlarını elinde bulunduran sınıf, aynı zamanda *zihinsel* üretim araçlarını da emrinde bulundurur, bunlar o kadar birbirinin içine geçmiş durumdadırlar ki, kendilerine zihinsel üretim araçları verilmeyenlerin düşünceleri de aynı zamanda bu egemen sınıfa bağımlıdır. (...) Egemen sınıfı meydana getiren bireyler, başka şeyler yanında, bir bilince de sahiptirler ve sonuç olarak düşünürler; bu bireyler, bir sınıf olarak egemen oldukça ve tarihsel çağı bütün genişliğince belirledikçe, elbette ki, bu bireyler sınıflarının bütün genişliğince egemendirler.

Kavramların egemen sınıfın elinde şekillendirdiği bir “alandan” söz ediliyorsa, tahakküm süreçlerinin kavramları şekillendirici bir etkisinin olduğu da inkâr edilemez. Yoksulluk olgusu ele alınırken, yoksulluk kavramı tartışmaları daha sonra da değinileceği gibi farklı dünya görüşleri etrafında çeşitlenmektedir. Fakat araştırmacının dünya üzerindeki yeri, yoksulluk kavramını açıklarken yaklaşımı egemen söylemin çizgisinde olup olmadığı önemlidir. Çünkü kavramlar ve sözcükler masum değildir. Egemen bilincin kavramlar aracılığıyla toplum üzerinde tahakküm kurması, Gün’ün (2010: 2) belirttiği gibi “kavramları” sınıfsal müdahale/mücadele aracı olarak görme zorunluluğunu doğurmaktadır. Gerçekliği ele geçiren egemen düşünce artık salt bir düşünce değildir, tarif ettiği gerçekliği

mutlaklaştırarak normalleşmesi üzerinde ideolojik bir işleve sahip olur (Köse ve Bahçe, 2009: 1). Tahakkümü, siyasal egemenliğin yani devlet tipi bürokratik bir siyasi iktidarın ürünü olarak (Demirağ, 2008: 52) gördüğümüzde yoksulluk üzerinde geliştirilmiş değerlendirmelerin ele alınmasında, yoksulluğun toplumsal ve sınıfsal bir olgu olduğu gerçeğinden uzaklaşılmalıdır.

4.2. Yoksulluğa Yönelik Tanımlamalar-Kavramsal Yaklaşımlar

Yoksulluk olgusunun kapitalizmin gelişmesiyle birlikte görünürlüğü artmış aynı zamanda yeni biçimler kazanmıştır. Yoksulluğa bakılırken kapitalizmin toplumsal yapılar üzerindeki etkisi unutulmamalıdır. Yoksulluk olgusu, kapitalizm ile birlikte kökleşen yoksulluk kavramını açıklamaya yönelik olmalıdır. Çünkü üretim ilişkileri içerisinde sermaye sahiplerinin zenginliği, “üretim araçlarına sahip ol(a)mayanların” yoksulluğu ile neticelenmektedir. Sistemin zenginleri doğurabilmesi için, belirli sınıfların yoksullaşması gerekmektedir. Bu noktada Öztürk (2004: 666) yoksulluğun tanımlanmasındaki ilişkiyi şu şekilde açıklamıştır:

Yoksulluk tarih boyunca toplumların önemli sorunlarından biri olmuştur. Her toplum belirli kriterlere göre toplumsal sınıflara ayrılmış olması nedeni ile kimi gruplar ya da topluluklar bu sınıfsallaşmanın altında yer almak durumunda kalmıştır. Toplumsal sınıfların en altında yer alan sınıflar yoksullar olarak tanımlanmıştır. Tarih boyunca toplum içerisinde netleşmiş varsıllık-yoksulluk hiyerarşik yapısı belirli tanımlamaları ve yargıları da beraberinde getirmiştir. Yoksul insanları tanımlayan sözcükler, kavramlar, yoksul insanların nasıl yaşadığı, nasıl davrandığı, nasıl inandığı, nasıl düşündüğü bunlara örnek olarak gösterilebilir. Bu tanımlamalar ve yargılar toplumsal sınıflardan kendilerini ayırmak istedikleri ölçüde çeşitlenmiştir.

Özügürlü da (2003: 54) yoksulluk algısı ve kavramının üzerine eleştirel bir bakış sergilemiş ve sınıfsal pozisyonların yoksulluğu yeniden üreten mekanizmalarla ortak çalıştığını dile getirmiştir. Yoksulluğun tarihsel süreç içerisinde algılanışını ve aşamalarını şu şekilde açıklamıştır:

Kapitalizm, yoksulların fark edildiği çeşitli tarihsel uğraklara sahiptir. Belirli konuları ya da toplumsal grupları bir ‘sorun’ olarak kodlayan her uğrak, basitçe olgusal bir durumu değil, ‘soruna’ yönelik bir dizi kurumsal-politik iktidar pratiklerini de içeren bir mücadele sürecini gösterir. Öyle ki, onların olgusal bir gerçeklik olarak ortaya çıkışları bile, yoksullukta olduğu gibi, içinde yer aldıkları sömürü ve baskı ilişkileriyle birlikte ilerleyen çelişkili bir oluşuma sahiptir. İngiltere’de 19.yy. ın ikinci yarısı, yoksulluğun bir sorun olarak keşfedildiği bu uğrakların öncüsüyü ve karşısında tarihin ilk bağımsız emekçi sınıf hareketi yükseliyordu. Emekçiler kendilerini, mülk sahibi

sınıflardan ayrı kolektif bir güç olarak örgütledikçe, kimin ‘gerçek yoksul’ olduğunu kimin ‘gerçek’ işçi sınıfı üyesi olduğundan farklılaştırmak gerekmişti. Tarihsel uğrakların ikincisi 1950 ve 60’lı yıllardı. Bu yıllarda sınıf dışına itilmişler ve ‘yoksulluk kültürü’ argümanları ahlaki yoksulluk söyleminin yapı taşları olarak dolaşıma girdiğinde yanı başında sadece sosyalist blok değil, güneyde ve Afrika’da yükselen bağımsızlık mücadeleleri bulunuyordu. Anti-emperyalist ve anti-kapitalist dalganın boyu ve gücü karşısında 1960’lı yıllarda pek itibar görmeyen ahlaki yoksulluk söylemi, yeni sağın ideolojik atağına temel oluşturan popüleritesini kazanabilmek için, uluslararası işçi sınıfı hareketinin siyasal krize girdiği 80’li yıllara kadar beklemek zorunda kalmıştı.

Yukarıda bahsedilenlerden hareketle yoksulluk olgusuna yönelik tartışmaların tarihsel süreç içerisindeki gelişimi aşağıda ele alınmıştır.

4.2.1.Klasik İktisat Düşüncesinde Yoksulluk Tartışmaları

Kapitalizme özgü modern yoksulluk olgusunun Avrupa’da ilk ortaya çıktığı 16. yüzyıl ortamı da, özellikle geleneksel tarım toplumlarının geçirdiği değişimlerin yol açtığı bir mekânsal hareketlilikle ve bu hareketlilikle birlikte yer alan belirsizlikler ve huzursuzluklarla tanımlanmaktadır (Buğra, 2008: 24). Yani yoksulluk olgusunun günümüzdeki anlamıyla şekillenmesiyle, kapitalizmin ortaya çıktığı 16. yüzyıl Avrupası’nda meydana gelen ve günümüze kadar devam eden ekonomik, toplumsal ve siyasal değişimler arasında sıkı bir ilişkinin varlığından söz edilebilir. Yoksulluk konusuna ilişkin yoğun ve sistematik ilginin kökenlerini Şenses’inde (2001: 32) belirttiği üzere 18. yüzyılın ortalarında kitlesel yoksulluk ortaya çıkmaya başlamadan çok önce, 17. yüzyıl başlarından bu yana izlemek mümkündür.

Yoksullukla ilgili ilk yaklaşımlar yoksulluğun bir kader olduğu ve bir grup insanın iyi yaşamak için seçildiği düşüncesiydi. Bu kaderci yaklaşımla, doğuştan getirilen özelliklerin ya da coğrafyanın bir yazgı olduğuna inanılıyordu (Oktik, 2008: 27). Bu kaderci anlayışın temelinde ortaçağ Avrupa’sına hâkim olan dogmatik Hristiyanlığın ve Vatikan’ın gücü hissedilmekteydi. İnsanlar yoksulluğu bir kader olarak görürken, kendilerini varsıl bir hayat içerisinde hayal edemiyordu. Zenginliğin kaynağı daima belirli bir sınıfın; elitlerin, aristokratların elinde bulunuyordu.

Önemli düşünür ve kuramcılarının yoksulluk ve bölüşüm sorunlarına karşı yakın ilgisinin sanayileşmeye dayalı kapitalizmin kök salmaya ve yaygınlaşmaya

başladığı 18. ve 19. yüzyıllarda giderek arttığı gözlemlenebilir. Örneğin A. Smith geleneksel liberalizm yaklaşımı içerisinde, ülke zenginleşirken yoksulluğun artmasını önemli bir paradoks olarak gündeme getirmiştir (Şenses, 2001: 33). A. Smith diğer klasik iktisatçılar gibi, ekonomik kalkınmanın süreklilik arz etmeyeceğini, belirli bir kalkınma sürecinden sonra ekonominin durgunluğa gireceğini kabul etmektedir. Ancak, Smith diğer klasik iktisatçılardan farklı olarak durgunluğun olumsuz bir süreç olmadığını kabul etmekte, bu nedenle de iyimser bir klasik iktisatçı olarak adlandırılmaktadır. Smith, ekonomik büyüme sürecini analiz ederken, doğal kaynakları zengin bir ülke varsayımından hareket ederek, ekonomi geliştikçe kâr haddi ve ücret haddi arasındaki ilişkiyi inceler (Öztürk, 2008a: 608). Aynı zamanda Smith, *Theory of Moral Sentiments*'in üçüncü bölümünde servet peşinde koşma eğiliminden ve bu bireysel eğilimin toplumsal düzeni nasıl oluşturup şekillendirdiğini anlatır. “*Servet hayranlığı, servet ve iktidar sahibi olana tapma, yoksul ve zor koşullarda yaşayanlardan nefret etme ya da en iyi koşulda yok sayma, her ne kadar toplumda rütbeler arasında bir ayırım yapmak ve toplum düzenini sağlamak için gerekli olsa da, ahlaki duyguların yozlaşmasının en evrensel nedenidir.*” (Yuncu, 2005: 22). A. Smith, toplumda “ötekileştirmeyi” ahlaki bir problem olarak görmüştür. Bu yüzden, ülke zenginleşirken yoksulluğun artmasını önemli bir paradoks olarak gündeme getirmiştir. Bu durumu ekonomik sistemin kusuru olarak görmüştür ve yoksulların durumlarının ne ölçüde iyileştiğini temel almıştır (Şenses, 2001: 33).

Yoksulluk sorunu aynı zamanda, klasik iktisadın (geleneksel liberalizm) kurucusu olarak nitelendirilen A. Smith'in yaşadığı İngiltere’de, o dönem şartları içerisinde önemli bir olguydu. Hobsbawm’a göre 19. yüzyıla gelindiğinde bir yanda feodalizmin çözülmesi ve endüstri devriminin yol açtığı sonuçlar, diğer yanda da merkantilist geçmişin bürokratik tiranlığına duyulan tepkiler, serbesti fikriyatını yeni bir unsur olarak İngiliz toplum hayatına sokmuştu. Bu yüzyılda “bireysel özgürlükler” nosyonu en üst seviyesine ulaşmış, yüzyılın ortalarına gelindiğinde “İngiltere’de devlet politikası, laissez-faire’e modern bir devlette o zamana kadar uygulanabilenden çok daha fazla yaklaşmıştı” (Hobsbawm, 1987:187; akt. Güngör ve Özügurlu, 1997: 9). Yani “laissez-faire” aynı zamanda bir “yoksulluk sorunu” ortaya çıkarmış oluyordu. Devletin doğrudan piyasaya müdahil olmaması ve

ekonomik serbestliği desteklemesi o dönem koşullarında sefalet ücretleri altında yaşayanların sayısının çoğalmasına neden olmuştu. Aynı zamanda İngiltere’de çıkarılan “yoksul yasaları” (poor laws) sefalet ücretlerinde çalışanlara maddi destek sağlamayı amaçlamıştı. Polanyi’de (2001: 145) İngiltere’de yoksulluğun büyük bir sorun olduğu dönemi şu şekilde aktarmaktadır:

Gerçekten de, Yedi Yıl Savaşları’nı (1763) izleyen on yıl içinde, yoksullar evi dışında verilen yardım artışının gösterdiği gibi, işsizlik gözle görülecek biçimde artmıştı. İlk kez bir ticaret yükselişi döneminin yoksulların artan sefaletiyle birlikte yer aldığı gözlemleniyordu. Bu görünüşte çelişi, gelecek neslin Batı insanlığı için sosyal yaşamın yinelenen olgularının en şaşırtıcısı durumuna gelecekti.

Klasik iktisadın bir diğer kurucusu olarak nitelendirilen Ricardo’nun yoksulluk olgusuna bakışı da, 19. yüzyılda hâkim olan liberal unsurların ekseninde şekillenmiştir. Ricardo, Malthus’a yazdığı bir mektupta, “önemli olan ve iktisadın konusunu oluşturan senin dediğin gibi servet (daha doğrusu gelirin) düzeyi değil, gelir dağılımına ilişkin yasalarıdır” demektedir (Akalın, 1986: 303). Ricardo gelir dağılımını noktasında Malthusçu nüfus yasası ekseninde bir yaklaşım sergiler. Ricardo’ya (1997) göre rant, toprağın özđün ve yok edilemez güçlerini kullanarak elde edilen üründen toprak sahibine ödenen parça olup, verimli toprağın insanların artan ihtiyaçlarına göre kıt olmasının bir sonucudur. Nüfusun hızlı artışı ve doğanın cimriliği nedeni ile doğal kaynakların kıtlığı rantın nedenidir (Öztürk, 2010: 63). Diğer yandan Ricardo emeği bir mal olarak görmüş ve fiyatının da tıpkı piyasada bulunan mallar gibi belirlenmesini öngörmüştür. Ricardo, ücret seviyesinin emeğin doğal fiyatı ile piyasa fiyatı arasındaki dalgalanmayla; açık ve serbest bir ortamda asla yasal bir engelle karşılaşmaksızın piyasada oluşmasını savunur ve bu nedenle yoksullara yardım eden bütün yasalara karşı çıkmıştır. Gelir dağılımını ile ilgilenmesi Ricardo’yu, gelirin yeniden dağılımını ve kamusal düzenlemeler fikrine yöneltmemiştir (Çelik, 2004: 55).

Malthus da yoksulluğu artan nüfusun bir baskısı olarak görür. Malthus’a göre, nüfus kısıtlanmadığında, geometrik oranla çoğalır. Gıda maddeleri ise, ancak aritmetik oranla artar. Aradaki fark kaynakların yetersizliğine yol açacağı için yoksulluk baş gösterir (Malthus, 1971: 14; akt. Öztürk, 2008a).

Jeremy Bentham ise ahlaki bilime dönüştürme isteği doğrultusunda toplumsal yaşamda yapılması gerekenleri, neden oldukları haz ve acıya göre değerlendirirken, yoksulluk sorununun da bu ilkeler etrafında ele alınması gerekliliğine vurgu yapmıştır. Bu alanlarda yapılacak düzenlemelerin fayda kuramı açısından uygunluğu “en çok sayıda kişinin en fazla mutluluğu” ilkesini ne ölçüde sağladığıdır (Kovancı, 2003: 265-266).

4.2.2. Klasik İktisat Düşüncesinin Yoksulluk Algısına Karşı Tavır Alışlar

Klasik iktisat kuramcıları, en genel ifade ile söylenecek olursa yoksulluk olgusuna kapitalizmin işleyişinden kaynaklanan değil, aksine bireysel bir sorun olarak bakmışlardır. Bir diğer ifade ile onların gözünde yoksulluk toplumsal ve sistemin işleyişinden kaynaklanan bir olgu olmaktan ziyade, toplum içerisinde yaşayan bireylerin kendi beceriksizlik, yeteneksizlikleri ile açıklanabilecek bir sorundur. Fakat A. Smith bu noktada diğer düşünürlerden ayrılmaktaydı. İnsanların çoğunun yoksulluk ve sefalet içerisinde yaşadığı bir toplumun refah seviyesinin yükselmeyeceğini ve toplum içerisinde ahlaki yönden düzenin sağlanmayacağını düşünmekteydi.

Smith, ülke zenginleşirken yoksulluğun bir paradoks olarak artmasını gündeme getirirken bunu ekonomik sistemin başarısının değerlendirilmesinde en yoksul yurttaşların durumlarının ne ölçüde iyileştiğini temel kıstas olarak önermiştir (Şenses, 2001: 33). Bentham, Burke, Malthus gibi muhafazakâr olarak nitelendirebileceğimiz “liberal” düşünürler Smith ile aynı ekseninde değillerdi ve bu düşünceleri kabul etmediler. Fakat “sosyalist” düşünürlerin 19.yüzyıl kapitalizmine yönelttikleri eleştiriler bu yaklaşımdan ilham aldılar (Şenses, 2001; Gün, 2010). Özellikle Marx’ın erken dönem yazılarında Smith etkisinden bahsetmek mümkündür. *1844 El Yazmaları’nda* Marx, Smith’in “fertlerin çoğunun yoksul ve perişan olduğu hiçbir toplumun refah içinde ve mutlu olması söz konusu olamaz” (Şenses, 2001: 33) düşüncesine yönelik şunları ifade etmiştir:

(...) Ama Smith’e göre, bir toplum “üyelerinin çok büyük bir bölümü sıkıntı içinde olduğu zaman elbette mutluluk ve gönenc içinde olamayacağı”, toplumun en zengin durumu çoğunluğun bu sıkıntısına yol açtığı ve ekonomi politik de (genel olarak çıkar toplumu) bu aşırı zenginlik durumuna

götürdüğü için, toplumun mutsuzluğu, öyleyse ekonomi politiğin ereğidir (Marx, 1976: 102).

Kapitalizm gelişmesini hızlı bir şekilde sürdürürken, yoksulluk olgusuna yönelik yaklaşımlarda özellikle ve doğal olarak sosyalist düşünürlerin eğilimlerinin arttığı söylenebilir. Aynı zamanda liberal düşünürlerin kafalarındaki algının, yoksulluğun kapitalist üretim süreçleri ile ilişkili olduğu yönünde şekillendiğinden de bahsedilebilir.

Bu noktada Marx'ın kapitalist ekonomik sistemi ekonomi-politik bir yaklaşımla eleştirel olarak analiz ettiği *Kapital* (2004) adlı eserinin birinci cildi ve Engels ile birlikte hazırladıkları *Komünist Parti Manifestosu* (1976) yoksulluk konusunda önemli bir yer tutar. Marx, yoksulluğu olağan bir durum değil, aksine bir süreç olarak ele almıştır. İşçi sınıfının, burjuvazi karşısındaki konumu, bir diğer ifade ile “üretim araçlarına sahip olanlar ve üretim araçlarına sahip olmayanlar” arasındaki tahakküm ilişkisi işçi sınıfının yoksullaşması ile neticelenmektedir. Marx'ın kapitalizmin doğuş süreçlerine ilişkin olarak üzerinde durduğu ve tesadüf olmayıp zorunluluk olarak nitelendirdiği topraktan ve tüm diğer bağlarından bağımsızlaşmış özgür emek gücü ile ticari sermaye arasındaki karşılaşma (Baker, 1996: 20) sistemsel anlamda yoksulluğu doğurmuştur. Diğer yandan Marx, *Kapital'de* (2004) burjuva toplumunun çözümlemesini yaparken, burjuva toplumunun gerçekliğini, sermaye birikiminin yoğunlaşma ve merkezileşme eğilimini kapitalizmin genel yasası olarak ifade eder. Bu yasanın toplumsal sınıflar üzerindeki iki anlamı zenginliğin yoksullukla birlikte biriktirdiğidir (Köse ve Bahçe, 2009: 400). Sanayi devrimi sonrası hızla gelişen kapitalizmin sıklıkla krizlere girmesi ve ardından 19. yüzyılda Fransa'da gerçekleşen sınıfsal ayaklanmaların temelinde, yukarıda bahsedilen biriktirme sürecinin kapitalistten yana işlemesinin yatması, hem Marx'ın hem de Marxist düşüncenin yoksulluk olgusuna bakışını şekillendirdiğinden bahsedilebilir. Diğer bir ifade işçilerin emeğinin karşılığını alamadığı bir ekonomik sistem yoksulluğa neden olmaktadır.

Bu noktada Marx, üretimin bir fonksiyonu olan emeğin, politik iktisatta sadece ücret kazanma etkinliği şeklinde ortaya çıktığını belirtirken politik iktisadın ücret artışlarıyla işçi sınıfının durumunu düzeltebileceği iddialarına şu şekilde açıklama getirir:

(...) toplumun her sınıfının ortalama gelirinin arttığı yanlış değil de doğru olsaydı bile, gelir ayrılıkları ve görece gelir uzaklıkları gene de büyüyebilir ve zenginlikle yoksulluk arasındaki karşıtlık daha da kesinleşebilirdi. (...) hızla ilerleyen bir devlette, sözgeşi, on yıl içinde, üretim toplamını nüfusuna oranla üçte bir ölçüde arttıran bir toplumda, bu on yılın başında aldığını sonunda da alan işçi aynı refah düzeyinde kalmaz, üçte bir oranında yoksullaşır. (...) Ama politik iktisat işçiyi ancak çalışan bir hayvan olarak tanıır (Marx, 1986: 28-29).

Kapitalizmin geçirdiği krizlerden işçi sınıfının yara alarak çıkması ve biriktirme sürecinin kapitalist sermaye lehine gelişmesi toplumsal sınıflar arasında gerilmenin habercisi olmuştur. Sermaye birikiminin merkezileşmesi ve yoğunlaşması günümüzde de yoksulluk olgusunun açıklanmasında önemli bir yerde durmaktadır.

Yukarıda ele alındığı gibi yoksulluk tartışmaları ve yoksulluğa çare bulma çabaları Avrupa merkezli olmuştur. Fakat 1929 büyük buhranı olarak nitelendirilen ekonomik kriz yoksulluk tartışmalarının da ekseninin “azgelişmiş” ülkelere yönelmesine neden olmuştur. Büyük Dünya Bunalımı, kapitalizmin o güne kadar yaşadığı en büyük ve şiddetli kriz olarak anılmıştır. ABD merkezli patlak veren kriz ile birlikte başta Avrupa, faşist-otoriter rejimlerin her yerde yayıldığı, bir yandan da Avrupa’daki şiddetli daralma ile koşut, Birinci Dünya Savaşı’nın ardından yeniden savaş hazırlıklarının hızla ilerlediği bir dönemi yaşamıştır (Kazgan, 2005: 43).

1929 ekonomik buhranı ve Avrupa’daki işsizlik sorunuyla birlikte kapitalist ekonomik sistemin Dünya genelinde açmaza düşmesi, bazı önlemlerin alınmasını gerektirmiştir. Sistemin işleyişinden kaynaklanan yapısal sorunlar, liberal devlet anlayışından, müdahaleci devlet yapılanmasına gidilmesini sağlamıştır. Kapitalizmin yarattığı ekonomik bunalımlar, ardından artan işsizlik, şirketlerin iflasları devletin ekonomiye müdahale etme gerekliliğini doğurmuştur. Klasik iktisat anlayışı bu süreç içinden çıkamamış ve bir takım reformların yapılması gereği doğmuştur. Bu noktada klasik iktisadın her arz kendi talebini yaratır düşüncesini yıkan Keynes’in yoksulluk ile ilgili düşünceleri, yoksulluğa yönelik yeni bir bakış getirmiştir. Kapitalist piyasanın çöktüğü iki savaş arasında Keynes, liberalizmi, “Bu yaklaşıma göre yaşamın amacı, en yüksek dalların ucundaki filizleri yemektir. Bunu başarmanın en muhtemel yolu ise uzun bacaklı zürafaların kısa bacaklıları açlığa mahkûm etmesine seyirci kalmaktır” diye eleştirmiştir (Çelik, 2004: 88). Keynes’e göre ise yoksulluğun nedeni etkin talep yetersizliğine dayanmaktadır. Eğer bir ekonomide üretilen mal ve

hizmetlerin tamamının satılması mümkün olmuyorsa, bu durum o piyasadaki toplam talebin, mevcut üretim faktörlerinden tamamının istihdamına yetmediğini ortaya koymaktadır. Böylece bir kısım üretim faktörleri (özellikle işgücü) kullanılmayacak ve işsizlik ortaya çıkacaktır ve buna bağlı olarak da işsizliğin olduğu ekonomilerde de yoksulluk kaçınılmaz olacaktır (Karakoyun, 2012: 23). Keynesçi ekonomi politikaları neticesinde sosyal devlet anlayışı gelişmiştir. Ücretlerin ve istihdam oranlarının arttığı bir dönemden geçen dünya ekonomisi, özellikle 1973 yılında baş gösteren petrol krizi ile (OPEC krizi) birlikte Keynesçi ekonomi politikalarından vazgeçmeye başlamıştır.

4.3.Yoksulluk ve Bazı Uluslararası Kuruluşlar

Kapitalizmin büyük bir şok geçirdiği 1929 Buhranının ardından İkinci Dünya Savaşı yaşanmış ve dünya genelinde kapitalist ekonomik sistem yeniden yapılanma sürecine girmiştir. İkinci Dünya Savaşının çeşitli ülkelerde, özellikle Avrupa'da yarattığı tahribatın giderilmesi için ihtiyaç duyulan uzun vadeli finansmanı sağlayacak bir Uluslararası Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası (IBRD) ile uluslararası ödemelerdeki kısa süreli darboğazları finanse edecek bir Uluslararası Para Fonu'nun (IMF) kurulmasını öngören proje hazırlanmıştır. Projenin katılımcı ülkelerin onayından geçmesi üzerine 1945 yılı sonunda Dünya Bankası, 1946 yılında ise Uluslararası Para Fonu kurulmuştur (Kaya, 2002: 5). Bretton Woods düzeni olarak da adlandırılan bu yapılanma ile birlikte Dünya genelinde az gelişmişlik sorununa ve yoksulluğa yönelik yapısal uyum politikaları üretilmiştir. Bu politikalar özellikle az gelişmiş ülkeler üzerinde, yoksulluğu kalkınma paradigması üzerinden gidermeyi amaçlamıştır. Dünya Bankası yoksulluğa yönelik yapısal önlemlerin, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkeler çevresinde uygulanmasını hedeflerken, IMF'de bu gibi ülkelere kredi sağlama görevini üstlenmiştir. Böylelikle bu iki kuruluş arasında bir sorumluluk ilişkisi vardır. Dünya Bankası'nın yoksullukla ilgili izlediği politikalar 1960'lı yıllarda kalkınmayı destekleyerek, sanayileşmeyi hızlandırma, 1970'li yıllarda kırsal alana önem verme ekseninde gerçekleşmiştir. Fakat 1980'li yıllarda durum değişmiştir. Yoksulluğa yönelik yaklaşım, yoksullukla mücadeleden yana değil, Dünya genelinde makroekonomik dengelerin sağlanmasına yönelik olmuştur (Uzun, 2003).

1960'lı yıllar ile birlikte uluslararası alanda ve ülkeler özelinde kalkınma ve yoksulluk sorununa yönelik politikalar üretilmesi için bir takım tartışmalar başlamıştır. Ardından 5-16 Haziran 1972 tarihlerinde, Stockholm'de düzenlenen Çevre Konferansı, 113 ülkenin katılımıyla gerçekleşmiş ve konferansta çevre-insan kavramına değinilerek, dünyanın doğal dengesinin korunması için insan ve doğal varlıklara öncelik veren bir anlayışın egemen olması gereği ortaya koyulmuştur. Bu konferansta, "kapitalist kalkınma" anlayışını sorgulayan dönemin Hindistan Devlet Başkanı Gandhi, günümüzde hala geçerliliğini koruyan tespiti ile en önemli küresel sorunun, yoksulluk, açlık ve barınma olduğunu dile getirmiştir (www.tmmob.org.tr). Stockholm'de Birleşmiş Milletler (BM) tedariki ile düzenlenen bu konferansta yoksulluğa ve çevre ve kalkınma penceresinden çözüm bulunmaya çalışılmıştır.

Çevre Konferansı'nı izleyen süreçte Birleşmiş Milletler Çevre Organizasyonu (UNEP) kurulmuştur. Ardından 1983'te BM tarafından Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu'nun kurulmasıyla "yoksulluk ve sürdürülebilir kalkınma" konuları ön plana çıkarılmış, 1992 Rio Zirvesi'nde Gündem 21'in kabul edilmesiyle önemli bir dönüm noktasına gelinmiştir (Öztürk, 2008; Altunbaş, 2004). 2002 yılı Ağustos ayında Güney Afrika'da toplanan Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesinde de yoksulluğun küresel boyutu ile ilgili önemli tespitler yapılmıştır. Zirvenin sonuç bildirgesine göre dünyada 1,2 milyar insan günde bir dolardan daha az, dünya nüfusunun yarısı da iki dolardan daha az günlük gelir düzeyine sahip olduğu ve bu insanların açlık, hastalık, işsizlik, umutsuzluk ve okur-yazar olamamaya mahkûm oldukları tespiti yapılmıştır (Uzun, 2003: 157-158). Eylül 2000'de New York'ta gerçekleştirilen Milenyum Zirvesinde 2015 yılına kadar dünya genelinde günde bir dolardan az gelire sahip olanların durumlarının iyileştirilmesine yönelik hedefler belirtilmesine rağmen, yoksulluk katlanarak ilerleyen bir sorun olmaya devam etmiştir.

Günümüzde yoksullukla mücadelenin baş aktörleri olarak nitelendirilen bu kuruluşların, yoksullukla mücadele konusunda kayda değer bir başarı sağlayamadıklarından, aynı zamanda da yoksulluğu küresel bir sorun haline getirdiklerinden bahsedilebilir. Burjuva iktisadının reformist kuruluşları yukarıda da görüldüğü üzere, ortalama gelirleri düzenleyerek, ortalama bir bilimsel ölçüt geliştirmektedir. Diğer bir ifade ile yoksulluk tanımlamaları ve analizleri toplumun

şansları ve şanssızlıkları eşit olan bireylerden oluşan bir yapı olarak görüp, kurgulamaktadır.

4.4.Yoksulluğu Tanımlamaya ve Ölçmeye Yönelik Bazı Kavramlar

Yoksulluğun tanımlanmasının güç olduğu yukarıda ele alınmıştı. Yoksulluğun tanımlanmasının güç olması kadar ölçülmesi ve sınırlarının belirlenmesi konularında görüş farklılıkları bulunmaktadır. Burada kısaca mutlak ve görelî yoksulluk kavramları üzerinde durulmuş daha sonrada A. Sen'in kapasite yaklaşımı incelemiştir.

Dünya Bankası, 1980'ler ile birlikte kaynaklarının büyük çoğunluğunu az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelere kredi sağlanması için ayırmıştı. Aynı zamanda da kaynaklarının bir kısmını kalkınmakta olan ülkelere, yapısal uyum politikalarının uygulanması yönünde kullandı. Dünya Bankası ve IMF'in ortaklığı ile ortaya çıkan Washington Konsensüsü ile kalkınmakta olan ülkelerin aynı zamanda küresel pazara dahil olmaları amaçlanmıştı. 1990 yılında açıklanan Dünya Kalkınma Raporu ile birlikte de yoksulluk konusuna farklı bir bakış açısı getirilmiştir.

Dünya Bankası bu suretle ikili bir yaklaşım sergileyerek bir yoksulluk tanımı yapmak mecburiyetindeydi. 1990 Dünya Bankası Kalkınma Raporu incelendiğinde (İnsel, 2001: 64);

(...)yoksulluk sınırının iki öğeden oluştuğu kabul edilebilir. Bir yanda asgari bir seviyede gıda ve diğer temel ihtiyaçları satın almak için gerekli harcamalar; diğer yanda, her ülkeye göre değişen, bir toplumun günlük yaşamına katılmanın maliyetini gösteren miktar.

şeklinde bir çerçeve çizildiği görülmektedir. Burada ilk bahsedilen öğe mutlak yoksulluk, ikinci öğede görelî yoksulluk kavramlarına denk düşmektedir.

Mutlak yoksulluk kavramı birçok araştırmacıya göre temel insani ihtiyaçları karşılayabilmek için yeterli gelire sahip olamama durumu olarak ifade edilmektedir. Bu durumda genel olarak günlük bir doların altında gelire sahip olanlar olarak nitelendirilmiştir. Yani günlük geliri bir doların altında bulunanlar "mutlak yoksulluk" sınırında yaşamaktadırlar. Böylelikle Dünya Bankası'nın da kullandığı bu yaklaşım ile bir takım istatistikler yayımlamakta ve adeta bu gelirden yoksun olan bireyler istatistiklerin diline bırakılmakta ve evrensel bir yoksulluk profili çizilmektedir. Yani Townsend'in (1970; akt. Gün, 2010: 19) 1970'lerde ifade ettiği

gibi mutlak yoksulluk açıklaması, yoksulları bir tür “organizma” olarak görmekten başka bir şey değildir.

Mutlak yoksulluğun ölçümünün asgari beslenme standardına göre yapıldığı başlıca çalışmalar ise; Kakwani, Sen, Ahluwalia, Fields, Atkinson, Altimir, Lipton, Edmundson-Sukhatme, Foster-Shorrocks, Glewwe-Hall, Pryor, Lewis, Hicks ve Gaiha'nın çalışmalarıdır (Dansuk, 1997: 2).

Yoksulluk ile ilgili bir diğer önemli kavram görelî yoksulluktur. Görelî yoksulluk, kişinin toplumsal olarak yeniden üretebilmesi için gerekli tüketim ve yaşam düzeyinin saptanmasını içermektedir. Buna göre, belli bir toplumda kabul edilebilir minimum tüketim düzeyinin altında geliri olanlar görelî yoksul olarak tanımlanmaktadır. Yoksulluğu görelî bir kavram olarak yorumlayan bir diğer yaklaşım, yoksulluğu bireyin gereksinimlerini karşılama derecesi yönüyle toplumun diğer bireyleri karşısındaki durumuna göre tanımlamaktadır (Öztürk, 2008a: 607).

Yoksulluğu açıklayan bir diğer kavram da A. Sen'in (1999) geliştirdiği ve yoksulluğa geleneksel yöntemlerin dışında baktığı “çok boyutlu kapasite” yaklaşımı ya da diğer bir ifadesi ile “insani gelişme” yaklaşımıdır. Bu yaklaşıma göre, standart yoksulluk ölçütü olan gelir düzeyi yerine “kabul edilebilir bir hayat düzeyine ulaşmak için gerekli temel yapabilirliklerden yoksun olma” olarak tanımlanmaktadır. Tanımın farklılığı, gelir veya fayda yerine birey özgürlüğünün vurgulanmakta olmasından kaynaklanmaktadır. Yoksulluğu anlamak için insanların “ne yapıp yapamadıkları ve ne olup olmadıklarına” odaklanılması gereği üzerinde durulmaktadır (Sen, 1999; Sen, 2000; Sen, 2004; akt. Sam, 2008: 63).

Yapılan birçok çalışmada yoksulluk gelir üzerinden ele alınmaktadır. Gelir yoksulluğu, üretim sonucunda ortaya çıkan gelirin kişiler, üretime katılan faktörler ve bölgeler arasındaki dağılımı üzerinden incelemektedir. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) 1996 yılında yayınlanan raporunda gelir yoksulluğu kavramı dışında sosyal olanaklar yoksulluğu adını verdiği bir kavram kullanmıştır. Sosyal olanaklar yoksulluğu adını verdiği bu kavram yoksulluğu parasal gelir yönü ile değil, bireylerin insani gelişme için temel ihtiyaçlara ne ölçüde sahip oldukları yönünden ele alıp ölçmeyi amaçlamaktadır. Buna göre temel insan yeteneklerini sürdürebilecek olan mal, hizmet ve alt yapıya (enerji, hijyen, eğitim, iletişim, içme

suyu) erişiminin yokluğu ya da kısıtlanması, yoksulluğun insani boyutu olarak nitelendirilmektedir (Özdemir, 2010: 19).

4.5. Türkiye’de Kırsal Yoksulluk

Yoksulluğa yönelik genel bir kavramsal tartışma gerçekleştirildikten sonra bu kısımda yoksulluğun kırsal boyutu tartışılmıştır. İlk olarak, çalışmada kırsal yoksulluğun nasıl ele alındığı belirtilmiş ardından Türkiye üzerinden, kırsal yoksulluğun boyutları, belirli sosyo-ekonomik göstergeler yardımıyla, Dünya üzerindeki küresel gelişmeler ile olan etkileşim göz önünde bulundurularak incelenmiştir. Buradaki amaç, kırsal emeğin proleterleşmesi ile kırsal yoksulluk arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmaktır.

Yoksulluk yazınının sorunlarından birisi, yoksulluk kavramının kavramsal sınırlarının kentsel üretim, bölüşüm, tüketim ilişkilerini açıklamaya yönelik olmakla birlikte kentsel alanda yaşayan kadın, aile, eğitim vs. gibi bağlamları açıklamaya yönelik ciddi çözümler sunarken; kentsel yapı dışında kalan kırsal yapıdaki yoksulluk ilişkilerini açıklamaya gelince bu derecede açıklayıcı-çözümleyici nitelik sunmamaktadır. Örneğin parasal-maddi gelir seviyesinden yola çıkan mutlak-görelî yoksulluk kavramları, kırsal yapıdaki yoksulluk seviyesini ölçmek için yetersiz kalmaktadır. Çünkü tarımsal nüfusun geçim ekonomisinde gelir tespiti yapmak, kentsel nüfusun rant-ücret-maaş üzerinde kısmen-sabitlenmiş gelir seviyesini ölçmeye çalışmaktan daha zor ve külfetlidir. Gelir üzerinden tespit yapmak kırsal yoksulluk için en önemli bir faktör değil, önemli bir faktördür. Fakat kırsal yapıdaki temel hane gelirinin, üretimden kopup ücretli iş sahalarına veya emekli maaşlarına doğru kayma gerçekleştikçe başka bir deyişle kırsal nüfusun geniş tabanlı tanımlayıcı kavramı köylü, proleterleştikçe (ya da yedek işgücü pazarının bir parçasını oluşturuyorsa) gelir üzerinden açıklamalar önem kazandığından; mutlak veya görelî yoksulluk olgusunu daha açık ortaya koyabilir (Öztürk, 2010).

Bir tanıma göre kırsal yoksulluk, gelişmekte olan ülkelerde tarım sektörünün hızla çözülerek gizli işsizliğin açık işsizliğe dönüşmesi olgusuna dayanır. ILO kırsal yoksullaşma sürecine özellikle istihdam açısından yaklaşarak “kırsal yoksulluk” üzerine 1979’dan itibaren eğilmiştir. Kırsal yoksulluk, ILO’ya göre, kırsal alandaki açık veya gizli işsizlik olarak tanımlanmakta, azalan gelir düzeyleri nedeniyle kırsal

alandaki hızlı bir yoksullaşma sürecine dikkat çekmektedir (Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 2001: 105). Kırsal yoksulluk, kentsel yoksulluktan tarım faaliyeti ile ayrılmaktadır. Kırsal yoksulluğun çerçevesine, topraksız köylüler, topraksız tarım işçileri (geçici veya mevsimlik tarım işçileri), topraklarının miktarı az olan toprak sahipleri girmektedir. Bunlara ayrıca köylerde ve kırsal bölgelerde basit yöntemlerle mal ve araç üreten zanaatkarlar ve kent ile kırsal bölge arasında kalan ekonominin yeni gelişmeye başladığı yerlerde yaşayan bireyler dâhil edilebilir (Dumanlı, 1996: 12; akt. Öztornacı ve Veziroğlu, 2012: 292). Çalışmanın konusu çevresinde kırsal yoksulluğun kapsamına yukarıdakilere ek olarak köy kökenli-geçici süreli proleterleri eklemek mümkündür.

Kırsal yoksulluğa neden olan faktörler arasında ise siyasi istikrarsızlık ve iç çatışmalar gösterilebilir. Siyasi istikrarsızlık ve iç çatışmalar iktisadi büyümeye sekte vurduğu ölçüde kırsal yoksulluğu artırır (Öztürk, 2008a: 274). Bunlarla birlikte kırsal yoksulluğu tetikleyen unsurlar arasında tarıma yönelik uygulanan politikalar, küresel kapitalizmin çok uluslu şirketler aracılığıyla kırsal alanlara müdahale etmesi ve tarımsal nüfusun gelirlerini azaltması da eklenebilir. Amin'in (2004: 27) belirttiği gibi modern (kapitalist) dönem öncesinde tüm toplumlar köylü toplumlardıydılar. Üretimleri özel birtakım sistemler ve mantıklar tarafından yönetiliyordu ama bunlar bir pazar toplumu içinde kapitalizmi yöneten, örneğin sermaye getirisinin maksimize edilmesi gibi sistem ve kurallar değillerdi. Günümüzde ise modern kapitalist tarım hem zengin, büyük ölçekli aile tarımını hem de tarımsal sanayi şirketlerini kapsamaktadır. Bu süreç içerisinde “üçüncü dünyanın köylü üretimine” kitlesel bir saldırı içerisinde olduğundan bahsedilebilir. Türkiye gibi az gelişmiş ülkelerde kırsal alanları hedef alan bu saldırı, kırsal nüfusu derinden etkilemekte ve kırsal yoksulluğun derinleşmesine, kırsal emeğin de proleterleşmesine neden olmaktadır.

Kırsal yoksullaşmasına neden olan önemli bir unsur da, tarımda uygulanan neo-liberal politikalar. Bu politikaların, hem Türkiye’de hem de uluslararası alanda gelir dağılımını gittikçe bozduğu ve yoksulluğu arttırdığı aşikârdır. Aynı zamanda neo-liberal politikaların sözcüsü olan Dünya Ticaret Örgütü’nün aldığı kararlar ve tarım ürünlerinin üretimi ve pazarlaması ile ilgili kararlar sanayileşmiş ülkelerin çiftçilerinin gelirlerinin artmasını sağlamıştır (Öztürk, 2008: 271-272). Sanayileşmiş ülkelerin çiftçilerinin gelir seviyelerindeki artışa nazaran az gelişmiş ve

gelişmekte olan ülkelerin çiftçilerinin zararına olmuştur. Onları daha da yoksullaştırmıştır. Uygulanan politikalar bu çiftçilerin tarımsal üretim alanından kopmasına, mülksüzleşmesine neden olmuştur. Tarımsal üretim alanından meydana gelen bu kopuşlar çok uluslu şirketlerin uluslararası ve ulusal düzeyde güçlenmesine ve tarım pazarını kontrol altına almasını sağlamıştır.

Dünya tarımının en ileri kapitalist kesiminin en yoksullara kıyasla, 1940'tan önce 10'a 1 olan üretkenlik oranı, şimdi 2000'e 1'e yaklaşmaktadır. Bu da üretkenliğin, tarım ve gıda üretimi alanında, diğer herhangi bir alanda olduğundan çok daha eşitsiz biçimde gelişmiş olduğu anlamına gelmektedir. Bu evrim aynı anda gıda ürünlerinin (diğer endüstriyel ve hizmet ürünlerine kıyasla) görece fiyatlarının elli yıl önce bulunduğu düzeyin beşte birine düşmesiyle sonuçlanmıştır. Yeni tarım sorunu işte bu eşitsiz gelişmenin ürünüdür (Amin, 2009: 90). Dünya üzerinde tarımın kapitalistleştirilme çabaları, bir yandan sermayenin yani çok uluslu şirketlerin ve örgütlerin zenginleşmesini sağlarken diğer yandan da gıda ürünlerinin fiyatlarının düşmesini sağlamıştır. Tarımsal üretimle ilgilenen, kırsal alanda yaşayan insanların daha da yoksullaşmasına neden olmuştur.

4.5.1. Türkiye'de Kırsal Yoksulluğun Boyutları

Bu kısımda bir takım sosyo-ekonomik verilerden hareketle, Türkiye'de yoksulluğun kırsal boyutu üzerine değerlendirmeler yapılmıştır.

Tablo-10, Türkiye'de yoksulluk sınırı yöntemlerine göre fertlerin yoksulluk oranlarının değişimini göstermektedir. Özellikle kentlerde yoksulluğun azaltılmasına yönelik uygulanan politikalar sonucunda kentsel yoksulluğun azaldığı görülmektedir. Tablo-10'da da görüldüğü üzere Türkiye'de yoksulluk 2002 yılında % 26,96'dan 2009 yılında % 18,08'lere kadar düşmüştür. Kentsel ve kırsal yoksulluk oranlarındaki değişime bakıldığında ise kent ve kır arasındaki makasın ne denli açılmış olduğu görülmektedir. Yoksulluğun azaltılmasına yönelik politikaların kent temelli eğilimleri kentsel yoksulluğun 2002-2009 yılları arasında %21,95'lerden % 8,86'lara inmesini sağlamıştır. Kırsal yoksulluk görece yoksulluk parametreleri üzerinden incelendiğinde ise son derece vahim bir tablo ile karşılaşmaktadır. 2002 yılında % 19,86 olan görece yoksulluk oranı, 2009 yılında %34,20'ye yükselmiştir.

Kırsal alanda yaşayanlar yoksulluğu sert bir şekilde hissetmektedir. Kırsal alanda yoksullaşma her geçen gün hızlanarak artmaktadır.

Tablo-10. Yoksulluk sınırı yöntemlerine göre fertlerin yoksulluk oranlarının değişimi (2002-2009).

Yıllar	TÜRKİYE			KENT			KIR		
	Yoksulluk	Harcama Esası Göreli Yoksulluk	Çalışan Yoksullar	Yoksulluk	Harcama Esası Göreli Yoksulluk	Çalışan Yoksullar	Yoksulluk	Harcama Esası Göreli Yoksulluk	Çalışan Yoksullar
02	26,96	14,74	25,8	21,95	11,33	17,81	34,48	19,86	32,01
03	28,12	15,51	26,12	22,30	11,26	17,72	37,13	22,08	35,01
04	25,60	14,18	23,33	16,57	8,34	11,53	39,97	23,48	35,93
05	20,50	16,16	18,96	12,83	9,89	7,96	32,95	26,35	30,85
06	17,81	14,50	15,81	9,31	6,97	6,40	31,98	26,36	27,86
07*	17,79	14,70	14,21	10,36	8,38	6,02	34,80	29,16	28,38
08	17,11	15,06	14,82	9,38	8,01	6,01	34,62	31,0	30,27
09	18,08	15,12	15,37	8,86	6,59	5,71	38,69	34,20	31,54

Kaynak: TÜİK, 2009 Yoksulluk Çalışması sonuçları

Kırsal yoksulluk oranları giderek artarken, kentsel yoksulluk oranları azalmaktadır. Türkiye’de kırsal yoksulluk büyük bir sorun teşkil etmektedir. Gelir dağılımının kırsal alanlarda adil dağılmadığını söylemek de mümkündür. Tablo-10’da kırsal alanda çalışan yoksulların oranlarında bir değişim görülmemektedir. Kırsal istihdam edilenler, çalışmalarına rağmen, kentte istihdam edilenlerin yaklaşık beş katı daha yoksullardır.

Tablo-11, hane halkı fertlerinin çalıştığı sektörlere göre yoksulluğun kent-kır ayrımı yapabilmemize olanak tanımaktadır. Tabloda görüldüğü üzere hane halkının çalıştığı sektörlere göre sanayi ve hizmetler alanında yoksulluk yıllar içerisinde azalma gösterirken, tarımda düşüş görülmemektedir. Kentlerde her sektörde çalışanların ve iş arayanların dahi yoksulluk oranları düşmüştür. Kent ve kır karşılaştırması yapıldığında, kırsal her sektörde yoksulluğun belirgin bir şekilde yaşandığı görülebilir. Diğer yandan kırsal hizmet sektöründe çalışanların yoksulluk oranları belirgin bir şekilde düşüş görülmektedir. 2002 yılında kırsal hizmet sektöründe istihdam edilenlerin oranı % 34,16 iken 2009 yılında bu oran % 19,95’e

gerilemiştir. Kırdaki hizmet sektöründe istihdam edilenlerin yoksulluk oranının azalması, Türkiye genelinde tarım dışı istihdam alanlarının oluştuğunun bir göstergesidir.

		02	03	04	05	06	07	08	09
		TÜRKİYE	Tarım	36,42	39,89	40,88	37,24	33,86	32,05
	Sanayi	20,99	21,34	15,64	9,85	10,12	9,70	9,71	9,63
	Hizmetler	25,82	16,76	12,36	8,68	7,23	7,35	6,82	7,16
	İş arayanlar	32,44	30,97	27,37	26,19	20,05	26,01	17,78	19,51
KENT	Tarım	33,74	26,42	19,59	15,43	24,56	15,69	20,43	13,22
	Sanayi	18,75	19,31	11,86	8,47	6,04	6,44	6,25	6,43
	Hizmetler	21,90	16,03	10,62	7,07	4,99	5,17	4,99	4,72
	İş arayanlar	22,99	28,20	22,74	20,92	15,60	20,21	13,54	12,35
KIR	Tarım	36,77	40,91	42,32	38,80	34,89	33,81	40,69	35,41
	Sanayi	25,87	28,02	27,69	14,44	21,71	22,25	23,39	27,34
	Hizmetler	34,16	18,95	18,01	13,70	13,54	17,68	14,00	19,95
	İş arayanlar	62,56	38,84	38,12	43,43	30,96	50,85	35,44	51,86

Kaynak: TÜİK, 2009 Yoksulluk Çalışması Sonuçları.

Tablo-12, 1991 ve 2001 yılları tarım sayımı sonuçlarına göre, Türkiye'de işletme büyüklüğüne göre işletme sayıları ve işletmelerin tasarrufunda bulunan arazi miktarını göstermektedir. 10 hektardan az toprağa sahip yoksul ve küçük köylülere ait işletme sayısı, ülkedeki toplam işletme sayısının % 85'ini oluşturmaktadır ve bunların sahip olduğu arazi, toplam arazinin % 42'si oranındadır (Günaydın, 2006).

		TÜRKİYE-1991		TÜRKİYE-2001	
		Sayısal	%	Sayısal	%
İşletme Büyüklükleri (dekar)	A	3 966 822	100	3 021 190	100
	B	234 510 993	100	184 329 487	100
Yoksul köylüler 50'den az	A	2 659 738	67	1 958 266	65
	B	51 889 612	22	39 331 133	21
Küçük köylüler 50 - 99	A	713 149	18	559 999	19
	B	46 750 693	20	38 123 216	21
Orta köylüler 100 - 499	A	557 097	14	481 018	16
	B	95 704 065	40	85 957 939	47
Zengin köylüler 500 - 999	A	24 201	0,6	17 431	0,6
	B	14 982 493	6	11 218 554	6
Toprak ağası / Kapitalist toprak sahibi 1000 - +	A	12 637	0,40	4 476	0,14
	B	25 184 130	12	9 968 645	5,26

Kaynak: (Günaydın, 2006).

Tabloda görüldüğü üzere 1991-2001 yılları arasındaki 10 yıllık süre içerisinde tarımsal işletme sayısında ve tarımsal alanlarda azalma görülmektedir.

Mülkiyete göre yoksul köylülerin oranı kırsal nüfusun yaklaşık üçte ikisini oluşturmaktadır. 50 dekardan az toprağa sahip olan, yoksul köylüler bu 10 yıllık süre içerisinde arazi kaybına uğramıştır. Burada dikkat çeken diğer bir husus, 10 yıllık süre zarfında kapitalist toprak sahiplerinin sayısında ve işledikleri tarımsal arazi oranlarında yaşanan ciddi düşüşlerdir.

Türkiye’de tarımsal işletme arazilerinin parçalı olması ve düzensiz, dağınık parsellerden oluşması önemli sorunlardan biri olarak görülmektedir. Toprak parçalılığı ve bu küçük parseller üzerinde yapılan üretim, verimliliği doğrudan etkilemektedir. Özellikle kırsal kesimde nüfus artışı ve miras dolayısıyla toprakların bölünmesi kırsal nüfusun yoksullaşmasında önemli etkenlerden bir diğeridir (Kazgan, 1993; akt. Öztürk: 2008: 290).

4.1.5.2. Kırsal Emegın Proleterleşmesi ve Kırsal Yoksulluk Arasındaki İlişki

Türkiye’de kırsal nüfusun önemli bir çoğunluğu, ücretsiz aile işçisi konumundadır. Hane içi ekonominin canlandırılmasına ve hane gelirinin hane içerisinde kalmasına dayanan bu geleneksel sistem, son yıllarda kırsal hanelerin gelirlerinin azalmasıyla işlevini tamamlamaya başlamıştır. Tarımsal gelirlerin azalmasıyla, kırsal hane içindeki bireyler, tarım dışı alanlarda istihdam süreçlerine katılmaya başlamaktadır. Bunun önemli nedenlerinden biri de Tablo-9’da görüldüğü üzere, kırsal alanlarda ücretsiz aile işçisi konumunda olan nüfusun, her geçen gün yoksulluğu derinleşerek hissetmesidir. Kırsal nüfusun içinde son yıllarda giderek artış gösteren ücretli, maaşlı kategorisinde çalışanların yoksulluk oranları giderek artmaktadır. Diğer bir ifade ile ücretli, maaşlı çalışma oranı artmasına rağmen, gelir seviyelerinde her hangi bir artış yaşanmamakta, aksine yoksulluk giderek artış göstermektedir.

Tablo-13 yukarıda bahsedilen ücretsiz aile işçiliği modelinin yıllar içinde azaldığını göstermektedir. Kırsal alanlarda ücretsiz aile işçiliğine dayalı yapı, yerini ücretli çalışanlara devretmektedir. Fakat işteki durumda meydana gelen bu dönüşüm, yoksulluğu azaltmamakta aksine daha da şiddetlendirmektedir.

Tablo-13. Hane halkı fertlerinin işteki durumlarına göre yoksulluğun dağılımı (2002-2009).									
İşteki Durum		Fert yoksulluk oranı - (%)							
		2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
TÜRKİYE	Ücretli, maaşlı	13,64	15,28	10,35	6,57	6,00	5,82	5,93	6,05
	Yevmiyeli	45,01	43,09	37,52	32,12	28,63	26,71	28,56	26,86
	İşveren	8,99	8,84	6,94	4,80	3,75	3,15	1,87	2,33
	Kendi hesabına	29,91	32,38	30,48	26,22	22,06	22,89	24,10	22,49
	Ücretsiz aile işçisi	35,33	38,51	38,73	34,52	31,98	28,58	32,03	29,58
KENT	Ücretli, maaşlı	12,24	14,27	8,79	4,92	3,93	3,73	3,80	3,73
	Yevmiyeli	44,82	40,24	28,65	27,08	15,49	19,34	20,92	17,10
	İşveren	6,73	8,14	3,82	2,07	2,51	1,33	1,38	0,94
	Kendi hesabına	21,75	24,36	16,13	11,04	8,66	10,21	9,67	8,90
	Ücretsiz aile işçisi	27,94	18,59	11,30	10,76	22,22	9,08	6,45	7,67
KIR	Ücretli, maaşlı	18,31	19,03	16,71	12,78	12,82	17,12	15,91	21,27
	Yevmiyeli	45,29	47,29	47,15	38,61	43,10	38,74	40,02	46,12
	İşveren	15,26	10,58	15,58	12,55	6,93	8,91	4,13	8,53
	Kendi hesabına	33,38	35,98	37,04	33,04	29,10	30,97	33,81	32,21
	Ücretsiz aile işçisi	36,67	41,01	41,79	37,53	33,72	32,21	37,55	33,71

Kaynak: TÜİK, 2009 Yoksulluk Çalışması Sonuçları
Not: 2009 yılından sonra gerçekleştirilen yoksulluk çalışması verileri kapsamlı bir şekilde elde edilemediğinden dolayı 2009 yılı sonrası veriler eklenmemiştir.

2000’li yıllardan sonra, Türkiye’de tarımsal yapılarda, istihdam, yoksulluk göstergelerinde iyileşmeden ziyade, aksine bir durumu görülmektedir. 2000’li yıllarda birlikte IMF ile gerçekleştirilen stand-by anlaşmaları, DB ile imzalanan Ekonomik Reform Kredi Anlaşması ve 2001 yılındaki Tarım Reformu Uygulama Projesi (TRUP) sonucunda, hedeflenen kırsal kalkınma düşüncesinin gerçekliği sorgulanmalıdır. Tarımsal üretimde giderek dışa bağımlılık artmış, tarımsal desteklemeler geçmiş yıllara nazaran gerilemiştir. Tütün, şeker pancarı gibi ürünlere kota uygulaması getirilmesi, küçük üreticiyi tarım pazarında tutunmasını güçleştirmiştir. Kentlerin gıda ihtiyacını sağlayan kırsal alanlar sistematik bir şekilde tarımsal kapitalizmin boyunduruğu altına sokulmaktadır. Aksine küçük üreticiliğin bozulması Türkiye’de kır kent arasındaki makasın açılmaya başlamasındaki başat unsurlardan biridir.

Küçük üreticiler tarımsal üretimden her geçen gün uzaklaşmaktadır. Tarımsal üretimin kalesi olan bu modelin yıkılması, kırsal alandaki istihdam ilişkilerinden, sosyo-ekonomik, demografik yapıya kadar Türkiye’nin toplumsal yapısını sarsmaktadır.

Tablo-14. Kırsal nüfusun işteki duruma göre sayısal dağılımı (2000-2013). (bin)						
	Ücretli veya maaşlı	Yevmiyeli	İşveren	Kendi hesabına	Ücretsiz aile işçisi	Toplam
2013	3.082	0	201	2.803	2.702	8.788
2012	2.919	0	205	2.806	2.723	8.653
2011	2.866	0	214	2.761	2.761	8.603
2010	2.508	0	213	2.645	2.548	7.915
2009	2.278	0	202	2.579	2.380	7.438
2008	1.757	503	218	2.483	2.224	7.184
2007	1.649	492	183	2.480	2.169	6.973
2006	1.570	503	180	2.475	2.178	6.905
2005	1.474	450	172	2.546	2.298	6.940
2004	1.203	472	152	2.542	2.762	7.131
2003	1.784	635	211	3.576	3.655	9.860
2002	1.897	628	238	3.539	3.941	10.243
2001	1.560	634	201	3.701	4.352	10.449
2000	1.567	917	202	3.612	4.178	10.477

Kaynak: TÜİK, 2013 İşgücü İstatistikleri Veri Tabanı
Not: 2008 yılından sonraki yevmiyeli kategorisi ücretli/maaşlı kategorisinde hesaplandığından bu satırlarda veri bulunmamaktadır.

Kırsal alanlarda tarımsal gelirler son yıllarda azalırken ücret gelirlerinin, tarımsal gelirlere nazaran artması kırsal emeğin proleterleşmesinin bir göstergesidir. Proleterleşme aynı zamanda yoksulluğu beraberinde getirmektedir. Diğer bir ifade ile ücret gelirlerinin artması yoksulluğu azaltıcı bir konuma sahip değildir

Kısaca toparlanacak olursa, kırsal yoksulluk Türkiye’de özellikle 2000’li yıllar sonrasında yapısal bir sorun olmuştur. Büyük ölçüde, küçük aile işletmeciliğine dayalı olan Türkiye tarımı, küresel kapitalist sistemin uyguladığı stratejiler ve politikalarından doğrudan etkilenmektedir. Bu küresel kapitalist sistemin bağrından çıkan neo-liberal politikalar ile şekillenen 24 Ocak ekonomi kararlarının, tarıma yönelik uygulamaları da aynı zamanda küçük üreticiliğe dayalı tarımsal üretim modeline büyük bir darbe vurmuş, tarım alanında ithalatçı bir ülke konumuna gelinmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında nüfusun büyük çoğunluğu kırsal alanlarda yaşayan ve tarımda istihdam ediliyorken, 21. yüzyılda tarımda istihdam ilişkileri dönüşmüş, küçük üreticilik neredeyse tasfiye edilmiştir. Bu kesimin büyük çoğunluğu yoksulluk sarmalına girmiş, tarımsal gelirleri muazzam derecede

azalmıştır. Bütün bu etmenler kırsal emeğin proleterleşmesini ve yoksullaşmasına neden olmuştur.

BEŞİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMA BULGULARI

Bu bölümde araştırma sonucu elde edilen bilgilerin genel bir değerlendirmesi yapılmıştır.

Araştırma Muğla'ya bağlı Ula ilçesinin Gökçe köyü ile Tekirdağ'a bağlı Çorlu ilçesinin Bakırça köylerinde 2012 yılının Mayıs-Haziran aylarında gerçekleştirilmiştir. Alan araştırmasının Gökçe köyü ile ilgili kısmı Mayıs ayında, Bakırça köyü ile ilgili kısmı da Haziran ayında tamamlanmıştır.

Araştırmada anket, mülakat ve odak grup görüşme teknikleri kullanılmıştır. Uygulamalar gerçekleştirilirken katılımcıların “gönüllülük ilkesi” çevresinde destek vermeleri istenmiştir. Anket uygulamasında “her haneden” bir kişi ile görüşülmüştür. Görüşülen hane ile ilgili bilgileri aktarabilecek, hane içerisinde “söz sahibi” konumda olan kişilerle anket uygulaması yürütülmüştür. Mülakatların kimlerle yapılacağı, anket uygulaması yürütülürken köy muhtarlarından alınan bilgiler ve köylerde yaşayanlarla geliştirilen ilişkiler doğrultusunda tespit edilmiş ve anket uygulaması ile eş zamanlı olarak gerçekleştirilmiştir. Odak grup görüşmeleri de anket uygulaması ve mülakatlar tamamlandıktan sonra yapılmıştır. Odak grup görüşmelerine her iki köyde de kanaat önderleri olarak adlandırılacak, köydeki farklı sosyal, ekonomik ve politik grupları temsil edebileceği düşünülen kişiler davet edilmiştir. Bu suretle Gökçe ve Bakırça köylerinde odak grup görüşmeleri, köy muhtarlarının ve yukarıda bahsedilen kriterlerdeki kişilerin katılımıyla gerçekleştirilmiştir.

Örneklem olarak belirlenen iki köyde bütün hanelere ulaşılmaya çalışılmış fakat alan araştırmasının yapıldığı tarihlerde tarımsal faaliyetlerin yoğunluğundan dolayı bütün hanelere ulaşılamamıştır. Buna rağmen iki köyde var olan toplam 620 hanenin 217'sinde görüşme yapılmıştır. Bu da yaklaşık %30'luk bir temsil oranını göstermektedir.

Gökçe ve Bakırça ile ilgili alan araştırması öncesinde toplanan bilgiler ışığında anket ve derinlemesine görüşme soruları düzenlenmiştir. Gökçe'de 110, Bakırça'da 107 olmak üzere toplam 217 anket, Gökçe'de 5, Bakırça'da 5 olmak

üzere toplam 10 derinlemesine görüşme, Gökçe'de 1, Bakırça'da 1 olmak üzere toplam 2 tane odak grup görüşmesi gerçekleştirilmiştir.

Anket soruları demografik, ekonomik, tarımsal faaliyetler, yoksulluk ve emeğin kullanım biçimleri başlıklarından oluşacak şekilde tasarlanmıştır. Derinlemesine görüşme soruları ise daha genel olarak köyün sosyo-ekonomik yapısı, köyde tarımsal faaliyetlerin sürdürülmesi ve köyde emeğin hallerinin ve yoksulluğun boyutlarının görüşülen kişi nezdindeki konumunu anlamaya yönelik başlıklardan oluşmaktadır. Odak grup görüşme soruları da derinlemesine görüşmelerin soruları ile birbirine benzer sorulardan oluşmaktadır. Odak grup görüşmeleri ile katılımcıların köydeki tarımsal faaliyetlerin o anki durumu, ülke ekonomisinde tarımın etkinliği, tarım ve yoksulluk arasındaki bağ üzerine tartışmaları istenmiştir. Buradan hareketle kısaca söylenecek olursa araştırmanın gerçekleştirildiği iki köyde de gelir dağılımı, mülkiyet ilişkileri, aile yapısı, tarımsal faaliyetlerin yoğunluğu, emek kullanımı ve görüşülen kişilerin kendilerini yoksulluk konusunda nasıl tanımladıkları, alan araştırmanın önemli bir kısmını oluşturmaktadır.

İlerleyen bölümde alan araştırması safhasında neler yapıldığı hakkında bilgiler verilmiştir. Ardından da alan araştırması sonuçlarını incelerken yol gösterici olması açısından Gökçe ve Bakırça köylerinin demografik, sosyo-ekonomik özellikleri, hane halkı niteliklerine yönelik bilgiler verilmiş ve köylerin genel sorunları üzerinde durulmuştur.

5.1. Alan Araştırması Sürecinde Yapılanlar

Tablo-15 Gökçe ve Bakırça köylerinin nüfus, hane sayısı, yapılan anket, mülakat ve odak grup görüşme sayılarını göstermektedir. 2011 yılı adrese dayalı nüfus kayıt sistemi verilerine göre Gökçe köyünün nüfusu 1294, Bakırça köyünün nüfusu 689'dur. Tablo-1'de görüldüğü üzere Gökçe köyünde 110, Bakırça köyünde 107 olmak üzere toplam 217 anket, Gökçe köyünde 5, Bakırça köyünde 5 olmak üzere toplam 10 mülakat, Gökçe köyünde 1, Bakırça köyünde 1 olmak üzere toplam 2 odak grup görüşmesi yapılmıştır.

Tablo-15. Gökçe ve Bakırça köylerinin nüfus, hane sayısı, yapılan anket, mülakat ve odak grup görüşmesi sayıları.					
Köy	Nüfus (2012)	Hane sayısı	Anket sayısı	Mülakat sayısı	Odak grup görüşme sayısı
Gökçe	1294	420	110	5	1
Bakırça	677	200	107	5	1
Toplam	2017	620	217	10	2

5.2. Araştırmanın Yapıldığı Gökçe ve Bakırça Köyleri İle İlgili Genel Bilgiler

Bu kısımda alan araştırmasının yapıldığı köylerle ilgili bir takım genel demografik ve sosyo-ekonomik bilgiler verilmiş, köylerin temel sorunları üzerinde durulmuştur. Bu değerlendirmeler için TÜİK veri tabanlarından faydalanılmıştır. Fakat 2000 yılı sonrası bazı verilere ulaşılamamıştır. Bu yüzden tablolarda 2000 yılı sonrası verilerin işleneceği yerler boş bırakılmıştır.

5.2.1. Gökçe

Muğla'nın Ula ilçesine bağlı olan Gökçe, Muğla il merkezine 32 km, Ula ilçe merkezine 23 km mesafe uzaklıktadır. Muğla, Marmaris karayolu üzerinde bulunmaktadır. Marmaris'e uzaklığı ise 23 km'dir.

Gökçe 1989 yılında köy statüsüne girmiştir. Daha önceleri Akçapınar köyünün bir mahallesi konumundadır. Bu yüzden 1990 öncesi nüfus bilgileri tam olarak bilinmemektedir. Muhtarlıktan ve alan araştırması esnasında görüşülen kişilerden alınan bilgiler, Akçapınar'ın mahallesiye 1980 sonrasında nüfusun bu bölgede yoğunlaşmaya başladığı yönündedir. Nüfus artışını da turizme bağlamaktadırlar. Turizmin bölgede gelişmesiyle birlikte köyün yer aldığı bölge de yapılaşmanın arttığını dile getirmişlerdir. Gökçe, Marmaris'e yakın olduğu için Marmaris'te çalışan memurlar, turizm sektörü çalışanlarının yoğun olarak yaşadığı bir yer konumundadır. Son yıllarda nüfusunun artmasının nedeni de göç hareketleridir.

Tablo-16'de görüldüğü üzere köyün nüfusu 1990 genel nüfus sayımı verilerine göre 770'tir. 2000 yılında nüfusun 1065'e yükselmiştir. 2010'da nüfus 1346'ya, 2012'de de 1294'e ulaşmıştır. 22 yıllık sürede Gökçe'nin nüfusu hızlı bir şekilde artmıştır. Bu artışın en önemli nedeni Marmaris ve Aksaz civarında istihdam edilenlerin köyde ikamet etmeye başlamasıdır. Dışarıdan göç ile gelenlerin özellikle

devlet memurları, silahlı kuvvetler personeli ya da turizm işçisi oldukları öğrenilmiştir. Cinsiyet dağılımında eşit bir yapı görülmektedir.

Tablo-16.Yıllara göre Gökçe'nin nüfusunun değişimi.			
Yıllar	Cinsiyet		Toplam
	Kadın	Erkek	
1990	379	391	770
2000	548	517	1065
2010	693	653	1346
2012	646	648	1294

Kaynak: TÜİK, 1990-2012 ADNKS ve GNS verilerinden hareketle düzenlenmiştir.

Tablo-17, yıllara göre Gökçe'de yaş gruplarının dağılımını göstermektedir. 1990 ve 2000 yılları arasındaki dağılım kıyaslanırsa 65 ve üzeri yaşın arttığı görülecektir. Alan araştırması esnasında toplanan bilgiler ışığında Gökçe'de yaşlı nüfusun giderek arttığı söylenebilir.

Tablo-17.Yıllara göre Gökçe'de yaş gruplarının dağılımı.				
Yıllar	Yaş Grupları			Toplam
	0-14	14-64	65 ve üzeri	
1990	215	506	49	770
2000	281	709	75	1065
2010	-	-	-	-
2012	-	-	-	-

Kaynak: TÜİK, 1990-2012 ADNKS ve GNS verilerinden hareketle düzenlenmiştir.

Köyde 2005-2006 eğitim-öğretim yılında faaliyete geçen bir ilköğretim okulu bulunmaktadır. İlköğrenim düzeyinde çocuklar köy okulunda eğitimlerini tamamlamakta, ortaöğrenim için Ula, Muğla ya da Marmaris'e gitmektedirler. Tablo-18 ile de yıllara göre Gökçe'de eğitim durumunun değişimi görülmektedir. 1990 yılında bir okul bitirmeyen kişi sayısı 66 iken bu sayı 2000 yılında 169'a çıkmıştır. 2010 yılında bir okul bitirmeyen sayısı büyük bir azalışla 13'e inmiştir. İlköğretim seviyesinde eğitim alanların sayısı 1990 yılında 471, 2000 yılında 478 olarak belirlenmiştir. 2010 yılında bu sayı 292'ye inmiştir. Ortaöğretim düzeyinde eğitim alanların sayısı 1990 yılında 29, 2000 yılında 125, 2010 yılında 123 olarak belirlenmiştir. Yüksekokul, üniversite düzeyinde eğitim alanların sayısı da yıllar içerisinde artmıştır. 1990 yılında 13 kişi iken yüksekokul, üniversite düzeyinde eğitim görenlerin sayısı 2000 yılında 27, 2010 yılında ise 26'ya ulaşmıştır.

Tablo-18.Yıllara göre Gökçe’de eğitim durumunun değişimi.				
Yıllar	Eğitim durumu			
	Bir okul bitirmeyen	İlköğretim	Ortaöğretim	Yüksekokul/Fakülte
1990	66	471	29	13
2000	169	478	125	27
2010	13	292	123	26
2012	-	-	-	-

Not: Eğitim durumu ile ilgili analiz 6 ve üzeri yaştakileri kapsamaktadır.
Kaynak: TÜİK, 1990-2012 ADNKS ve GNS verilerinden hareketle düzenlenmiştir.

Tablo-19 Gökçe’de işteki duruma göre istihdam edilen nüfusun yıllara göre değişimini göstermektedir. 2000 yılı sonrasına yönelik bilgilere Tük üzerinden ulaşılamadığından tabloda belirtilememiştir.

1990 yılında işteki duruma göre istihdam edilen nüfus içerisinde 87 kişi ücretli olarak istihdam edilirken 2000 yılında bu sayı 193’e çıkmıştır. Köyün nüfusu da göz önüne alındığında 10 yıllık süre içerisinde bu alanda istihdam edilenlerin sayısında büyük bir artış yaşanmıştır. İşveren konumunda 1990 yılında 2 kişi var iken, 2000 yılında 3 kişiye çıkmıştır.

Tablo-19.Yıllara göre Gökçe’de işteki duruma göre istihdam edilen nüfusun değişimi.				
Yıllar	Eğitim durumu			
	Ücretli, maaşlı ya da yevmiyeli	İşveren	Kendi Hesabına	Ücretsiz Aile İşçisi
1990	87	2	165	194
2000	193	3	187	291
2010	-	-	-	-
2012	-	-	-	-

Kaynak: TÜİK, 1990-2012 ADNKS ve GNS verilerinden hareketle düzenlenmiştir.

Kendi hesabına çalışanlar ve ücretsiz aile işçisi konumunda olanlar önemli bir yer oluşturmaktadır. Kendi hesabına çalışanlar ve ücretsiz aile işçisi konumunda bulunanlar içerisinde tarımsal faaliyetlerde bulunanlar da yer almaktadır. Buradan hareketle bakıldığında 1990 yılında kendi hesabına çalışan 165 kişi varken, bu sayı 2000 yılında 187’ye çıkmıştır. 1990 yılında ücretsiz aile işçisi konumunda olanların sayısı 194 iken, 2000 yılında 291’e ulaşmıştır. Köyün dışarıdan göç alması yüzünden ücretli çalışan nüfusun giderek arttığı gözlenebilir. Alan araştırması esnasında toplanan bilgiler de değerlendirildiğinde, güncel sayıların ücretli, maaşlı ya da yevmiyeli olarak istihdam edilen nüfus çevresinde artmaktadır.

Gökçe ile ilgili yukarıdaki bilgilere değindikten sonra, ilerleyen kısımda genel olarak köyün sorunları, temel gelir kaynakları ve olanakları, ihtiyaçları üzerinde durulmuştur.

Gökçe'nin Gökova Körfezi üzerinde yaklaşık 1 km uzunluğunda plajı vardır. Fakat plaj atıl durumdadır. Köylüler plajın turizme açılması için gerekli girişimlerde bulunmuşlardır. Fakat Gökçe sahil şeridi devamında, Akçapınar'ın plajı başlamaktadır. Akçapınar plajında 2005 yılından bu yana uçurtma sörfü (kite-board) sporu yapılmaktadır. Bunun için Akçapınar plajına bir işletme yapılmıştır. Uçurtma sörfü ile ilgili açılan işletme Gökçe köyünün plajının kullanım alanını daraltmıştır. Özellikle yapılan odak grup görüşmesinde, plajdan faydalanılamamasının nedenlerinden biri olarak, Akçapınar plajına yatırım yapılması nedeniyle Gökçe plajının gözden düştüğü dile getirilmiştir.

Köyde bir tane sağlık ocağı aynı zamanda da bir tane eczane bulunmaktadır. Bir tane de veteriner hekim haftanın belirli günlerinde köylüyle hizmet sunmaktadır.

Köyde elektrik, su, telefon şebekesi bulunmaktadır. Köyün su ihtiyacı, köyün kendisine ait su şebekesinden sağlanmaktadır.

Köylünün temel gelir kaynağını tarımsal faaliyetler ve hayvancılık oluşturmaktadır. Tarımsal faaliyetler içerisinde narenciye üretimi yaygındır. Buğday, arpa, yulaf ve darı gibi tahılların üretimi de yapılmaktadır. Fakat köyün bulunduğu bölgenin bir kısmının sit alanına girmesi hayvancılık faaliyetlerini sekteye uğratmış, köylü hayvancılık faaliyetleri için gerekli binaların yapımında sıkıntı çekmektedir. Muhtarlıktan ve alan araştırması sonucu elde edilen bilgiler doğrultusunda bu durumun köyde hayvancılık faaliyetlerini önemli derecede azalttığı dillendirilmiştir.

5.2.2. Bakırça

Tekirdağ ilinin Çorlu ilçesine bağlı olan Bakırça, ilçe merkezi Çorlu'ya 22 km, il merkezi Tekirdağ'a 45 km mesafe uzaklıktadır. Bakırça İstanbul-Edirne otoyoluna yakın bir mesafede, Ergene nehri üzerinde kurulmuş bir köydür. Ergene nehri Bakırça köyünü Karamehmet köyünden ayırmaktadır.

Muhtarlık ve köyde yaşayanlardan elde edilen bilgilere göre köyün kuruluşu 1910'lu yıllara dayanmaktadır. Daha öncesinde ise köyün bulunduğu alanda at çiftliklerinin bulunduğu ve çiftliklerde Osmanlı atlı birlikleri için at üreticiliği ve yetiştiriciliği yapıldığı belirtilmiştir. Bakırça, Osmanlı'nın son dönemlerinde

özellikle Bulgaristan ve Rus saldırılarına maruz kalmıştır. Köyün yaşlıları ile yapılan görüşmelerden alınan bilgilere göre köyde yerel savunma birlikleri oluşturulup Ergene nehri boyunca Rus ordusunun öncü birliklerine karşı gerilla tipi savaşlar gerçekleştirildiği öğrenilmiştir.

Köyün nüfusu 1965 yılı genel nüfus sayımı sonuçlarına göre 852, 1970 yılı sonuçlarına göre 781, 1980 yılı sonuçlarına göre 893, 1990 yılı sonuçlarına göre 847, 2000 yılı sonuçlarına göre 797, 2012 yılı sonuçlarına göre 677 olarak tespit edilmiştir. Tablo-20'ye bakıldığında yıllar içerisinde Bakırça'da nüfusun azalışı görülmektedir. Özellikle 1980 sonrası nüfusun azalmaya başlaması dikkat çekicidir. Köy nüfusunun giderek azalmasının nedenleri arasında köylünün tarımsal faaliyetleri bırakarak, köy dışına göç etmesi gösterilebilir.

Tablo-20.Yıllara göre Bakırça nüfusunun değişimi.			
Yıllar	Cinsiyet		Toplam
	Kadın	Erkek	
1965	404	448	852
1970	414	367	781
1980	452	441	893
1990	413	434	847
2000	394	401	795
2010	345	364	709
2012	336	341	677

Kaynak: TÜİK, 1990-2012 ADNKS ve GNS verilerinden hareketle düzenlenmiştir.

Tablo-21, yıllara göre Bakırça'da yaş gruplarının dağılımını göstermektedir. 0-14 yaş aralığında bulunanların sayısı 1990 yılında 203 iken 2000 yılında 169'a düşmüştür. Dikkat çekici bir nokta da 15-64 yaş aralığında gözlenebilir. 1990 yılında 567 olan kişi sayısı, 2000 yılında neredeyse yarı yarıya düşmüş, 260 kişiye ulaşmıştır. 65 yaş üzeri nüfusta da azalma vardır. 1990 yılında 77 olan bu sayı, 2000 yılında 38'e inmiştir. Köy nüfusu giderek yaşlanmaktadır.

Tablo-21.Yıllara göre Bakırça'da yaş gruplarının dağılımı.				
Yıllar	Yaş Grupları			Toplam
	0-14	14-64	65 ve üzeri	
1990	203	567	77	847
2000	169	260	38	795
2010	-	-	-	-
2012	-	-	-	-

Kaynak: TÜİK, 1990-2012 ADNKS ve GNS verilerinden hareketle düzenlenmiştir.

Yıllara göre Bakırça'da eğitim durumunun değişimine bakıldığında 1990 yılında bir okul bitirmeyenlerin sayısı 118'dir. 2000 yılında bu sayı 115'e 2010 yılında 106'ya düşmüştür. İlköğretim seviyesinde eğitim alan kişi 1990 yılında 509, 2000 yılında 467, 2010 yılında 448'dir. İlköğretim düzeyinde eğitim seviyesinde olanların sayısı yıllar içerisinde azalmıştır. Ortaöğretim düzeyinde eğitim alanlar ise artış göstermiştir. 1990 yılında 15 kişi iken, 2000 yılında 28, 2010 yılında 63'e ulaşmıştır. Eğitim düzeyi yüksekokul, üniversite seviyesinde olan kişi 1990 yılında 4 iken, 2000 yılında 16'ya ulaşmıştır. 2010 yılında 12'ye düşmüştür. Bakırça'da eğitim düzeyinde yıllar içerisinde bir değişim vardır. Bu değişimin olumlu yönde olduğu söylenebilir.

Tablo-22.Yıllara göre Bakırça'da eğitim durumunun değişimi.				
Yıllar	Eğitim durumu			
	Bir okul bitirmeyen	İlköğretim	Ortaöğretim	Yüksekokul/Fakülte
1990	118	509	15	4
2000	115	467	28	16
2010	106	448	63	12
2012	-	-	-	-

Not: Eğitim durumu ile ilgili analiz 6 ve üzeri yaştakileri kapsamaktadır.
Kaynak: TÜİK, 1990-2012 ADNKS ve GNS verilerinden hareketle düzenlenmiştir.

Köyde aktif olarak eğitim veren bir öğrenim kurumu bulunmamaktadır. İlköğretim düzeyindeki öğrenciler Karamehmet ve Bakırça'yı birbirinden ayıran Ergene nehri üzerindeki köprüden geçerek Karamehmet köyünde bulunan ilköğretim okuluna gitmektedir. Orta öğrenim çağında olan çocuklar ise taşınmalı eğitim ile en yakın eğitim alabildikleri Çorlu şehir merkezine ya da Ulaş beldesine gitmektedir.

Tablo-23, yıllara göre Bakırça'da işteki duruma göre istihdam edilen nüfusun değişimini göstermektedir. 1990 yılında ücretli, maaşlı ya da yevmiyeli olarak istihdam edilen 76 kişi vardır. 2000 yılında ise bu sayı 106 olmuştur. 1990 yılında Bakırça'da işveren durumunda kimse yoktur. 2000 yılında işveren konumunda olan 11 kişi vardır. 1990 yılında kendi hesabına çalışan 176 kişi varken, 2000 yılında 16 kişiye düşmüştür. Ücretsiz aile işçisi konumunda olan kişi sayısı 1990 yılında 324 iken 2000 yılında bu sayı 284'e düşmüştür.

Tablo-23'e göre ücretli, maaşlı ya da yevmiyeli olarak istihdam edilenlerin sayısının artmaya başlaması dikkat çekicidir. Bir diğer önemli nokta da kırsal alan emeğinin kullanım ve sunum şekillerinin belirleyici olduğu kendi hesabına çalışma

ve ücretsiz aile işçisi konumunda olanların sayılarının azalmaya başlamasıdır. Araştırma bulgularından elde edilen bilgiler de bu durumu destekler niteliktedir.

Tablo-23.Yıllara göre Bakırça'da işteki duruma göre istihdam edilen nüfusun değişimi.				
Yıllar	Eğitim durumu			
	Ücretli, maaşlı ya da yevmiyeli	İşveren	Kendi Hesabına	Ücretsiz Aile İşçisi
1990	76	-	176	324
2000	106	11	169	281
2010	-	-	-	-
2012	-	-	-	-

Kaynak: TÜİK, 1990-2012 ADNKS ve GNS verilerinden hareketle düzenlenmiştir.

Köyde sağlık ocağı ya da eczane bulunmamaktadır. Köylüler sağlıkları ile ilgili bir sorunla karşılaştıklarında Çorlu şehir merkezinde bulunan devlet hastanesine gidebilmektedirler.

Köyde veteriner hekim sürekli olarak bulunmamakta, haftanın belirli günleri köylüye hizmet sunmaktadır.

Köyde içme suyu, köyün yaklaşık olarak 1 km uzağındaki su deposundan sağlanmaktadır.

5.3. Anketler Sonucunda Toplanan Verilerin Değerlendirmesi

Yapılan anketlerde elde edilen sonuçlar SPSS programı kullanılarak analiz edilmiştir. Analizler sonucunda elde edilen bulgular aşağıda ana başlıklar altında incelenmiştir. Anketler her haneden bir kişiye uygulanmış, bu suretle hanenin diğer üyeleri ile ilgili de detaylı bilgilere ulaşılmaya çalışılmıştır. Anketlerden elde edilen bilgilerin yorumlanması sırasında öncelikli olarak görüşülen kişi dikkate alınmıştır. Hanenin diğer üyeleri ile ilgili bilgiler de gerekli görülen noktalarda kullanılmıştır. İlerleyen kısımda anket uygulaması sonucunda elde edilen demografik bilgiler sunulmuştur.

5.3.1. Demografik Bilgilerin Karşılaştırılması

Her iki köyde toplam 217 hane halkı anketi uygulanmıştır. Tablo-1 de görüleceği üzere her iki köyde toplam 620 hanenin 217'si ne ulaşılmıştır. Hane sayısı bilgileri köy muhtarlıklarından alınmıştır. Gökçe köyünde toplam hanelerin yüzde

26,19'u, Bakırça köyünde de yüzde 53,5'i ile anket uygulaması gerçekleştirilmiştir. Her iki köyde ortalama olarak hanelerin yüzde 39,84'ü ile anket yapılmıştır.

Tablo-24, anket yapılanların cinsiyet dağılımını göstermektedir. Her iki köyde de anket uygulamasına katılan erkeklerin oranı kadınların oranından yüksektir. Cinsiyet dağılımında Bakırça köyünde erkeklerin daha yoğun olmasının en önemli nedeni uygulamanın büyük çoğunluğunun köy kahvesinde yapılmış olmasıdır. Anketlerin uygulandığı dönemin köylünün iş yoğunluğunun olduğu bir zamana denk gelmesi, erkeklerin günün belirli saatlerinde köy kahvesinde bulunmaları, gezilen hanelerde kadınların anket uygulamasına yukarıda da bahsedilen sebeplerden dolayı katılmaktan çekinmelerinden, anketlerin büyük bir çoğunluğu köy kahvesinde gerçekleştirilmiştir.

Bakırça köyünde anket uygulanan erkeklerin oranının kadınların oranına nazaran daha yüksek çıkmasının önemli nedenlerinden biri de, uygulamanın hanede söz sahibi olan, hane ile ilgili bilgileri aktarmaktan çekinmeyecek ve özellikle uygulamaya gönüllülük ilkesi ile katılım gösterenler ile yapılmış olmasıdır. Bu hususta büyük bir özen gösterilmiştir. Bu yüzden gidilen hanelerin bazılarında gönüllü olarak katılımda bulunmak istemeyen kadınlar Bakırça'da daha yüksek orandadır.

Gökçe köyünde cinsiyet dağılımında anket uygulanan kadınların oranı %32,7'dir. Bu oranın Bakırça köyündeki orandan oldukça fazla olması yukarıda bahsedilen nedenlere ek olarak, köylerin buldukları coğrafi konumlar arasındaki farklılıklar ile açıklanabilir.

Tablo-24. Köylere göre cinsiyet dağılımı						
Cinsiyet	Gökçe		Bakırça		Toplam	
	Sayı	(%)	Sayı	(%)	Sayı	(%)
Kadın	36	32,7	4	3,7	40	18,4
Erkek	74	67,3	103	96,3	177	81,6
Toplam	110	100	107	100	217	100,0
Not: Kapsanan anket sayısı, 217. (%) sütunun altındaki veriler köy içerisindeki yüzde dağılımını ifade etmektedir.						

Gökçe köyünün Muğla-Marmaris yolu üzerinde bulunması, Marmaris'in bir turizm kenti olması, yaz dönemlerinde bölgedeki yoğunluk gibi etmenler de köyün turizm ile dirsek teması kurmasını sağlamıştır. Turizmin bu bölgede yoğunlaşması, gelişmesi ile köyün toplumsal dinamiklerinde değişim meydana gelmiştir. Bu

etmenlerin Gökçe köyünün Bakırça köyüne göre daha da dışarı açık bir yapı kazanmasına neden olduğu ve toplumsal cinsiyet bağlamında eşitlikçi bir yapı oluşturduğu söylenebilir. Anketlerin uygulanması sırasında Gökçe köyünün toplumsal yapısının bu faktörlerin de etkisiyle yıllar içerisinde pozitif yönde evirildiği görüşü katılımcılar tarafından da dile getirilmiştir.

Her ne kadar, iki köyde de cinsiyet dağılımında eşitsiz bir yapı görülse de bu durum, uygulanan hane halkı anketinin doğurabileceği muhtemel bir karşılaşmadır. Yalnızca anket uygulanan kişiler üzerinden yapılan incelemeler dışında bir analiz gerçekleştirildiğinde gerekli açıklamalar yapılacaktır.

Yaş dağılımı emeğin üretim sürecine dâhil olması ve yoksulluğun anlamlandırılmasında önemli bir demografik değişkendir. Yaş değişkeni kırsal emeğin proleterleşme süreçlerini anlayabilmek ve yoksullukla arasındaki bağı kurabilmek için önemlidir. Çünkü kırsal alanda emeğin sunumu çok küçük yaşlarda başlamaktadır. Aile içi üretim, her iki köyde de küçük köylü üreticiliği ile birlikte yürümektedir. Piyasaya yönelik üretimin de hane içinde başladığı da düşünülürse yaş olgusu bu süreçleri anlamlandırmada belirleyici bir öge olmaktadır. Yalnız başına yaş dağılımlarının anlamlı bir ifadesi olmayabilir. Bu yüzden yaşın diğer değişkenlerle olan ilişkisine de bakılmıştır. Fakat ilk olarak iki köyün yaş gruplarının dağılımlarını vererek yola koyulmak, kullanılacak diğer değişkenlerle ilişkisini tespit etmeden önce önemli olacaktır.

Tablo-25, anket yapılanların köylere göre yaş dağılımlarını göstermektedir. Anket yapılan en küçük yaş 18, en büyük yaş 81'dir. Ortalama yaşın da 47,83 olduğu tespit edilmiştir. Ortalamadan da görüleceği üzere anketler "orta yaş" grubu olarak nitelendirebileceğimiz kişilerle gerçekleştirilmiştir.

Tablo-25. Köylerde yaş dağılımı.						
	Gökçe		Bakırça		Toplam	
	Sayı	(%)	Sayı	(%)	Sayı	(%)
18-30	18	16,4	12	10,4	29	13,4
31-40	26	23,6	15	14,2	41	19,0
41-50	27	24,5	19	17,9	46	21,3
51-60	23	20,9	34	32,1	57	26,4
61-70	11	10,0	22	20,8	33	15,3
71 ve üzeri	5	4,5	5	4,7	10	4,6
Toplam	110	100	107	100	217	100,0

Not: Kapsanan anket sayısı, 217.

Her iki köyde anket uygulananların yaş gruplarının toplamının dağılımına bakıldığında 18-30 yaş aralığında olanlar % 13,4'lük bir kısmı oluşturmaktadır. 31-40 yaş aralığında olanlar % 19,0'ını, 41-50 yaş aralığında olanlar 21,3'ünü, 51-60 yaş aralığında olanlar 26,4'ünü, 61-70 yaş aralığında olanlar 15,3'ünü, 71 ve üzeri yaş aralığında olanlar ise 4,6'sını oluşturmaktadır. Yaş dağılımı verilerinden hareketle Gökçe ve Bakırça'da anket uygulananların 51-60 yaş grubu aralığında yoğunlaştığı tespit edilmiştir.

İki köyü yaş gruplarına göre dağılımı açısından karşılaştırıldığında, 18-30 yaş aralığında % 16,4, 31-40 yaş aralığında % 23,6 ve 41-50 yaş aralığında % 24,5 oranla en fazla nüfusa sahip köy Gökçe'dir. Bakırça da 51-60 yaş aralığında % 32,1 ve 61-70 yaş aralığında % 20,8 oranla Gökçe'ye göre daha fazla nüfus barındırmaktadır.

Yaş gruplarının dağılımına bakıldığında anket uygulananlar arasında Gökçe'nin Bakırça'ya göre daha genç nüfus yapısına sahip olduğu söylenebilir. Bakırça'nın 51 yaş ve üzeri nüfus oranının yüksek olması "yaşlı nüfusunun" daha yoğun olduğunu göstermektedir. Her iki köyde de "emek kavgasına" 18-19 yaş aralığında başladığı tespit edilmiştir. Bakırça'da 18-50 yaş aralığında bulunanların daha az olmasının nedeni çalışmak amacıyla köy dışına gitmeleri olarak açıklanabilir. "Çalışma durumu" ile ilgili kısımda bu durum daha detaylı ele alınacaktır.

Tablo-26, ankete katılanların köylere göre medeni durumlarının dağılımını göstermektedir. Her iki köyde anket uygulananların %13,9'u bekârdır. Anket uygulananların %82,2'sinin evli, %0,5'inin boşanmış, %0,5'inin eşinden ayrı yaşadığı, % 2,9'unun da dul olduğu tespit edilmiştir.

Tablo-26. Köylere göre medeni durum.						
Medeni Durum	Gökçe		Bakırça		Toplam	
	Sayı	(%)	Sayı	(%)	Sayı	(%)
Bekâr	18	17,5	11	10,5	29	13,9
Evli	83	80,6	88	83,8	171	82,2
Boşanmış	1	1,0	0	0,0	1	0,5
Ayrı Yaşıyor	0	0,0	1	1,0	1	0,5
Dul	1	1,0	5	4,8	6	2,9
Toplam	103	100,0	105	100	208	100,0

Not: Kapsanan anket sayısı, 208.

İki köy medeni durum açısından karşılaştırıldığında Gökçe'de anket uygulananların %17,5'i bekâr, %80,6'sı evlidir. Bakırça'da bekârların oranı %10,5, evlilerin %83,8 ve dul olanların %4,8'dir. Bakırça'da da anket uygulananların %83,8'lik kesimi evlidir. Bekâr katılımcıların oranı ise % 10,5'tir.

Tablo-27, ankete katılanların hanelerindeki çocuk sayısını göstermektedir. Hanedeki çocuk sayısı, emeğin hane içindeki dağılımı noktasında açıklayıcı olabilmektedir. Her iki köyde ankete katılanların hanelerinde, çocuk olmayanların oranı %35,5'tir. 1 çocuğun olduğu haneler, toplamın %25,8'ini, 2 çocuğun olduğu haneler %35,5'ini, 3 çocuğun olduğu haneler %2,3'ünü, 4 çocuğun olduğu haneler de %0,9'unu oluşturmaktadır. Her iki köyde çocuğun olmadığı hanelerin oranının düşük olması dikkat çekicidir. Diğer bir önemli nokta ise çocuk sayısı 1 ile 2 arasında olan hanelerin genel toplamın %51,3'lük kısmını oluşturmasıdır.

Gökçe'de anket uygulanan hanelerin % 39,1'nde çocuk yaşamamaktadır. Bu oran Bakırça'da %31,8'dir. Çocuksuz hanelerin oranının yüksek olması dikkat çekicidir.

Tablo-27. Köylere göre hanedeki çocuk sayısı.						
Hanedeki çocuk sayısı	Gökçe		Bakırça		Toplam	
	Sayı	(%)	Sayı	(%)	Sayı	(%)
0	43	39,1	34	31,8	77	35,5
1	35	31,8	21	19,6	56	25,8
2	28	25,5	49	45,8	77	35,5
3	3	2,7	2	1,9	5	2,3
4	1	0,9	1	0,9	2	0,9
Toplam	110	100,0	107	100,0	217	100,0

Not: Kapsanan anket sayısı, 217.

Hanedeki çocuk sayısının her iki köyde de 1-2 arasında yoğunlaştığı görülmektedir. Gökçe'de 1-2 çocuk bulunan hane, toplam hanelerin %57,3'ünü, Bakırça'da %65,4'ünü oluşturmaktadır. Hanede yaşayan çocukların kırsal alan için önemli bir potansiyel oluşturduğu söylenebilir. Emek süreçlerine katılma bakımından çocukların tercihleri, kırsal emeğin yönünü tayin edebilmek için önemlidir. Bu yüzden ilerleyen kısımlarda hanedeki çocuklar ile ilgili değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Tablo-28, ankete katılanların hanelerinde yaşayan kişi sayısının köylere göre dağılımını göstermektedir. Her iki köyün toplamına bakıldığında 2,3 ve 4 kişinin yaşadığı haneler %80,6'lık bir kısmı kapsamaktadır.

Kişi sayısı	Gökçe		Bakırça		Toplam	
	Sayı	(%)	Sayı	(%)	Sayı	(%)
1	5	4,5	4	3,7	9	4,1
2	31	28,2	24	22,4	55	25,3
3	41	37,3	21	19,6	62	28,6
4	27	24,5	31	29,0	58	26,7
5	4	3,6	12	11,2	16	7,4
6	2	1,8	14	13,1	16	7,4
8	0	0,0	1	0,9	1	0,5
Total	110	100	107	100	217	100,0

Not: Kapsanan anket sayısı, 217.

Tablo-28'e göre Gökçe'de ankete katılan hanelerin % 4,5'inde 1 kişi, % 28,2'sinde 2 kişi, % 37,3'ünde 3 kişi, % 24,5'inde 4 kişi, % 3,6'sında 5 kişi ve % 1,8'inde 6 kişi yaşamaktadır. Bakırça'da ankete katılan hanelerin % 3,7'sinde 1 kişi, % 22,4'ünde 2 kişi, % 19,6'sında 3 kişi, % 29,0'ında 4 kişi, % 11,2'sinde 5 kişi, % 13,1'inde 6 kişi ve % 0,9'unda 8 kişi yaşamaktadır. Tabloya bakıldığında her iki köyde de hanelerde ortalama olarak 2-4 kişi yaşamaktadır. Hanelerin her iki köyde de genel olarak anne, baba ve çocuklardan oluştuğu görülmüştür. Hanelerdeki proleterleşme eğilimi hanede yaşayan kişi sayısı ile doğru orantılıdır. Hanede yaşayan arttıkça tarım dışı gelire yönelmede artmaktadır. Hanenin temel gelir kaynağı tarımsal gelirlerken kalabalık bir hanede tarımsal faaliyetlerin haneyi geçindirebilme stratejileri de yoksunlaşmaktadır. Bu yüzden hane içi emek tarım dışı faaliyetlere sunulmaya başlamaktadır.

Eğitim düzeyi kırsal alanda, kentlere kıyasla daha da önemli bir göstergedir. Eğitim düzeyi refah seviyesini doğrudan gösterebilirken aynı zamanda yoksulluk ile ilgili tespitler yapılabilmesini, kırsal emeğin proleterleşme çizgisini açıklayıcı olabilecektir.

Tablo-29, ankete katılanların köylere göre eğitim durumunu göstermektedir. Her iki köyde de okuryazarlık oranı çok yüksektir. Gökçe ve Bakırça'da anket uygulananların %61,9'unun eğitim durumu ilkokul seviyesinde yoğunlaşmıştır. İlkokul seviyesinde eğitim alanların ardından lise seviyesinde eğitim alanlar %18,1'lik oranla temsil edilmiştir.

Tablo-29. Köylere göre eğitim durumu.						
Eğitim	Gökçe		Bakırça		Toplam	
	Sayı	(%)	Sayı	(%)	Sayı	(%)
Okur-Yazar Değil	1	0,9	0	0,0	0	0,5
İlkokul Terk	3	2,8	1	0,9	4	1,9
İlkokul	55	50,5	78	73,6	133	61,9
Ortaokul	11	10,1	5	4,7	16	7,4
Lise	25	22,9	14	13,2	39	18,1
Yüksek Okul	10	9,2	3	2,8	13	6,0
Üniversite	4	3,7	4	3,8	8	3,7
Yüksek Lisans	0	0,0	1	0,9	1	0,5
Toplam	109	100	106	100	215	100,0
Not: Kapsanan anket sayısı, 205						

Tablo-29'a göre Gökçe'de anket uygulanan 1 kişinin okuryazar olmadığı tespit edilmiştir. Gökçe'de anket yapılanların eğitim durumu ilkokul düzeyinde yoğunlaşmıştır (%50,5). Eğitim durumu ortaokul düzeyinde olanlar %11'lik, lise düzeyinde olanlar %22,9'luk, yüksekokul ve üniversite düzeyinde olanlar %12,9'luk kısmı oluşturmaktadır.

Bakırça'da anket uygulananların %73,6'sı ilkokul düzeyinde, %4,7'si ortaokul düzeyinde, %13,2'si lise düzeyinde, %6,6'sı da yüksekokul ve üniversite düzeyinde eğitim almıştır. Gökçe ile Bakırça'yı eğitim durumu açısından karşılaştırdığımızda, iki köy arasında gözle görülür bir farkın olduğu tespit edilmiştir. Gökçe Bakırça'ya nazaran daha yüksek eğitim düzeyinde olduğu söylenebilir. Her iki köyde eğitim düzeyi arasındaki bu belirgin farkın yaş grupları üzerinden değerlendirilebilmesi için aşağıda bununla ilgili bir grafik hazırlanmıştır.

Grafik-1'e göre anket uygulananların eğitim durumunun yaş gruplarına göre ilkokul mezunu kişiler üzerinde dağılımı net bir şekilde görülmektedir. Gökçe'de

5.3.2. İş, Hane Geliri, Sosyal Güvenlik ve Boyutları

5.3.2.1. İş/Meslek Durumları

Tablo-30, ankete katılanların köylere göre iş, meslek dağılımını göstermektedir. Her iki köyde de anket uygulananların %6,9'u her hangi bir işte çalışmamaktadır. Çiftçilikle uğraşanlarında %30,4'lük bir kısmı oluşturduğu tespit edilmiştir. Tarım işçisi konumunda olanlar toplamın %4,1'ini, ücretli maaşlı olarak istihdam edilenler %17,5'lik kısmı oluşturmaktadır. Emekli konumunda olanların ise her iki köyde de anket uygulananların %24,0'ını oluşturduğu tespit edilmiştir.

Gökçe'de anket uygulananların % 8,2'si çalışmamakta, %26,4'ü çiftçilikle uğraşmakta, %1,8'i tarım işçiliği yapmakta, % 15,5'i ücretli olarak istihdam edilmekte, %17,3'ü ev kadını, %3,6'sı yevmiyeli, % 0,9'u işveren, % 6,4'ü esnaf-zanaatkâr, %16,4'ü emekli, % 2,7'si devlet memuru, % 0,9'su rençperdir.

Tablo-30. Köylere göre iş/meslek durumları.						
İş/Meslek	Gökçe		Bakırça		Toplam	
	Sayı	(%)	Sayı	(%)	Sayı	(%)
Çalışmıyor	9	8,2	6	5,6	15	6,9
Çiftçi (kendi işi)	29	26,4	37	34,6	66	30,4
Tarım işçisi	2	1,8	7	6,5	9	4,1
Ücretli-Maaşlı	17	15,5	21	19,6	38	17,5
Ev kadını	19	17,3	0	0,0	19	8,8
Yevmiyeli-Geçici	4	3,6	0	0,0	4	1,8
İşveren	1	0,9	0	0,0	1	0,5
Esnaf-Zanaatkâr	7	6,4	2	1,9	9	4,1
Emekli	18	16,4	34	31,8	52	24,0
Devlet memuru	3	2,7	0	0,0	3	1,4
Rençber	1	0,9	0	0,0	1	0,5
Toplam	110	100	107	100	217	100,0
Not: Kapsanan anket sayısı, 217.						

Bakırça da ankete katılanların % 5,6'sı çalışmamakta, %34,6'sı çiftçilikle uğraşmaktadır. Tarım işçisi olarak çalışanlar ankete katılanların % 6,5'ini, ücretli olarak çalışanlar % 19,6'sını, esnaf ve zanaatkâr olanlar % 1,9'unu, emekli olanlar % 31,8'ini oluşturmaktadır.

Emekli olanların aynı zamanda aktif olarak çiftçilik yapan grubun içerisinde de bulunduğu söylenebilir. Bu durumu BAĞ-KUR emeklisi olanlardan tespit etmek mümkündür. Ankete katılanların emekli olmalarına rağmen, aktif olarak tarım dışı sektörlerde yahut tarım sektöründe çalışmaya devam etmektedirler.

Tespit edilen diğer durum ücretli-maaşlı olanların oranlarının yüksek olmasıdır. Gökçe ve Bakırça'da bu kategorideki emekçilerin oranının yüksek olmasının nedenlerinden biri sanayi ve turizm bölgelerinin köylere oldukça yakında bulunmasıdır. Bakırça yakınlarında kurulan Avrupa Serbest Bölgesi, Gökçe'nin bitişiğinde bulunan mevcut turizm alanları her iki köyde de insanları ücretli olarak çalışmaya yöneltmektedir. Bu durumu doğuran en önemli neden ise kırsal alanda emeğin tutunamamaya başlamasıdır. Tarımsal faaliyetlerin giderek gerilemesi ve tarımsal girdilerin azalmaya başlaması, maliyetlerin yükselmesi emeğin proleterleşme sürecini de tetiklemiştir. Böylelikle her iki köy nezdinde de ücretli bir işte çalışıp aynı zamanda tarımsal faaliyetleri de sürdürüp hayatlarını idame ettirmeye çalışan bir emekçi sınıfı doğmuş, köy kökenli-geçici süreli proleter hane olarak adlandırabileceğimiz yapılar meydana gelmiştir. Gökçe ve Bakırça karşılaştırmasında "proleterleşme örüntülerini" daha iyi anlayabilmek için diğer hane üyelerinin de emek kullanma biçimlerine bakmak faydalı olacaktır.

Alan araştırması sonucunda, meslek ve iş durumu ile ilgili elde edilen verilerden bir diğer önemli olanı da her hangi bir işte çalışmayanların niceliksel olarak göz ardı edilemeyecek bir seviyede olmasıdır. Aslıdan kırsal alan çoğu zaman ülke genelinde işsizlik oranlarını belirlemede önemli olmuştur. İşsizlik aslında yoksulluğu tetikleyici etmenlerden biri olarak da görülmektedir. Bu yüzden iki köy genelinde çalışmama nedenlerini incelemek yararlı olacaktır. Aşağıdaki kısımda iki köyde, herhangi bir işte çalışmama ve boyutları ele alınmıştır.

Tablo-31, köylere göre, anket uygulamasına katılanların çalışmama nedenlerini göstermektedir. Her iki köyde toplam çalışmayanların oranı Tablo-30'da da belirtildiği üzere %6,9 olarak tespit edilmiştir. Tablo-17'de bu %6,9'luk kesimi incelemek çalışmama nedenlerini daha iyi anlamaya fırsat verebilecektir.

Çalışmama nedeni	Gökçe		Bakırça		Toplam	
	Sayı	(%)	Sayı	(%)	Sayı	(%)
İş yok	6	60,0	0	0,0	6	40,0
Öğrenci	3	30,0	4	80,0	7	46,6
Engelli	0	0,0	1	20,0	1	11,2
Yaşlı	1	10,0	0	0,0	1	11,2
Toplam	10	100,0	5	100,0	15	100,0

Not: Kapsanan anket sayısı15.

Tablo-30'a göre Gökçe ve Bakırça'da anket uygulananların toplamına bakıldığında 15 kişinin 6'sı iş olmadığı gerekçesiyle çalışmamaktadır. 7 kişi öğrenci olduğu, 1 kişi engelli, 1 kişi de yaşlı olduğu için çalışmadığını belirtmiştir. Görüşülen kişilerin hanelerinde, birlikte yaşadıkları çocukların çalışmama durumlarına bakmak "her hangi bir işte çalışmama" durumunu anlamlandırma açısından daha sağlıklı olacaktır.

Tablo-32, Bakırça ve Gökçe'de anket uygulanan kişilerin hanelerinde yaşayan çocuklardan, bir işte çalışmayanların yaş gruplarına göre dağılımını göstermektedir. Her iki köyde anket uygulanan kişilerin hanelerinde yaşayan 84 çocuğun verdiği cevaplara göre çalışmayanların %29,7'si iş olmadığı için, %46'sı öğrenci olduğu için, %15,6'sı da çalışma çağına olmadığı için gibi nedenlerle çalışmadıkları belirtilmiştir. Yaş grubuna göre dağılımına bakıldığında, öğrenci olup çalışmayan çocuklar 1-10, 11-18, yaş grubunda yoğunlaşmıştır. Çalışma çağına olmayanlar bir kenara bırakıldığında, 84 kişinin %29,7'si iş olmadığından çalışmamaktadır. İş olmadığından çalışmayan çocukların yaş grubuna göre dağılımına bakıldığında, 19-25 ve 26 ve üzerinde yoğunlaştığı tespit edilmiştir.

Çalışmama nedeni	Yaş Grupları									
	1-10		11-18		19-25		26-40		Toplam	
	Sayı	(%)	Sayı	(%)	Sayı	(%)	Sayı	(%)	Sayı	(%)
İş yok	0	0,0	4	19,3	9	52,9	10	100,0	25	29,7
Öğrenci	14	51,9	22	80,7	12	57,1	0	0,0	46	54,7
Çalışma çağına değil	13	48,1	0	0,0	0	0,0	0	0,0	13	15,6
Toplam	27	100,0	26	100,0	21	100,0	10	100,0	84	100,0

Not: Kapsanan anket sayısı, 84. Anket uygulanan hanelerde yaşayan ve

Tablo-33, köylere göre tarım dışı işlerde ücretli olarak çalışan diğer hane üyeleri ile ilgili bilgileri göstermektedir. Her iki köyde de hanelerinde ücretli olarak çalışan birinci çocuk sayısının yüksek olması dikkat çekicidir. Ardından eşler ve gelinler gelmektedir. Ücretli olarak çalışan çocuk sayısının Bakırça'da, Gökçe'ye göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Tablo-33. Köylere göre tarım dışı işlerde ücretli- çalışan diğer hane üyeleri.			
Hane Üyeleri	Gökçe	Bakırça	Toplam
	Sayı	Sayı	Sayı
Eş	16	7	23
Anne	1	1	2
Baba	3	3	6
Çocuk 1	10	26	36
Çocuk 2	2	11	13
Çocuk 3	0	1	1
Gelin	8	8	16
Toplam	40	57	97

Not: Kapsanan anket sayısı, 97.

Hane içinde emeğin dağılımına bakıldığında büyük bir oranla, emeğin tarımsal uğraşlara harcandığı görülebilir. Fakat yaş düştükçe tarımdan kopuş olgusu güçlenmekte ve ikinci, üçüncü kuşaklara gelindiğinde tarım dışı istihdam edilenlerin ciddi şekilde arttığı söylenebilir. Haneden yaşayan kişi sayısı ve hanenin yaş ortalaması ilerledikçe tarımdan kopuş başlamaktadır. Köylülüğün yeni kuşakları arasında köyden kopmadan, tarımsal üretimden kopma ve tarım dışı gelir kaynaklarına yönelme durumu söz konusudur. Gökçe ve Bakırça'da köyden kopmadan tarımsal üretimden kopan köylüleri gözlemlemek hiç de zor olmamıştır. Her gün iki köyde de servis araçları (fabrikaların ya da hotellerin) iki ya da üç sefer yapmakta, tarım dışı gelir kapılarına yönelen yeni proleter köylüleri taşımaktadır.

5.3.2.2. Hane Geliri

Tablo-34, köylere göre anket uygulananların ortalama hane geliri dağılımını göstermektedir. Tabloya göre her iki köyde ankete katılanların %4,6'sının 0-500 TL, %40,1'inin 501-1000 TL, %22,6'sının 1001-1500 TL, %18,0'ının 1501-2000 TL, %3,7'sinin 2001-2500 TL, %6,5'inin 2501-3000 TL, %4,6'sının 3000 TL ve üzeri

aylık ortalama gelire sahip oldukları tespit edilmiştir. Gökçe ve Bakırça'da anket uygulamasına katılan hanelerin yarısından çok azı %44,7'lik bir oranla 1000 TL ve aşağısında bir gelire yaşamaktadır. 1000 TL ve üzeri aylık ortalama geliri olan hanelerin oranı ise %55,3'tür.

Tablo-34. Köylere göre hane ortalama aylık gelirinin dağılımı.						
Ortalama Hane Geliri	Gökçe		Bakırça		Toplam	
	Sayı	(%)	Sayı	(%)	Sayı	(%)
0-500 TL	8	7,3	2	1,9	10	4,6
501-1000 TL	44	40,0	43	40,2	87	40,1
1001-1500 TL	23	20,9	26	24,3	49	22,6
1501-2000 TL	17	15,5	22	20,6	39	18,0
2001-2500 TL	5	4,5	3	2,8	8	3,7
2501-3000 TL	8	7,3	6	5,6	14	6,5
3000 TL ve üzeri	5	4,5	5	4,7	10	4,6
Toplam	110	100	107	100	217	100,0

Not: Kapsanan anket sayısı, 217.

Gökçe ve Bakırça'nın ortalama aylık geliri dağılımı açısından karşılaştırması yapıldığında toplam dağılıma yakın bir durumun olduğu söylenebilir. Yalnızca 1501-2000 TL arası ortalama aylık hane geliri olduğunu ifade edenler Gökçe'de 17 kişidir ve Gökçe'de anket uygulananlara olan oranı %15,5'tir. Bakırça'da ise bu aralıkta ortalama aylık hane gelire sahip olan kişi sayısı 26'dır ve oranı %24,3'tür.

Tablo-35, köylere göre görüşülen hanenin temel gelir kaynağı ile ilgili bilgileri göstermektedir. Tabloya göre her iki köyde anket yapılanların %32,7'si ücretli iş, %42,9'u tarım gelirleri, %20,7'si emekli maaşı, %4,7'si devlet yardımı ile hayatlarını idame ettirmektedir. Tabloya göre 207 hane içerisinde, hanenin temel gelir kaynağını tarım gelirleri olduğunu belirten %52,9'u oluşturan 93 kişidir.

Tarım gelirleri dışında, hanenin temel gelir kaynağını ücretli iş, emekli maaşı, devlet yardımları oluşturmaktadır. Tarım gelirleri dışındaki gelirler, iki köyde de tarımsal ilişkilerin ve faaliyetlerin yoğun olduğu düşünüldüğünde önemli bir orandadır.

Gökçe’de hanenin temel gelir kaynağını %38,2’sini ücretli işler, % 28,2’sini tarım gelirleri, %27,3’ünü emekli maaşı, %6,3’ünü devlet yardımları oluşturmaktadır.

Tablo-35. Köylere göre hanenin temel gelir kaynağı.

Temel Gelir Kaynağı	Gökçe		Bakırça		Toplam	
	Sayı	(%)	Sayı	(%)	Sayı	(%)
Ücretli İş	42	38,2	29	27,1	71	32,7
Tarım Gelirleri	31	28,2	62	57,9	93	42,9
Emekli Maaşı	30	27,3	15	14,0	45	20,7
Devlet Yardımı	7	6,3	1	1,0	1	4,7
Toplam	110	100	107	100	207	100,0

Not: Kapsanan anket sayısı, 207.

Bakırça’da ise hanenin en önemli gelir kaynağı % 57,9’luk oranla tarım gelirleridir. Ücretli işin temel gelir kaynağı olarak belirtildiği haneler toplamın %27,1’ini, emekli maaşı olarak belirtildiği haneler ise %14,0’ını oluşturmaktadır. Bakırça’da tarım gelirlerinin yüksek çıkmasının nedenlerinden biri olarak bölgede tarımsal arazinin daha kullanışlı ve geniş olması gösterilebilir. Fakat tarımsal gelirlerin yanı sıra ücretli işin de önemli bir yere sahip olduğu söylenebilir. Bu durumu daha iyi anlamlandırmak için ilerleyen kısımda hane gelirini oluşturan gelir kaynaklarının oransal dağılımı incelenmiştir. Bu noktada da ücretli iş, tarım gelirleri ve emekli maaşının hane gelirinin içerisindeki dağılımına ayrı ayrı bakılmıştır.

Tablo-36, anket uygulanan kişilerin köylere göre hane gelirlerini oluşturan gelir kaynaklarından “ücretli işlerin” toplam hane geliri içerisindeki dağılımını göstermektedir. Hane gelirinin ücretli işlerden oluşan kişilerin dağılımı incelendiğinde; tamamının ücretli işlerden oluştuğunu söyleyen 46 kişi, %75’ini oluşturduğunu söyleyen 19 kişi, %50’sini oluşturduğunu söyleyen 12 kişi, %25’ini oluşturduğunu söyleyen 21 kişidir. Hane gelirinin ücretli işler sonucunda elde edilen gelirlere oluşmadığını ifade eden ise 119 kişidir.

Tablo-36. Köylere göre hane gelirini oluşturan “ücretli işlerin”, toplam hane geliri içerisindeki dağılımı.						
Oran	Ücretli İş					
	Gökçe		Bakırça		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Tamamı	30	27,3	16	15,0	46	21,2
% 75	7	6,4	12	11,2	19	8,8
% 50	3	2,7	9	8,4	12	5,6
% 25	9	8,2	12	11,2	21	9,6
0	61	55,5	58	54,2	119	54,8
Toplam	110	100,0	107	100,0	217	100,0

Not: Kapsanan anket sayısı, 217.

Gökçe ve Bakırça’da ücretli işlerden elde edilen gelirin oransal dağılımına bakıldığında, hane gelirinin tamamını ücretli işlerin oluşturduğunu belirtenler Gökçe’de daha fazladır. Fakat diğer oransal dağılımlar üzerinden incelendiğinde, Bakırça’da dikkat çeken bir durum söz konusudur. Hane gelirinin tamamının ücretli işlerden oluştuğunu belirtenlerin daha az olmasının yanında, %30,8’lik bir kısımda hane gelirinin %25-%75’sinin ücretli işlerden karşılandığını ifade etmiştir. Bu oran Gökçe’de % 17,3 olarak tespit edilmiştir. Şöyle ki Bakırça’da tarımsal faaliyetler sonucunda elde edilen gelirlerin Tablo-20’de de görüldüğü üzere daha fazla olmasının yanında, ücretli işlerin de hane geliri içerisinde, yaşam mücadelesine katkısının Bakırça’da daha yüksek olduğu söylenebilir. Bakırça’da tarımsal faaliyetler ile birlikte ücretli işler sonucu elde edilen gelirlerin, hane ekonomisine katkısı yüksektir. Bu durumun yoksulluk ile mücadele stratejilerinin hane içerisinde nasıl şekillendiğinin bir göstergesidir.

Tablo-37, köylere göre hane gelirini oluşturan tarım gelirlerinin, toplam hane geliri içerisindeki dağılımını göstermektedir. Tablodan da görüleceği üzere, hane gelirini oluşturan kalemlerden ücretli işler ile tarım gelirlerinin dağılımı arasında iki köy nezdinde farklılıklar mevcuttur. Her iki köyde de ankete katılanlardan 38 kişi tarım gelirlerinin hane gelirinin tamamını karşıladığını belirtmiştir. Fakat hane geliri içerisindeki oranlara bakıldığında, dağılımın birbirine yakın olduğu görülmektedir. Şöyle ki, her iki köyde tarım gelirlerinin, hane geliri içinde %75’lik kısmı oluşturduğunu belirten 25 kişi, %50’lik kısmı oluşturduğunu belirten 29 kişi, %25’lik kısmı oluşturduğunu belirten 27 kişidir. 98 kişi de tarım gelirlerinin, hane gelirini karşılamada katkısının olmadığını ifade etmiştir.

Tablo-37. Köylere göre hane gelirini oluşturan “tarım gelirlerinin”, toplam hane geliri içerisindeki dağılımı.						
Oran	Tarım gelirleri					
	Gökçe		Bakırça		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Tamamı	16	14,5	22	20,6	38	17,5
% 75	7	6,4	18	16,8	25	11,5
% 50	8	7,3	21	19,6	29	13,4
% 25	10	9,1	17	15,9	27	12,5
0	69	62,7	29	27,1	98	45,1
Toplam	110	100,0	107	100,0	217	100,0

Not: Kapsanan anket sayısı, 217.

Tablo-37’de de görüldüğü üzere Gökçe’de tarım gelirlerinin hane gelirinin tamamını oluşturduğunu belirten 16 kişi, %75’ini oluşturduğunu belirten 7 kişi, %50’sini oluşturduğunu belirten 8 kişi, %25’ini oluşturduğunu belirten 10 kişidir. “Tarım gelirlerinin” hane gelirine katkı yapmadığını belirten ise 69 kişidir.

Bakırça’da ise anket uygulanan kişilerden tarım gelirlerinin hane gelirinin tamamını oluşturduğunu belirten 22 kişidir. 18 kişi tarım gelirlerinin hane gelirinin %75’ini oluşturduğunu, 21 kişi %50’sini oluşturduğunu, 17 kişi %25’ini oluşturduğunu belirtmiştir. Tarım gelirlerinin hane gelirine katkı yapmadığını belirten ise 29 kişidir.

Tarım gelirlerinin hane geliri içerisindeki dağılımı iki köy nezdinde ele alındığında, Bakırça’da tarım gelirlerinin Gökçe’ye kıyasla hane geliri içerisinde daha önemli bir kısmı kapladığı söylenebilir. Bakırça’da tarım gelirlerinin dağılımı Gökçe’ye göre birbirine daha yakındır. Bu da Bakırça’da tarım gelirlerinin Gökçe’ye göre daha önemli bir yer kapladığının göstergesidir.

Tablo-38, köylere göre hane gelirini oluşturan emekli maaşının, toplam hane geliri içerisindeki dağılımını göstermektedir. Her iki köyde anket uygulananlardan 26 kişi “emekli maaşının” hane gelirinin tamamını oluşturduğunu, 15 kişi %75’ini, 13 kişi %50’sini, 32 kişi %25’ini oluşturduğunu ifade etmiştir. 131 kişi de emekli maaşının hane geliri oluşturan kalemlerden olmadığını belirtmiştir. İki köy karşılaştırıldığında, emekli maaşının tamamının hane gelirini oluşturma noktasında, Gökçe’de anket uygulananların sayısının Bakırça’ya göre daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Hane gelirinin içerisindeki dağılımına bakıldığında dikkat edilmesi gereken önemli bir durumda, “emekli maaşının” %25’lik bir dilimde olduğunu ifade

eden kişi sayısının Bakırça’da 24 kişi olmasıdır. Gökçe’de ise “emekli maaşının” hane gelirine katkısının %25 civarında olduğunu ifade eden 8 kişidir. Bu sayının fazla olması her iki köydeki yaş dağılımı ile de açıklanabilir. Bakırça’da anket uygulananların Gökçe’ye göre daha yaşlı bir nüfus yapısına sahip olduğu geçtiğimiz kısımlarda ele alınmıştı.

Tablo-38. Köylere göre hane gelirini oluşturan “emekli maaşının”, toplam hane geliri içerisindeki dağılımı.						
Oran	Emekli maaşı					
	Gökçe		Bakırça		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Tamamı	17	15,5	9	8,4	26	11,1
% 75	8	7,3	6	5,6	14	6,6
% 50	6	5,5	7	6,5	13	5,9
% 25	8	7,3	24	22,4	32	14,9
0	71	64,5	60	56,1	131	61,5
Toplam	110	100,0	107	100,0	217	100,0

Not: Kapsanan anket sayısı, 217.

İlerleyen kısımda, köylere göre hane gelirini oluşturan gelir kaynakları ve bunların hane geliri içerisindeki oransal dağılımı, toplu bir şekilde ele alınmıştır.

Tablo-39 köylere göre hane gelirini oluşturan gelir kaynakları ve bunların oranlarını göstermektedir. Her iki köyde anket uygulananların hane gelirinin tamamı ücretli işten oluşan kişi sayısı 46, tarım gelirlerinden oluşan 38, emekli maaşından oluşan 26’dır. Gelirlerinin tamamı ücretli işten ve emekli maaşından oluşan kişi sayısının toplamı, tarım gelirlerinden oluşan kişi sayısından fazladır. Genel olarak ifade edilirse, “kırsal yapılarda” hane gelirinin tamamını ücretli iş ve emekli maaşından karşılayan hanelerin fazla olması tarımsal faaliyetlerin ve tarımsal gelirin azaldığının bir göstergesidir. Bunun yanı sıra her iki köyde de anket uygulanan kişilerin hanelerinden Gökçe’de 41, Bakırça’da 78 hane tarımsal faaliyetlerden gelir elde etmektedir. Fakat bu durumun, görüşmelerde görüldüğü ve bir sonraki tabloda da ele alındığı gibi giderek azalmaya başlamıştır. Her iki köyde de genç nüfus ya köy dışına göç etmekte ya da köyelerine yakın iş alanlarında ücretli olarak emeklerini sunmaktadırlar. Bu yüzden köyde kalanlar, tarımsal faaliyetleri geçmişe nazaran daha düşük kapasite ile gerçekleştirmektedirler. Köyde kalıp yaşlı nüfusu oluşturanlarda tarım yapamayacak durumda olduklarından, temel geçim kaynağı tarım geliri olmaktan çıkmaktadır. Bu noktada her iki köyde de temel geçim

kaynaklarının ücretli iş ya da emekli maaşından elde edilen gelir oluşturmaya başlamıştır denilebilir.

Tablo-39. Köylere göre hane gelirini oluşturan gelir kaynakları ve bunların oranları.												
Oran	Ücretli İş				Tarım Gelirleri				Emekli Maaşı			
	Gökçe		Bakırça		Gökçe		Bakırça		Gökçe		Bakırça	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Tamamı	30	27,3	16	15,0	16	14,5	22	20,6	17	15,5	9	8,4
% 75	7	6,4	12	11,2	7	6,4	18	16,8	8	7,3	6	5,6
% 50	3	2,7	9	8,4	8	7,3	21	19,6	6	5,5	7	6,5
% 25	9	8,2	12	11,2	10	9,1	17	15,9	8	7,3	24	22,4
0	61	55,5	58	54,2	69	62,7	29	27,1	71	64,5	60	56,1
Toplam	110	100,0	107	100,0	110	100,0	107	100,0	110	100,0	107	100,0

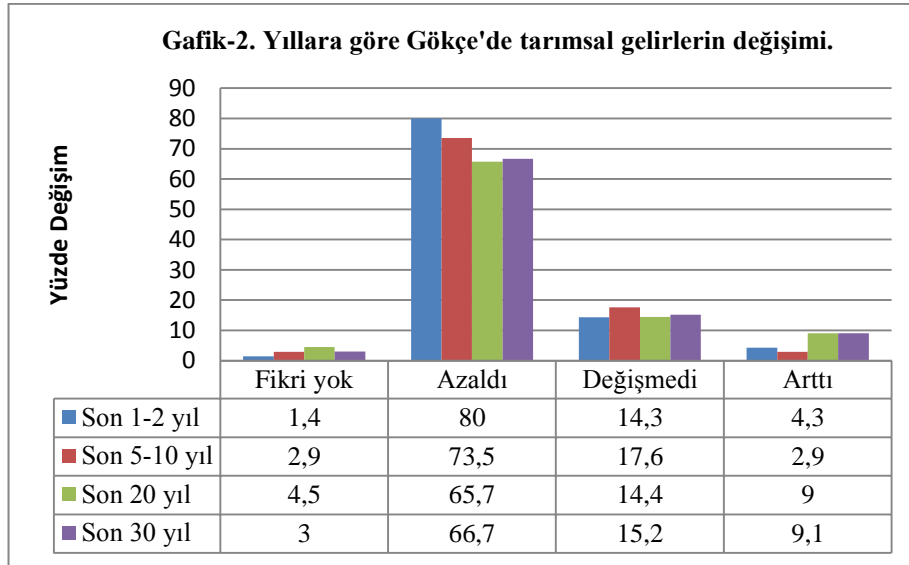
Not: Kapsanan anket sayısı, 207.

Her iki köyde de ücretli işlerin hanenin temel gelir kaynakları arasında oldukça yüksek görülmesi, genel geçim kaynakları tarımsal ilişkiler ve faaliyetler üzerinden işlerken, sosyo-ekonomik anlamda bir dönüşümün başladığının göstergesidir. Gökçe ve Bakırça'da köylü fabrika işçilerinin varlığından söz edilebilir. Kırsal alanda meydana gelen dönüşümün aslında ne denli kırsal alandaki toplumsal yapıyı etkilediği aşikârdır. Eskinin tarım emekçilerinin yerini, sermayenin egemenliğindeki yeni proleterleşen köylü işçiler almaktadır.

Yukarıda bahsedilen nedenlere ek olarak, üzerinde durulması gereken bir diğer konu da tarımsal gelirlerin eskiye nazaran yeterince kazanç getirmemesidir. Her iki köyde de elde edilen bilgilere göre köylülerin bir kısmı, tarımsal faaliyetler sonucunda çok düşük gelir elde ettiklerini ya da zarar ettiklerini ifade etmişlerdir. Tarımsal faaliyetlerle ilgili uğraşlarının, hane ihtiyaçlarını karşılayabilmek için olduğunu belirtmişlerdir.

Tarımsal faaliyetlerde meydana gelen değişim, kırsal yoksulluğun belirlenmesi noktasında önemlidir. Çünkü tarımsal faaliyetler kırsal alanın ekonomik anlamda temel taşı oluşturmaktadır. Yukarıda bahsedildiği gibi tarımsal faaliyetlerde meydana gelen azalma tarımsal gelirlerinde yıllar içerisinde giderek gerilemesine neden olmuştur. Aşağıda, bu durumun daha iyi ifade edebilmek için Gökçe ve Bakırça'da anket uygulananların, tarımsal faaliyetlerin yıllar içerisinde meydana gelen değişimini görsel olarak inceleyen iki grafik hazırlanmıştır.

Grafik-2, Gökçe’de araştırmaya katılanların, yıllara göre tarımsal gelirlerinde meydana gelen değişimi göstermektedir. Gökçe’de anket uygulamasına katılanlar tarımsal gelirlerinin son1-2, son 5-10 yıl, son 20 yıl ve son 30 yıl içerisinde meydana gelen değişimlerin azalıp azalmadığı ya da değişmediği yönünde ifadelerini belirtmiştir. Ankete katılanlar arasında, fikrim yok şeklinde bilgi verenlerin büyük çoğunluğunu genç olanlar oluşturmaktadır.

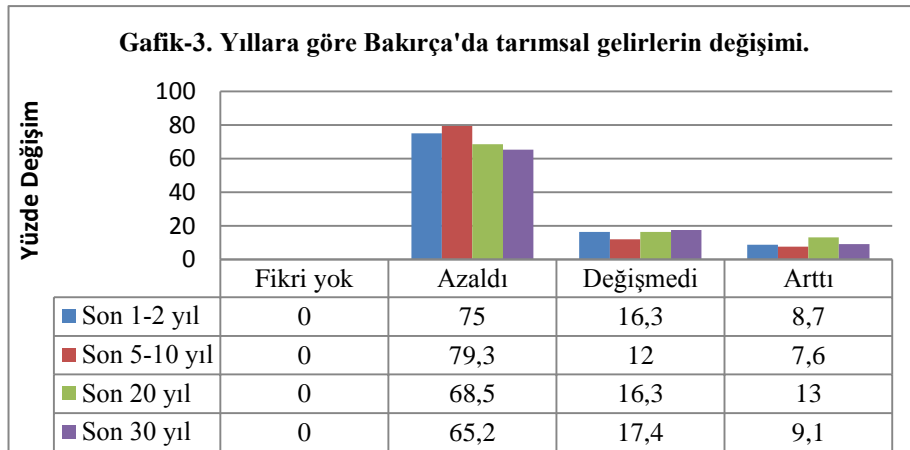

Grafiğe göre, Gökçe’de anket uygulananların, son 1-2 yıl içerisinde tarımsal gelirinde azalma olduğunu belirtenler %80’ini, son 5-10 yıl içerisinde azalma olduğunu belirtenler %73,5’ini, son 20 yıl içerisinde azalma olduğunu belirtenler %65,7’sini, son 30 yıl içerisinde değişme olmadığını belirtenlerde %65,7’sini oluşturmaktadır.

Grafik-3, anket uygulamasına katılanların, yıllara göre Bakırça’da tarımsal gelirlerin değişimini göstermektedir. Grafiğe göre, Bakırça’da anket uygulamasına katılanların tarımsal gelirlerindeki değişime bakıldığında, %75’i son 1-2 yıl, %79,3’ü son 5-10 yıl, %68,5’i son 20 yıl, %65,2’si son 30 yıl içerisinde bir azalma olduğunu belirtmiştir.

Grafiğe göre, Bakırça’da anket uygulananların tarımsal gelirlerinde son 1-2 yıl içerisinde değişim olmadığını belirtenlerin oranı %16,3, son 5-10 yıl içerisinde değişim olmadığını belirtenlerin %12, son 20 yıl içerisinde olmadığını belirtenlerin %16,3, son 30 yıl içerisinde olmadığını belirtenlerin oranı ise % 17,4’tür.

Gökçe ve Bakırça'da anket uygulamasına katılanların tarımsal gelirlerindeki değişimlerde, tarımsal gelirlerin arttığı yönünde fikirlerini belirtenlerin, farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Bu farklılığın nedeni olarak, Bakırça'da tarımsal faaliyetlerin daha geniş tarımsal alanda gerçekleştirilmesi ve özellikle son 1-2 yıl içerisinde büyük toprak sahibi olanların (200 dekar ve üzeri) sayısının az da olsa artmasıyla birlikte Gökçe'ye nazaran tarımsal gelirlerin son yıllarda artıyor olduğu söylenebilir.

Tarımsal gelirlerin, tarihsel süreç içerisindeki değişimi incelendiğinde, her iki köyde de anket uygulamasına katılanların büyük çoğunluğunun görüşünün, tarımsal gelirlerin azaldığı yönünde olduğu görülmüştür. İki köy içinde tarımsal gelirlerin yıllar içerisinde azalıyor olmasının arkasında daha sonra da değinileceği gibi tarımsal üretimin azalması, tarımsal verimliliğin düşmesi ve kırsal emeğin tarım dışı alanlarda istihdam edilmeye başlayıp, emek formunda meydana gelen dönüşümler gibi nedenler sayılabilir.

5.3.3.3. Sosyal Güvenlik

Tablo-40, ankete katılanların, köylere göre sosyal güvence durumlarını göstermektedir. Her iki köyde de ankete katılanların, %37,8'i SSK'lı %43,3'ü BAĞ-KUR'lu, %11,1'i emekli sandığına bağlı, %0,5'i özel kurumlar üzerinden sosyal güvence sağlayanlardan oluşmaktadır. Anket uygulamasına katılanların %6,9'u ise her hangi bir sosyal güvenceye sahip değildir.

Tablo-40. Köylere göre sosyal güvence.

Sosyal Güvence	Gökçe		Bakırça		Toplam	
	Sayı	(%)	Sayı	(%)	Sayı	(%)
SSK	46	41,8	36	33,6	82	37,8
BAĞ-KUR	34	30,4	60	56,1	94	43,3
Emekli Sandığı	18	16,4	7	5,6	24	11,1
Özel	1	0,9	0	0,0	1	0,5
Yok	11	10,0	4	3,7	15	6,9
Toplam	110	100,0	107	100,0	217	100,0

Not: Kapsanan anket sayısı, 217.

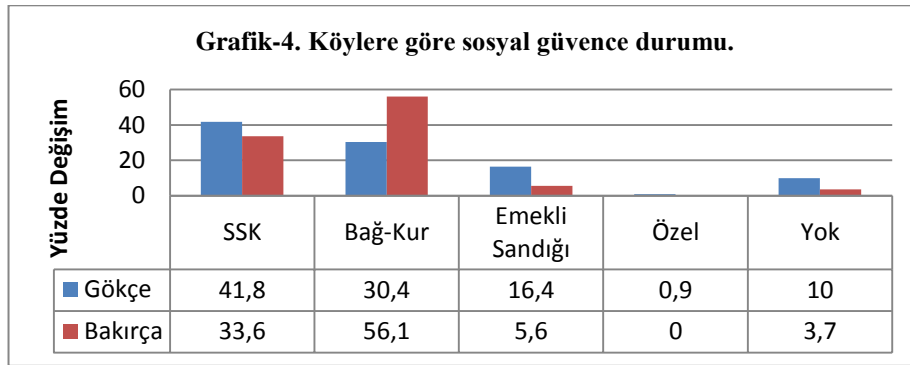
Sosyal güvence durumuna bakıldığında, her iki köyde de anket uygulananların SSK ve BAĞ-KUR çevresinde yoğunlaştığı görülmektedir. SSK ve BAĞ-KUR gibi kurumlar üzerinden sosyal güvencesi olanların, Gökçe ve Bakırça'da fazla olması, iki köyde de tarımsal yapı ve emek kullanım biçimleri açısından önemlidir. Çünkü SSK'ya bağlı sosyal güvence formları, herhangi bir işte ücretli olarak çalışanların varlığını göstermektedir. BAĞ-KUR ise kendi hesabına çalışanların, her hangi bir iş sözleşmesine bağlı olmayanların faydalandığı sosyal güvence şeklidir.

İki köyde de tarımsal faaliyetlerle uğraşanları ya da tarım dışı alanlarda çalışanları ayırt etmek, sosyal güvence durumlarına bakılarak da mümkün olabilir. Bu yüzden aşağıda Gökçe ve Bakırça'da anket uygulananların, sosyal güvence durumlarını daha iyi karşılaştırabilmek için bir görsel grafik hazırlanmıştır.

Grafik-4, köylere göre sosyal güvence durumunun dağılımını göstermektedir. Gökçe'de anket uygulananların %41,8'inin SSK'lı, %30,4'ünün BAĞ-KUR'lu olduğu görülmektedir. Emekli sandığına bağlı olanlar %16,4'lük, özel bir kurumdan sosyal güvenceye sahip olanlar %0,9'luk bir oranla temsil edilmiştir. Her hangi bir sosyal güvencesi olmayanların oranı ise %10 olarak tespit edilmiştir.

Grafığe göre Bakırça'da ankete katılanların %33,6'sı SSK'lı, %56,1'i BAĞ-KUR'lu olduğu tespit edilmiştir. Emekli sandığına bağlı olanların oranı %5,6'dır. Bakırça'da, özel bir kurumdan sosyal güvencesi olan kimse bulunmamaktadır. Her hangi bir kurum ya da kuruluştan sosyal güvencesi bulunmayanların oranı ise %3,7 olarak belirlenmiştir.

Grafik-4'te görüldüğü üzere, Gökçe ve Bakırça'da anket uygulananların sosyal güvence boyutları açısından bazı noktalarda farklılıkları vardır. Gökçe'de anket uygulananların SSK ve emekli sandığı üzerinden sosyal güvence durumlarının, Bakırça'da anket uygulananlardan daha yüksek olduğu görülmektedir. Gökçe'nin, Bakırça'ya göre turizm bölgesinde bulunması ve dolayısıyla son yıllarda göç almaya başlamasıyla birlikte "ücretli işlerde" ve "kamu kuruluşlarında" çalışıp Gökçe'de ikamet edenlerin sayısı yükselmiştir. Bu yüzden Gökçe'de SSK'lı ve emekli sandığına bağlı olanların Bakırça'ya nazaran daha fazla olduğu söylenebilir.

İki köy arasında sosyal güvenlik boyutları arasında önemli farklılıklardan biri de BAĞ-KUR'lu olarak sosyal güvencesi olanlarda görülmektedir. Bakırça'da ankete katılanların yarısından fazlasının yani %56,1'lik bir kısmının BAĞ-KUR'lu olduğu tespit edilmiştir. Gökçe'de ise ankete katılanların % 30,4'lük kesimi BAĞ-KUR'lu olduklarını ifade etmiştir. Bakırça'da BAĞ-KUR'lu olanların, Gökçe'den neden bu kadar fazla olduğunu anlayabilmek için sosyal güvenlik türlerinden biri olan BAĞ-KUR'un kimler tarafından kullanıldığına ve şartlarının neler olduğuna bakmak gerekebilir. Şöyle ki BAĞ-KUR, esnaf ve sanatkârlar ve diğer bağımsız çalışanlarla bunların bağımlılarını kapsamaktadır (Güvercin, 2004: 93). BAĞ-KUR bünyesinde olanlar kendi primlerini yatırarak, sosyal güvencelerinin devamını sağlamaktadır.

Anket uygulaması sonucunda elde edilen sosyal güvenlik durumları ile ilgili bilgiler doğrultusunda BAĞ-KUR bünyesinde olanların, çoğunluğunun kendi adına , bağımsız bir şekilde çiftçilik yapan kişilerden oluştuğu söylenebilir. Bu yüzden her iki köyde de BAĞ-KUR'lu olanların sayısı yüksektir. Bakırça'da anket uygulamasına katılanlar içerisinde BAĞ-KUR'lu olanların sayısının Gökçe'ye nazaran daha fazla olmasının nedeni Bakırça'da tarımsal faaliyetlerle uğraşanların

sayısının daha fazla olmasıdır. Hane geliri kısmından yapılan değerlendirmelerde de görüldüğü üzere Bakırça'da tarımsal faaliyetlerin daha önemli konumda olduğundan bahsedilebilir.

5.3.3. Mülkiyet

Tablo-41, araştırma yapılan Gökçe ve Bakırça'da oturlan evin kime ait olduğunu göstermektedir. Tabloya göre her iki köyde ankete katılanların %81,1'inin oturdukları evin kendisine ait, %6,0'ının anne-babasına ait olduğunu, %11,1'i ise kiracı olarak oturduğunu belirtmiştir. %1,8'i de oturdukları evin diğer kişilere (çocuklar, akrabalar, yakınlar) ait olduğunu ifade etmiştir.

Tablo-41. Köylere göre oturdukları evin kime ait olduğu.						
	Gökçe		Bakırça		Toplam	
	Sayı	(%)	Sayı	(%)	Sayı	(%)
Kendisine	78	70,9	98	91,6	176	81,1
Anne-Baba	7	6,4	6	5,6	13	6,0
Kira	23	20,9	1	0,9	24	11,1
Diğer	2	1,8	2	1,9	4	1,8
Toplam	110	100,0	107	100,0	217	100,0
Not: Kapsanan anket sayısı, 217.						

Tabloya göre Gökçe'de anket uygulananların %70,9'u oturdukları evin kendi üzerine olduğunu, %6,4'ü anne-babasına ait olduğunu, %20,9'u kiracı olduğunu, %1,8'i de diğer kişiler üzerine olduğunu belirtmiştir.

Bakırça'da ise ankete katılanların, %91,6'sı oturdukları evin kendi üzerine olduğunu, %5,6'sı anne-babasına ait olduğunu, %0,9'u kiracı olduğunu, %1,9'u da diğer kişilere ait olduğunu ifade etmiştir.

Gökçe ve Bakırça'da oturlan evin mülkiyetinin kimin üzerine olduğuna bakıldığında, Gökçe'de kiracı olanların oranının Bakırça'ya göre yüksek olduğu söylenebilir. Bakırça'da ise oturlan evin mülkiyetinin kendi üzerinde olanların oranı, Gökçe'ye göre daha yüksektir. Bu durumun nedeni ise Gökçe'de dışarıdan göçün fazla olması şeklinde açıklanabilir. Gökçe'de anket uygulananların bir kısmının Gökçe'ye dışarıdan çalışmak için gelenlerden oluştuğu daha önce

belirtmişti. Bakırça'da ise geleneksel kırsal yapının korunması ve köyün dışarıdan neredeyse hiç göç almaması aksine göç vermesinden dolayı oturlan evin kendisine ait olanların oranının Gökçe'ye göre daha yüksek olduğu söylenebilir.

Tablo-42, köylere göre anket uygulananların sahip olduğu tarım arazisi dağılımını göstermektedir. Her iki köyde tarım arazisi olmayanlar anket uygulamasına katılan 207 kişinin %26,7'sini oluşturmaktadır. Kırsal yapılarda tarım arazisinin bu denli az olması, "mülksüzleşmenin" iki köy özelinde sert bir şekilde hissediliyor olduğudur. Mülksüzleşmenin olması da köylerde yaşayanların "proleterleşme" eğilimlerinin habercisi olarak yorumlanabilir.

İki köyde de ankete katılanların %11,6'sı 1-5 dönüm, %5,9'u 6-10 dönüm, %5,6'sı 11-20 dönüm, %12,9'u 21-50 dönüm, %16,2'si 51-100 dönüm, %15,6'sı 101-200 dönüm, %3,2'si 201-300, %2,3'ü 300 dönümden fazla tarım arazisine sahiptir.

Gökçe'de ankete katılanların %37,3'lük kısmının tarım arazisine sahip olmadığı görülmektedir. Tabloya göre Gökçe'de anket uygulananların %22,8'i 1-5 dönüm, %10'u 6-10 dönüm, %9'u 11-20 dönüm, %16,3'ü 21-50 dönüm, %3,7'si 51-100 dönüm, %0,9'u 101-200 dönüm tarım arazisine sahip olduğu tespit edilmiştir. 201 dönüm üzerinde tarım arazisi olan yoktur.

Bakırça'da anket uygulananların %15,9'u tarım arazisi olmadığını belirtmiştir. Aynı zamanda 1-5 dönüm arası tarım arazisine sahip olan kimsenin olmadığı belirlenmiştir. Tablo-28'e göre Bakırça'da ankete katılanların %1,9'u 6-10 dönüm, %1,9'u 11-20 dönüm, %9,3'ü 21-50 dönüm, %28,9'u 51-100 dönüm, %30,8'i 101-200 dönüm, %6,6'sı 201-300 dönüm, %4,7'si de 300 dönümden fazla tarım arazisine sahiptir. Gökçe ve Bakırça arasında, anket uygulananların mülkiyetinde olan tarım arazisinin dağılımı noktasında bir takım farklılıklar vardır. Özellikle tarım arazisinin Gökçe'de coğrafi konumun da getirdiği dezavantajla daha küçük paylarda dağıldığı söylenebilir. Tabloda görüldüğü üzere, Gökçe'de ankete katılanların mülkiyetinde olan tarım arazisi dağılımının %58,1'i 50 dönüm ve altında yoğunlaşmıştır. Bu durumda iklimsel özelliklerin de etkisiyle beraber üretilen

ürünlerin ve “hane içi üretim” ve “küçük meta üretimi” diyebileceğimiz üretim şekillerinin de Gökçe’de hayat bulmasına neden olmuştur.

Tablo-42. Köylere göre tarım arazisinin dağılımı.

	Gökçe		Bakırça		Toplam	
	Sayı	(%)	Sayı	(%)	Sayı	(%)
Yok	41	37,3	17	15,9	58	26,7
1-5 dönüm	25	22,8	0	0,0	25	11,6
6-10 dönüm	11	10,0	2	1,9	13	5,9
11-20 dönüm	10	9,0	2	1,9	12	5,6
21-50 dönüm	18	16,3	10	9,3	28	12,9
51-100 dönüm	4	3,7	31	28,9	35	16,2
101-200 dönüm	1	0,9	33	30,8	34	15,6
201-300 dönüm	0	0,0	7	6,6	7	3,2
300 dönümden fazlası	0	0,0	5	4,7	5	2,3
Toplam	110	100,0	107	100,0	217	100,0

Not: Kapsanan anket sayısı, 217.

Bakırça’da ise tarım arazisi dağılımında Gökçe’ye göre ters bir ilişki söz konusudur. Bakırça’da ankete katılanların mülkiyetinde olan tarım arazisi dağılımında %59,7’lik kesiminin 51-200 dönüm arası tarım arazisine sahip olduğu görülmektedir. 201 dönüm üzerinde tarım arazisi olanlar ise %11,3’lük orandadır.

Gökçe ve Bakırça arasında tarım arazisi mülkiyetinde görülen bu belirgin farkın nedenleri arasında coğrafi etmenler ana belirleyicidir. Gökçe’nin coğrafi yapısının dağlık olması, “ova” toprağının kısıtlı olması ve köy sınırının dar olması, Bakırça’nın “ova köyü” durumunda olması dolayısıyla köy sınırının Gökçe’ye göre daha geniş alanı kaplamasına neden olmuştur. Bu faktörlerin iki köydeki kırsal yapının şekillenmesinde önemli rol oynadığı söylenebilir.

Tarımsal faaliyetlerin belirlenmesinde, kırsal emeğin kullanılması ve özellikle de gelir dağılımının tarımsal faaliyetlerden elde edilmesi noktasında mülkiyet ve boyutlarının iki köy nezdinde önemli bir yere sahiptir. Çünkü sahip olunan tarım arazisi doğrudan tarımsal faaliyetleri, elde edilen ürünleri ve kırsal emeğin ne derece de tarımsal faaliyetler etrafında dağıldığının belirleyicisi olmaktadır. Mülkiyet ve boyutlarının arasında bir diğer belirleyici olarak, sahip olunan tarımsal ekipmanların

Gökçe ve Bakırça'daki dağılımını incelemek tarımsal faaliyetlere verilen değeri daha iyi anlayabilmek açısından faydalı olacaktır. Bu yüzden ilerleyen kısımda iki köyde anket uygulamasına katılanların tarım makinesi mülkiyeti ile ilgili bilgilere yer verilmiştir.

Tablo-43. Köylere göre tarım makineleri mülkiyetinin dağılımı.								
	Gökçe			Bakırça			Toplam	
		Yok	1 adet	2, +	Yok	1 adet		2, +
Traktör	Sayı	67	42	1	26	77	4	217
	%	60,9	38,2	0,9	24,4	72,0	3,6	100,0
Römork	Sayı	69	40	1	24	58	25	217
	%	62,7	36,4	0,9	22,4	54,2	23,4	100,0
Pulluk	Sayı	73	35	2	24	75	8	217
	%	66,4	31,8	1,8	22,4	70,1	7,5	100,0
Biçer-döver	Sayı	107	2	1	98	8	1	217
	%	97,3	1,8	0,9	91,6	7,5	0,9	100,0
Su-akaryakıt tankeri	Sayı	99	10	1	70	35	2	217
	%	90,0	9,1	0,9	65,4	32,7	1,9	100,0
Tohum ekipmanları	Sayı	94	154	1	27	78	2	217
	%	85,5	13,6	0,9	25,2	72,9	1,9	100,0
Kepçe	Sayı	105	5	0	64	43	0	217
	%	95,5	4,5	0,0	59,8	40,2	0,0	100,0
Kültivatör	Sayı	98	12	0	38	69	0	217
	%	89,1	10,9	0,0	35,5	64,5	0,0	100,0
Çizel (yedili)	Sayı	101	9	0	40	67	0	217
	%	91,8	8,2	0,0	37,4	62,6	0,0	100,0
Silaj makinesi	Sayı	106	4	0	89	18	0	217
	%	96,4	3,6	0,0	83,2	16,8	0,0	100,0
Çayır biçme makinesi	Sayı	104	6	0	56	50	1	217
	%	94,5	5,5	0,0	52,3	46,8	0,9	100,0
Goble (kobra)	Sayı	103	7	0	43	64	0	217
	%	93,6	6,4	0,0	40,2	59,8	0,0	100,0
İlaçlama makinesi	Sayı	94	16	0	28	79	0	217
	%	85,5	14,5	0,0	26,2	73,8	0,0	100,0

Not: Kapsanan anket sayısı, 217. Tarım makinelerinin toplamı ile ilgili kısımda % değerlerinin toplamı, 217 anket üzerinden değerlendirilmiştir. Gökçe ve Bakırça'nın altında kalan satırda bulunan % değerleri ise Gökçe'de uygulanan 110, Bakırça'da uygulanan 107 anketi kapsamaktadır.

Tablo-43, köylere göre tarım makinesi mülkiyetinin dağılımını göstermektedir. Her iki köyde anket yapılan 217 hanenin 114'ünde traktör bulunmaktadır. Köylere göre tarımsal makinelerin mülkiyetinin dağılımına bakıldığında, her iki köyde de tarımsal makine ve teçhizat açısından çeşitlilik görülmektedir. Fakat mülakatlardan elde edilen bilgiler doğrultusunda da bu çeşitliliğin yıllar içerisinde tarımsal faaliyetlerin de giderek azalması ve tarımsal girdilerin yükselmesi gibi nedenlerden dolayı azaldığı gözlemlenmiştir. Tarımsal makinelerin nicel olarak dağılımında traktör, pulluk ve römork gibi birincil araçların

varlığı açısından Bakırça Gökçe'ye nazaran daha öndedir. Tarım arazisinin dağılımı ile alakalı olduğundan tarımsal arazi miktarı büyüdükçe kullanılacak olan tarımsal makine sayısı da artmaktadır. Fakat her ne kadar Bakırça Gökçe'ye göre tarımsal faaliyetler noktasında daha önde gibi gözükse de anket uygulamasına katılan hanelerin %24,4'ünün traktörü, %22,4'ünün römorku, 22,4'ünün pulluğu bulunmamaktadır. Mülakatlardan elde edilen bilgilerin de ışığında yıllar içerisinde bu oranların giderek düşeceği varsayılabilir.

Tablo-44, köylere göre anket uygulanan hanelerin her hangi bir hayvana sahip olma durumunu göstermektedir. Araştırma yapılan Gökçe ve Bakırça'da hayvancılık faaliyetleri olarak küçükbaş hayvancılık, büyükbaş hayvancılık, kümes hayvancılığı ve arıcılık ile uğraşıldığı belirlenmiştir. Ulaşılan 217 hanenin 39'u küçükbaş hayvancılık, 97'si büyükbaş hayvancılık, 135'i kümes hayvancılığı, 20'si de arıcılık ile uğraşmaktadır. Tablo'ya göre Gökçe'de anket uygulanan 110 hanenin 17'si küçükbaş hayvancılık, 32'si büyükbaş hayvancılık, 62'si kümes hayvancılığı, 13'ü de arıcılık ile uğraşmaktadır.

Bakırça'da anket uygulanan 107 hanenin 22'si küçükbaş hayvancılık, 65'i büyükbaş hayvancılık, 73'ü kümes hayvancılığı, 7'si de arıcılık ile uğraşmaktadır.

Tablo-44. Köylere göre hanelerin hayvan mülkiyeti.							
Hayvancılık faaliyetleri		Gökçe		Bakırça		Toplam	
		Sayı	(%)	Sayı	(%)	Sayı	(%)
Küçükbaş hayvancılık	Var	17	15,4	22	20,5	39	17,9
	Yok	93	84,6	85	79,5	178	82,1
Toplam		110	100,0	107	100,0	217	100,0
Büyükbaş hayvancılık	Var	32	29,0	65	60,7	97	44,7
	Yok	78	71,0	42	39,3	120	55,3
Toplam		110	100,0	107	100,0	217	100,0
Kümes hayvancılığı	Var	62	56,3	73	68,2	135	62,2
	Yok	48	43,7	34	31,8	82	27,8
Toplam		110	100,0	107	100,0	217	100,0
Arıcılık	Var	13	11,8	7	6,5	20	9,2
	Yok	97	88,2	100	93,5	197	91,8
Toplam		110	100,0	107	100,0	217	100,0

Not: Kapsanan anket sayısı, 217. Bir hane aynı anda farklı hayvancılık faaliyetiyle de uğraştığından toplamların kapsanan anket sayısını vermesi beklenmemelidir.

Gökçe ve Bakırça'da anket uygulanan haneler hayvan mülkiyeti açısından karşılaştırıldığında Gökçe'de hayvancılık faaliyetlerinin Bakırça'ya oranla daha düşük olduğu söylenebilir. Gökçe'de anket uygulamasına ve görüşmelere katılanlar, hayvancılık konusunda köyde bir takım sorunlarla karşılaştıklarını belirtmişlerdir. Bunlardan en önemlisi, köyün Gökova Körfezi'ne doğru olan arazilerinin "sit alanı" durumunda olmasıdır. Sit alanına giren yerlerde, köylüler hayvancılık faaliyetlerinin daha sağlıklı bir şekilde yürütülebileceğinden bahsetmiş fakat konumu yüzünden bu bölgede hayvancılık faaliyetleri için ahır vb. yerlerin yapılmasının mümkün olmadığından dert yanmışlardır. Bu yüzden son derece verimli hayvancılık faaliyetlerinin yürütülebileceği bir konumda bulunan Gökçe'de, bu sorunun çözümü için her hangi bir adım atılmamıştır. Bakırça'da ise hayvancılık faaliyetlerinin daha rahat koşullarda yürütüldüğü gözlemlenmiştir.

Hayvancılık faaliyetleri sonucunda elde edilen ürünlerin değerlendirilme biçimleri dikkate alındığında, iki köy özelinde tarımsal yapının hayvansal mülkiyet noktasında şekillenme örüntüleri daha iyi anlaşılabilir. Bu yüzden ilerleyen kısımda Gökçe ve Bakırça'da hayvancılık faaliyetleri sonucunda elde edilen ürünlerin değerlendirilme biçimleri üzerinde durulmuştur.

Tablo-45, Gökçe ve Bakırça'da ankete katılanların, hanelerinde gerçekleştirilen hayvancılık faaliyetleri sonucunda elde edilen ürünlerin değerlendirme biçimlerini göstermektedir.

Tablo-45. Gökçe ve Bakırça'da hayvancılık faaliyetleri sonucunda elde edilen ürünlerin değerlendirilme biçimleri.								
	K.B.H.		B.B.H.		Kümes H.		Aricılık	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Hane içinde tüketiyor	21	53,8	19	19,5	125	92,5	8	40,0
Pazarda kendisi satıyor	5	12,8	18	18,5	2	1,4	2	10,0
Tüccara ya da aracıya veriyor	12	30,7	55	56,7	6	4,4	10	50,0
T.M.O. ya da Kooperatife veriyor	1	2,7	5	5,3	2	1,7	0	0,0
Toplam	39	100,0	97	100,0	135	100,0	20	100,0
K.B.H: Küçükbaş hayvan. B.B.H: Büyükbaş hayvan.								

Her iki köyde de anket yapılan 217 hane içerisinde küçükbaş hayvancılık ile uğraşan 39 hanenin %53,8'i elde edilen ürünleri hane içinde tüketmekte, %12,8'i

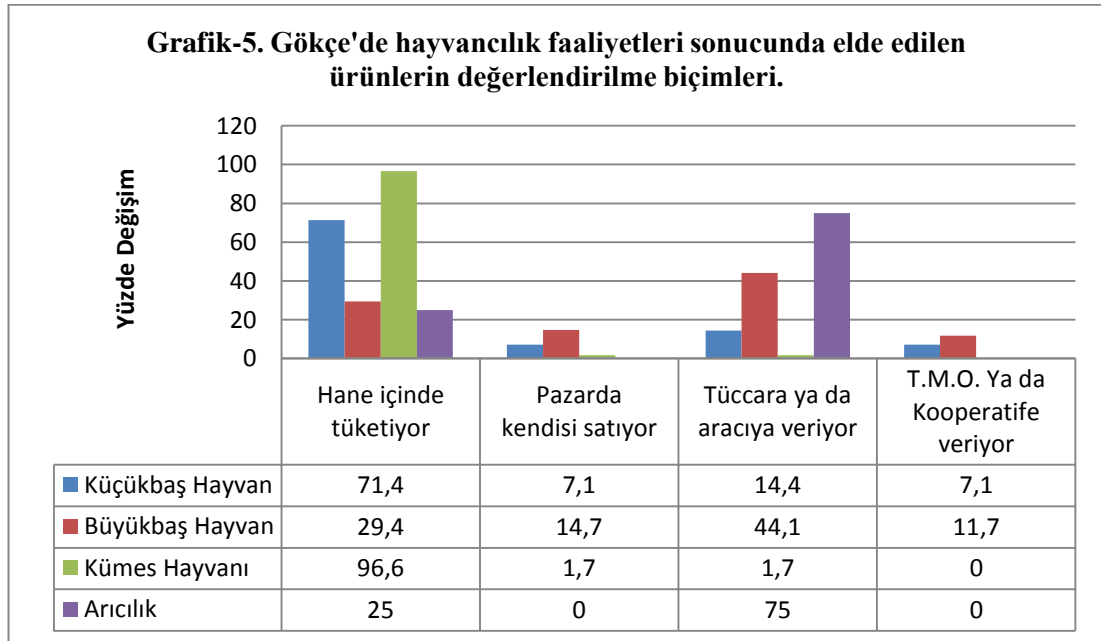
pazarda kendisi satmakta, %30,7'si tüccara, firmaya ya da aracıya vermekte, %2,7'si de kooperatife vermektedir.

Anket uygulamasına katılan ve büyükbaş hayvancılık ile uğraşan 97 hanenin %19,5'i elde ettiği ürünü hane içinde tüketmekte, %18,5'i pazarda kendisi satmakta, %56,7'si tüccara, firma ya da aracıya vermekte, %5,3'ü de kooperatife vermektedir.

Anket uygulamasına katılan haneler içerisinde kümes hayvancılığı ile uğraşanların %92,5 gibi önemli bir oranının, elde ettikleri ürünleri hane içinde tükettikleri tespit edilmiştir. Kümes hayvancılığı ile uğraşan hanelerin %1,4'ünün elde ettikleri ürünleri pazarda kendilerinin sattıkları, %4,4'ünün tüccara, firmaya ya da aracıya verdiği, %1,7'sinin ise kooperatife verdiği belirlenmiştir.

Her iki köyde de anket yapılan hanelerin yalnızca %9,2'si arıcılık ile uğraşmaktadır. Arıcılık ile uğraşan hanelerin de %40'mın elde ettikleri ürünleri hane içinde tükettiği, %10'unun pazarda kendisinin sattığı, %50'sinin de tüccara, firma ya da aracıya verdiği belirlenmiştir.

Grafik-5, Gökçe'de hayvancılık faaliyetleri sonucunda elde edilen ürünlerin değerlendirme biçimlerini görsel olarak sunmaktadır.

Gökçe'de anket yapılan haneler içerisinde küçükbaş hayvancılık yapanların %70,4'ü bu faaliyetler sonucunda elde ettikleri ürünleri hane içinde tüketmekte,

%7,1'i pazarda kendisi satmakta, %14,4'ü tüccara, firma ya da aracıya vermekte, %7,1'i de kooperatife vermektedir.

Gökçe'de anket yapılan haneleri içerisinde büyükbaş hayvancılık ile uğraşanların %29,4'ünün büyükbaş hayvancılık faaliyetleri sonucunda elde ettikleri ürünleri hane içinde tükettiği, %14,7'sinin pazarda kendisi sattığı, %44,1'lik gibi önemli bir oranının tüccara, firma ya da aracıya verdiği, %11,7'sinin ise kooperatife verdiği belirlenmiştir.

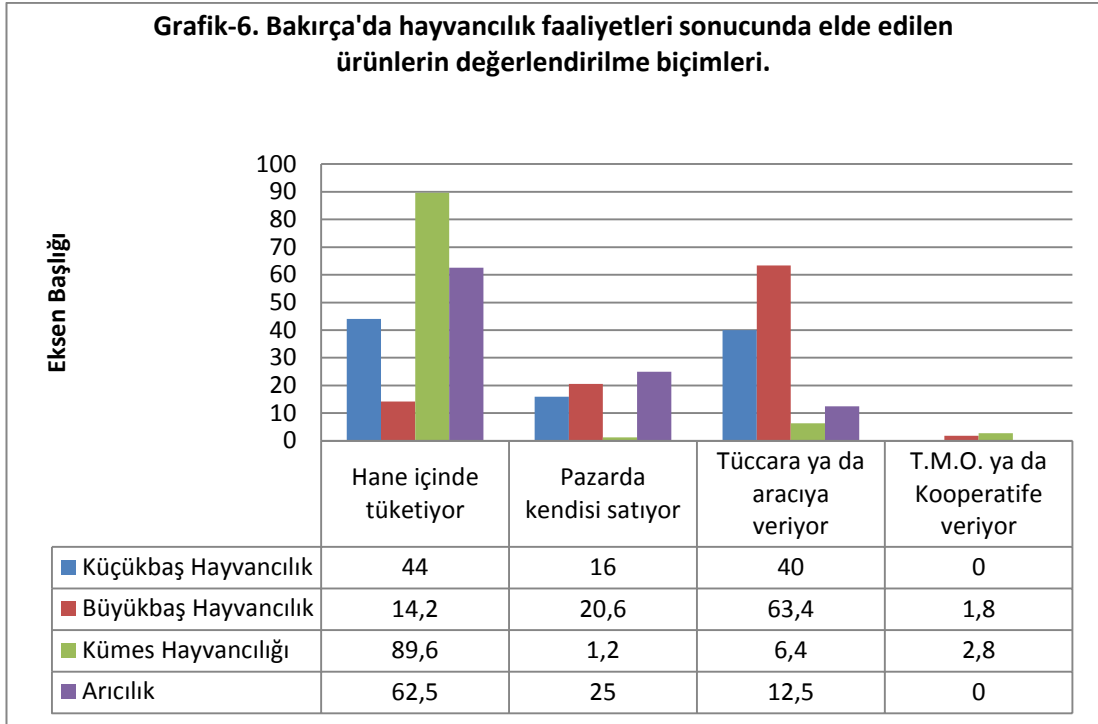
Grafik-5'e göre Gökçe'de anket yapılan haneler içerisinde kümes hayvancılığı neticesinde elde edilen ürünleri hane içerisinde tüketen hanelerin oranı %96,6, pazarda kendisi satan hanelerin oranı %1,7, tüccara ya da aracıya veren hanelerin oranı da %1,7 olarak tespit edilmiştir. Gökçe'de anket yapılan haneler içerisinde, kümes hayvancılığı faaliyetleri sonucunda elde edilen ürünleri kooperatife vererek değerlendiren bulunmamaktadır.

Gökçe'de anket yapılan haneler arasında arıcılık faaliyetleri sonucunda elde edilen ürünleri hane içerisinde tüketen hane oranı %25'tir. Diğer %75'lik kısmın ise arıcılık sonucunda elde edilen ürünleri tüccara, firma ya da aracıya verdiği belirlenmiştir.

Grafik-6'da Bakırça'da anket yapılan hanelerin, hayvancılık faaliyetleri sonucunda elde edilen ürünlerin değerlendirme biçimlerini görsel olarak ifade etmektedir.

Grafikte de görüldüğü üzere Bakırça'da anket uygulamasına katılan haneler içerisinde küçükbaş hayvancılık faaliyetleri sonucunda elde edilen ürünleri hane içinde tüketenlerin oranı %44, pazarda kendisi satanların %16, tüccara, firma ya da aracıya verenlerin oranı ise %40'tır.

Bakırça'da anket yapılan haneler içerisinde büyükbaş hayvancılık ile uğraşan hanelerin %14,2'si elde edilen ürünleri hane içinde tüketmekte, %20,6'sı pazarda kendisi satmakta, %63,4'lük önemli bir oranı ise tüccar, firma ya da aracıya, %1,8'lik bir kısmı da kooperatife vermektedir.

Grafiğe göre Bakırça'da anket uygulamasına katılan haneler içerisinde kümes hayvancılığı sonucunda elde edilen ürünleri hane içerisinde tüketenlerin oranı %89,6, pazarda kendisi satanların oranı %1,2, tüccara, firma ya da aracıya verenlerin oranı %6,4, kooperatife verenlerin oranı ise %2,8'dir.

Bakırça'da anket uygulanan haneler içerisinde arıcılık faaliyetleri sonucunda elde edilen ürünleri hane içerisinde tüketenlerin oranı %62,5, pazarda kendisi satanların oranı %25, tüccara, firma ya da aracıya verenlerin oranı %12,5 olarak tespit edilmiştir.

5.3.4. Tarımsal Faaliyetler ve Bu Faaliyetler Sonucu Elde Edilen Ürünlerin Değerlendirilme Biçimleri

Tablo-46, anket uygulaması yapılan Gökçe ve Bakırça'da ki hanelerin üreticiliğini yaptıkları tarımsal faaliyetler ile ilgili verileri, Tablo-47 de elde edilen ürünlerin değerlendirilme biçimleri ile ilgili verileri göstermektedir. Araştırma yapılan iki köyde tarımsal ürünlerin; tahıl, yem bitkileri, sebze, meyve, tütün ve zeytin üreticiliği şeklinde olduğu belirlenmiştir.

Tablo-46'ya göre Gökçe ve Bakırça'da anket yapılan 217 hanenin %47,9'u tahıl üretimi yapmaktadır. Tablo-33'e göre de tahıl üretimi yapılan 104 hanenin 20'si tahıl üretimi sonucunda elde edilen ürünleri hane içerisinde tüketmekte, 67'si pazarda kendisi satmakta, 17'si tüccara, firma ya da aracıya vermekte, 16'sı da T.M.O.'ya ya da Kooperatife vermektedir.

Anket yapılan hanelerin içerisinde yem bitkileri üretimi yapanların oranı %32,7 olarak tespit edilmiştir. Yem bitkileri üretimi yapan hanelerden 46'sı bu ürünleri, özellikle hayvancılık faaliyetlerinde hayvanlarını beslemek üzere hane içerisinde tükettiğini ifade etmiştir. Yem bitkilerini pazarda kendisi satan hane sayısı 2, tüccara, firma ya da aracıya veren 20, T.M.O.'ya ya da Kooperatife veren 3 hane olduğu tespit edilmiştir.

Tablo-46. Köylere göre tarımsal faaliyetler.							
Hayvancılık faaliyetleri		Gökçe		Bakırça		Toplam	
		Sayı	(%)	Sayı	(%)	Sayı	(%)
Tahıl	Var	17	15,4	87	81,3	104	47,9
	Yok	93	84,6	20	18,7	113	52,1
Toplam		110	100,0	107	100,0	217	100,0
Yem bitkileri	Var	19	17,2	52	48,5	71	32,7
	Yok	91	82,8	55	41,5	146	67,3
Toplam		110	100,0	107	100,0	217	100,0
Sebze üreticiliği	Var	44	40,0	72	67,2	116	53,4
	Yok	66	60,0	35	32,8	101	46,6
Toplam		110	100,0	107	100,0	217	100,0
Meyve üreticiliği	Var	48	43,6	67	62,6	115	52,9
	Yok	62	56,4	40	27,4	102	47,1
Toplam		110	100,0	107	100,0	217	100,0
Tütün üreticiliği	Var	1	0,9	0	0,0	1	52,9
	Yok	109	99,1	17	100,0	216	47,1
Toplam		110	100,0	107	100,0	217	100,0
Zeytin üreticiliği	Var	6	5,4	0	0,0	6	2,7
	Yok	104	94,6	107	100,0	201	97,3
Toplam		110	100,0	107	100,0	217	100,0

Anket yapılan iki köyde hanelerin %53,4'ü sebze üretimi yapmaktadır. Sebze üretimi yapan hanelerin 100'ü ürünlerini hane içerisinde tüketmekte, 8'i pazarda kendisi satmakta, 8'i de tüccara, firma ya da aracıya vermektedir.

Anket yapılan iki köyde hanelerin %52,9'u meyve üretimi gerçekleştirmektedir. Sebze üretiminde olduğu gibi meyve üretiminde de hanelerin büyük bir çoğunluğu ürünlerini hane içerisinde "geçimlik" olarak kullanmakta, hane içerisinde tüketmektedir. 92 hane ürünlerini, hane içinde tükettiğini, 7'si pazarda kendisi sattığını, 16'sı da tüccara, firma ya da aracıya verdiğini ifade etmiştir.

Anket yapılan iki köyde tütün üretimi yapan yalnızca 1 hane, zeytin üretimi yapan da 6 hane tespit edilmiştir. Tütün üretimi yapan hane ürününü hane içerisinde tükettiğini ifade etmiştir. Zeytin üretimi yapan 6 hanenin de 4'ü ürününü hane içerisinde tüketmekte, 1'i pazarda kendisi satmakta, 1'i de tüccara, firma ya da aracıya vermektedir.

Tablo-47, Gökçe ve Bakırça'da tarımsal faaliyetler sonucunda elde edilen ürünlerin değerlendirme biçimleri hakkında bilgi vermektedir. Anket yapılan iki köyde de tarımsal faaliyetler sonucunda elde edilen ürünlere bakıldığında niceliksel olarak, ilk elden mevcut bir çeşitliliğin var olduğu söylenebilir.

	Tahıl		Yem bitkileri		Sebze		Meyve		Tütün		Zeytin	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Hane içinde tüketiyor	20	19,1	46	64,7	100	86,4	92	80,0	1	100,0	4	66,6
Pazarda kendisi satıyor	51	64,4	2	2,8	8	6,8	7	6,0	0	0,0	1	16,7
Tüccara ya da aracıya veriyor	17	16,5	20	28,1	8	6,8	16	14,0	0	0,0	1	16,7
T.M.O. ya da Kooperatife veriyor	16	0,0	3	4,4	0	1,7	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Toplam	104	100,0	71	100,0	116	100,0	115	100,0	1	100,0	6	100,0

Özellikle Gökçe'de meyve (narenciye), zeytin ve tütün üretimi açısından olumsuz bir durumun olduğu söylenebilir. Tütün ve zeytin üretiminde iklimsel olarak

Türkiye'nin en verimli bölgesinde bulunan Gökçe'de ne tuhaftır ki zeytin ve tütün üretimi düşük seviyededir. İlk olarak tarımsal girdilerin yüksek, işçiliğinin zahmetli olması gibi faktörler düşünülebilir fakat görünen durumun ardında başka faktörler söz konusudur. Bir diğer ifade ile madalyonun diğer tarafından bakıldığında maliyet ve zahmet kalemleri dışında, politik ve ekonomik unsurların ağır bastığı ve küçük üreticiyi etkileyen politikalardan bahsedilebilir.

5.3.5. Tarımsal Faaliyet ve Tarımsal Gelirdeki Değişimler

Tablo-48, son 10 yılda tarımsal faaliyetlerde meydana gelen değişimleri göstermektedir. Anket uygulamasına katılan 217 hanenin %63,0'lık gibi önemli bir kesimi tarımsal faaliyetlerin azaldığını, %25,3'ü değişmediğini, %7,4'ü arttığını, %4,3'ü ise bu konu ile ilgili her hangi bir fikrinin bulunmadığını dile getirmiştir.

Tablo-48. Son 10 yılda tarımsal faaliyetlerde meydana gelen değişiklik.						
	Köy				Toplam	
	Gökçe		Bakırça		Sayı	%
	Sayı	%	Sayı	%		
Azaldı	42	53,8	60	66,7	102	63,0
Değişmedi	20	27,8	21	23,3	41	25,3
Arttı	4	5,6	8	8,9	12	7,4
Fikrim yok	6	8,3	1	1,1	7	4,3
Toplam	72	100,0	90	100,0	162	100,0

Not: Kapsanan anket sayısı, 162.

Tablo-49'da Gökçe ve Bakırça'da anket uygulamasına katılan hanelerdeki tarımsal gelirden meydana gelen değişimi göstermektedir. Her iki köyde, son 10 yıl içerisinde tarımsal gelirin azaldığını söyleyenler, 160 hanenin %76,9 gibi önemli bir oranını kapsamaktadır. Anket uygulamasına katılanların %14,4'ü tarımsal gelirin değişmediğini, %5,6'sı ise tarımsal gelirin arttığını ifade etmiştir. %1,9'luk bir kesim ise bu konu hakkında fikir sahibi olmadığını söylemiştir.

Tablo-49. Son 10 yılda tarımsal gelirdeki değişim.						
	Köy				Toplam	
	Gökçe		Bakırça		Sayı	%
	Sayı	%	Sayı	%		
Azaldı	50	73,5	73	79,3	123	76,9
Değişmedi	12	17,7	11	12,0	23	14,4
Arttı	2	1,9	7	7,6	9	5,6
Fikrim yok	4	3,9	1	1,1	5	1,9
Toplam	68	100,0	92	100,0	160	100,0

Not: Kapsanan anket sayısı, 160.

Gökçe ve Bakırça’da tarımsal faaliyetlerde ve tarımsal gelirden meydana gelen değişiklik karşılaştırıldığında, Gökçe’de son 10 yıllık dönem içerisinde tarımsal faaliyetlerin azaldığını ifade edenlerin oranı, Bakırça’ya göre daha düşük olduğu görülmektedir. Her iki köyde de tarımsal faaliyetlerin hanelerin geçimlik ekonomilerini oluşturduğu düşünüldüğünde, Gökçe’de tarımsal faaliyetlerdeki değişimi “azaldığı” yönünde görüş bildirenlerin oranının yüksek olması Gökçe’deki kırsal yapı formunun giderek ve hızlı bir şekilde dönüştüğünün göstergesidir. Bakırça’da bu dönüşümün daha yavaş hissedildiği söylenebilir. Kırsal emek formunun, ücretli işçiliğe doğru evrilmesinin belirleyici unsurlarından biri olan tarımsal faaliyetler ve tarımsal faaliyetlerde meydana gelen değişim, her iki köyde de yoksulluğu ve emeğin proleterleşmesine “neden” olan belirleyici unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tarımsal gelirin son 10 yıllık süreç içerisinde azalıyor olmasının arkasında, tarımsal faaliyetlerin azalması ve bununla birlikte tarımsal elde edilen ürünlerin üretim maliyetinin artması yatmaktadır. Bu yüzden tarımsal faaliyet ve gelirin azalması, kırsal alanda temel geçim kaynağı olan tarımsal faaliyetlerin azalmasını, kırsal yoksulluğun giderek artmasını tetiklemektedir. Aktif işgücünün kırsal kesimde yer yer “atıl” kalmasına da neden olan bu durum, ikinci olarak da kırsal emeğin tarım dışı alanlara kaymasına neden olmakta ve kırsal emeğin proleterleşmesini hızlandırmaktadır.

5.3.6. Ekonomik Durum Üzerine Düşünceler

Tablo-50, ankete katılanların, ekonominin bu günlerde ülke genelindeki durumunu nasıl değerlendirdiklerine yönelik bilgileri içermektedir. Tabloya göre anket uygulamasına katılan 217 kişinin %27,6’sı ekonominin bu günkü durumunu çok kötü, %30,0’i kötü, % 26,3’ü normal, %14,3’ü iyi, %1,8’i çok iyi olarak tanımlamıştır. Tabloya göre ekonominin bu günkü durumunu çok kötü ve kötü olarak görenlerin oranı %57,6, iyi ve çok iyi olanların oranı ise %%16,1’dir. İki köyde de, ülke ekonomisini çok kötü ve kötü görenlerin oranının yüksek olması köylülerin ekonomiyi iyi görmediklerinin bir başka ifadesidir. Görünen durumun aynı zamanda anket yapılan köylülerin, kendi ekonomik olanaklarının da yeterli olmadığını bir başka ifadesi olarak yorumlanabilir.

Tabloya göre Gökçe ve Bakırça arasında, ankete katılanlar üzerinden bakıldığında, ekonominin bu günlerde ülke genelindeki durumuna yönelik görüşlerin genel toplam üzerinden yapılan değerlendirmeler ile birbirine yakın sonuçlar olduğu tespit edilmiştir. Şöyle ki Gökçe de ankete katılanların %21,8'i, bu günlerde ülke ekonomisinin durumunu çok kötü olduğunu ifade etmiş, %29,1'i kötü, %36,4'ü normal, %10,9'u iyi, %2'si ise çok iyi olduğunu dile getirmiştir.

Tablo-50. Ankete katılanların, ekonominin ülke genelindeki durumunu değerlendirmesi.						
Değerlendirme derecesi	Köy				Toplam	
	Gökçe		Bakırça			
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Çok kötü	24	21,8	36	33,6	60	27,6
Kötü	32	29,1	33	30,8	65	30,0
Normal	40	36,4	17	15,9	57	26,3
İyi	12	10,9	19	17,8	31	14,3
Çok iyi	2	1,8	2	1,9	4	1,8
Toplam	110	100,0	107	100,0	217	100,0

Not: Kapsanan anket sayısı, 217.

Bakırça'da da benzer bir durum söz konusudur. Ankete katılanların %33,6'sı ekonominin bu günlerdeki durumunu çok kötü, %30,8 kötü, %15,9'u normal, %17,8'i iyi, %1,9'u ise çok iyi olduğunu ifade etmiştir.

Gökçe ve Bakırça'da ülkenin ekonomik durumu üzerine görüş bildirenlerin ayrıldığı tek nokta ekonomik durumun "normal", bir diğer ifade ile değişmemiş, ne iyi ne de kötü pozisyonda olduğunu ifade edenlerin dağılımıdır. Gökçe'de bu ifadeyi kullananlar %36,4'lük bir oranda iken Bakırça'daki karşılığı ise %15,9 olarak tespit edilmiştir. Bu farklılığı Gökçe ve Bakırçalıların ekonomik, politik ve kültürel anlamda "ayrı çizgilerde" bulunmalarından kaynaklı olduğu şeklinde okumak mümkündür.

Ülkenin bu günlerdeki ekonomik durumu, gidişatı üzerine araştırma sonucu elde edilen verileri değerlendirdikten sonra, köy genelinde, ankete katılanların kendi ekonomik durumlarını nasıl değerlendirdiklerine bakmak ufuk açıcı olacaktır. Tablo-51 de, ankete katılanların kendi ekonomik durumlarını nasıl tanımladıklarına yönelik verileri içermektedir.

Tabloya göre her iki köyde anket uygulanan 217 kişinin %80,2'si kendilerini orta olarak tanımlarken, %3,2'si çok yoksul, %13,4'ü yoksul olarak tanımlamıştır. Kendisini zengin olarak tanımlayanların oranı ise %3,2 olarak tespit edilmiştir. Bir diğer ifade ile aktarırsa, kendini “çok yoksul” ve yoksul olarak tanımlayanlar %16,8'lik bir oranla temsil edilmiştir. Gökçe ve Bakırça'nın ayırımına bakıldığında ise, genel toplam üzerinde yapılan değerlendirmeye büyük oranla örtüştüğü görülmektedir. Fakat iki köy arasında kendini yoksul olarak tanımlayanların dağılımında gözle görülür bir farklılık tespit edilmiştir. Bakırça'da anket yapılanların %16,3'ü kendini yoksul olarak tanımlarken, Gökçe'de anket yapılanların %10,0'ı kendisini yoksul olarak tanımlamıştır. Bir diğer ifadeyle Bakırça'da anket yapılan 18 kişi, Gökçe'de ise anket yapılan 11 kişi ekonomik durumunu yoksul olarak belirtmiştir. Bakırça'da bu oranın yüksek olması tarımsal faaliyetlerin Bakırça'da daha yoğun gözlemlenmesi ve bunun sonucunda tarımsal faaliyetler sonucunda elde edilen gelirin yıllar içerisinde azalması, köyde yaşayan gençlerin asgari ücret ve altında tarım dışı alanlarda istihdam edilerek proleterleşme sürecine dâhil olması gibi nedenler ile açıklanabilir.

Tablo-51. Ankete katılanların kendi ekonomik durumunu nasıl tanımladığı.						
	Köy				Toplam	
	Gökçe		Bakırça		Sayı	%
	Sayı	%	Sayı	%		
Çok yoksul	4	3,6	3	2,8	7	3,2
Yoksul	11	10,0	18	16,38	29	13,4
Orta	91	82,7	83	77,6	174	80,2
Zengin	4	3,6	3	2,8	7	3,2
Toplam	110	100,0	107	100,0	216	100,0

Not: Kapsanan anket sayısı, 217.

Tablo-52, ankete katılanların, kendi hanelerinin ekonomik durumunun, köydeki diğer hanelerle karşılaştırması sonucu elde edilen verileri göstermektedir. Tabloya göre her iki köyde, ankete katılanların %23,3'ü kendi hanelerinin ekonomik durumunun köydeki diğer hanelere göre daha kötü olduğunu, %57,2'si aynı olduğunu, %19,1'i ise daha iyi durumda olduğunu ifade etmiştir. Bu noktada iki köyün karşılaştırması yapıldığında, Gökçe'de kendi hanesinin ekonomik durumunu, köydeki diğer haneler ile karşılaştırdıklarında, daha kötü görenlerin oranının (%30,0), Bakırça'ya göre (%16,2) daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bir diğer

ifadeyle Gökçe’de anket uygulamasına katılanlar, kendi hanelerinin ekonomik durumunu, köydeki diğer hanelerin ekonomik durumundan daha kötü görmektedir.

Ankete katılanların ekonominin bu günlerdeki değerlendirmelerini, hanelerinin ekonomik durumu ve diğer hanelerle kıyaslanmasına yönelik bilgileri aktardıktan sonra, geçmişe göre ekonomik durumlarını nasıl kıyasladıklarına bakmak faydalı olacaktır. Tablo-53, Gökçe ve Bakırça’da anket uygulamasına katılanların, geçmişe göre bu günkü ekonomik durumunun kıyaslanmasına yönelik verileri içermektedir.

Tablo-52. Ankete katılanların kendi hanelerinin ekonomik durumunun, köydeki diğer hanelerle karşılaştırması.						
	Köy				Toplam	
	Gökçe		Bakırça		Sayı	%
	Sayı	%	Sayı	%		
Daha kötü	33	30,0	17	16,2	50	23,3
Aynı	56	50,9	67	63,8	123	57,2
Daha iyi	20	18,2	21	20,0	41	19,1
Toplam	110	100,0	105	100,0	215	100,0
Not: Kapsanan anket sayısı, 215.						

Tabloya göre, iki köyde ankete katılanların %51,9’u bu günkü ekonomik durumunun geçmişe göre daha kötü olduğunu, %18,5’i aynı kaldığını, %29,6’sı da daha kötü olduğunu ifade etmiştir.

Tablo-53. Köylerde, geçmişe göre bu günkü ekonomik durumun kıyaslanması.						
Değerlendirme derecesi	Köy				Toplam	
	Gökçe		Bakırça		Sayı	%
	Sayı	%	Sayı	%		
Daha kötü	55	50,0	57	53,8	112	51,9
Aynı	20	18,2	20	18,9	40	18,5
Daha iyi	35	31,8	29	27,4	64	29,6
Toplam	110	100,0	106	100,0	216	100,0
Not: Kapsanan anket sayısı, 216.						

İki köy karşılaştırıldığında ise “iki köyün geneliyle” benzer bir dağılım söz konusudur. Bu günkü ekonomik durumun geçmişe göre kıyaslanmasında tek farklılık, Gökçe’de ankete katılanlar arasında ekonomik durumunun “daha iyi” olduğunu ifade edenlerin oranının (%31,8), Bakırça’ya göre (%27,4) daha fazla olmasıdır.

Tablo-54'te geçmişe göre bu günkü ekonomik durumunun iyi ve aynı olmasını sağlayan unsurlar ile ilgili elde edilen bilgiler sunulmuştur. Tabloya göre her iki köyde ankete katılan ve geçmişe göre ekonomik durumunun daha iyi ya da aynı olduğunu ifade eden 104 kişinin %87,5'i bu durumu kendi çalışma ve becerisiyle sağladığını, %0,9'u miras, %10,7'si şans-kader faktörü sayesinde, %0,9'u da aile yardımı neticesinde oluştuğunu belirtmiştir.

Tablo-54. Geçmişe göre bu günkü ekonomik durumun iyi ve aynı olmasını sağlayan unsurların köylere göre dağılımı.						
Ekonomik durumunun geçmişe göre iyi ve aynı olmasını sağlayan unsurlar	Köy				Toplam	
	Gökçe		Bakırça			
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Kendi çalışma ve becerisiyle	44	81,4	47	94,0	91	87,5
Miras	1	1,8	0	0,0	1	0,9
Şans-kader	8	14,8	3	6,0	11	10,7
Aile yardımı	1	2,0	0	0,0	1	0,9
Toplam	54	100,0	50	100,0	104	100,0

Not: Kapsanan anket sayısı, 104.

Gökçe ve Bakırça özelinde bu durumun ayrıştığı iki faktörden bahsedilebilir. Bunlardan birisi kendi çalışma ve becerisiyle, bir diğeri de şans-kader faktörünün etkisiyle, ekonomik durumun geçmişe nazaran, iyi ve aynı olmasını sağlayan unsurlardır. Gökçe'de kendi çalışma ve becerisiyle bu günkü ekonomik durumunun iyi ve ya daha iyi olduğunu ifade edenlerin, Bakırça'ya göre daha az olduğu, şans-kader faktörünün daha ön planda olduğunu belirtenlerin ise daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Şöyle ki şans-kader faktörünün belirleyici olduğuna yönelik algının, Gökçe'de daha yüksek olması, Gökçe'nin hem "modernleşme eğiliminde" olan bir köy ama aynı zamanda da "geleneksel" formlarını da devam ettiren bir yapıda bulunduğunun göstergesi olarak yorumlanabilir. Görüşmeler sonucunda elde edilen bilgiler doğrultusunda da bu yargıyı destekler nitelikte bilgilere ulaşılmıştır.

Tablo-55'te geçmişe göre bu günkü ekonomik durumun daha kötü olmasına neden olan etmenlerin Gökçe ve Bakırça'ya göre dağılımını göstermektedir. Tabloya göre, her iki köyde ankete katılan ve geçmişe göre ekonomik durumunun daha kötü olduğunu ifade eden 112 kişi bulunmaktadır. Ekonomik durumun geçmişe göre daha kötü olmasına neden olan faktörler arasında, her iki köyde de "devlet uygulamaları" başat faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Devletin uygulamaları, bir diğer ifadeyle geçmişten bu güne devlet tarafından, kırsal alana, tarımsal yapılara yönelik

uygulanan politikaların ankete katılanların nezdinde, bu günkü ekonomik durumlarının geçmişe göre daha kötü olmasına neden olduğu iddia edilebilir. Şöyle ki, bu “özel durum” ile ilgili, Gökçe ve Bakırça’da anket uygulanan 112 hanenin 77’si yani %68,7 gibi büyük bir oranı devlet uygulamaları tarafından “ekonomik çıkmazda” olduklarını ifade etmiştir.

Tablo-55. Geçmişe göre bu günkü ekonomik durumun daha kötü olmasına neden olan etmenlerin köylere göre dağılımı.						
Ekonomik durumun geçmişe göre daha kötü olmasına neden olan etmenler	Köy				Toplam	
	Gökçe		Bakırça		Sayı	%
	Sayı	%	Sayı	%		
Kendi başarısızlığı	6	12,0	3	4,9	9	8,0
Kötü şans-kader	1	1,9	2	3,3	3	2,6
Başka insanlar yüzünden	5	9,8	0	0,0	5	4,9
Devletin uygulamaları	28	54,9	49	80,4	77	68,7
Eğitimsizlik	1	1,9	1	1,6	1	0,8
İklim ve doğa koşulları	2	3,9	1	1,6	3	2,6
Ailevi nedenler	5	9,8	3	4,9	8	8,1
Sağlık sorunları	2	3,9	2	3,3	4	3,5
Diğer etmenler	1	1,9	0	0,0	1	0,8
Toplam	51	100,0	61	100,0	112	100,0
Not: Kapsanan anket sayısı, 104.						

5.3.7. Yoksulluk Algısı ve Yoksulluk Üzerine Düşünceler

Anket uygulananların, ekonomik durumlarını nasıl tanımladıklarına yönelik bilgiler, yukarıda “ekonomik durum üzerine düşünceler” başlığı altında incelenmişti. Hatırlanacağı üzere, %16,6’lık bir kesim kendisini çok yoksul ya da “yoksul” olarak tanımlamıştı. Ardından ankete katılanların, yoksulluğun köyde önemli bir sorun olup olmadığına yönelik düşüncelerine bakmak faydalı olacaktır. Tablo-56 da yoksulluğun yaşanan köydeki önemli bir sorun olup olmadığına yönelik, ankete katılanların düşüncelerini göstermektedir.

Tablo-56’ya göre her iki köyde %24,1’lik bir kesim yoksulluğun hiç önemli olmadığını, %19,4’ü az önemli olduğunu, %6,5’i kararsız olduğunu, %32,4’ü önemli olduğunu, %17,6’sı çok önemli bir sorun olduğunu ifade etmiştir. Gökçe ve Bakırça’yı yoksulluğun yaşanan köyde önemli bir sorun olarak algılanıp algılanmadığına yönelik ayrımı yapıldığında ise bir takım ayrımların ortaya çıktığından bahsedilebilir.

Özellikle Gökçe'de yoksulluk, %60,6'lık bir temsille önemsiz görülmekteyken (hiç önemli değil ve az önemli diyenlerin toplamı), Bakırça'da bu oran %26,1 olarak belirlenmiştir. İki köy nezdinde tam tersi bir okuma yapıldığında ise yaşadıkları köyde önemli olduğunu düşünenler (önemli ve çok önemli diyenlerin toplamı) Gökçe'de %29,3'lük bir oranla temsil edilirken, Bakırça'da bu oran %61,0 olarak tespit edilmiştir. Yapılan görüşmelerde göz önüne alındığında Gökçe'de yaşayanların, yaşamlarından daha memnun olduğu ve hayatlarını sürdürürken ekonomik beklentilerin çok yüksek olmadığı görülmüştür.

Tablo-56. Ankete katılanlara göre yoksulluğun, yaşadıkları köyde önemli bir sorun olup olmadığı.						
Önem derecesi	Köy				Toplam	
	Gökçe		Bakırça		Sayı	%
	Sayı	%	Sayı	%		
Hiç önemli değil	39	35,8	13	12,1	52	24,1
Az önemli	27	24,8	15	14,0	42	19,4
Kararsızım	11	10,1	3	2,8	14	6,5
Önemli	24	22,0	46	43,0	70	32,4
Çok önemli	8	7,3	30	28,0	38	17,6
Toplam	109	100,0	107	100,0	216	100,0
Not: Kapsanan anket sayısı, 216.						

Yoksulluğun yaşanılan köyde önemli bir sorun teşkil edip etmediğine yönelik düşünceleri içeren verileri aktardıktan sonra, ankete katılanların köydeki hanelerin nicel görünümü üzerinden, ne kadarının yoksul olabileceğine yönelik fikirlerine bakmak, köylerdeki “yoksulluğa” yönelik yaklaşımın daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

Tablo-57, ankete katılanların, yaşadıkları köydeki hanelerin yoksulluk oranları hakkındaki görüşlerine yönelik bilgileri içermektedir. Tabloya göre her iki köyde anket uygulanan 214 kişinin %0,5'i yaşadığı köydeki bütün haneleri yoksul görürken buna karşılık köylerinde yoksul hane olmadığını düşünenlerin oranı ise %21'dir. Köydeki diğer hanelerin yarısı ve daha fazlasının (%50-%75-%90) yoksul olduğunu düşünenlerin oranı ise %34,1'dir. Bu oran aynı zamanda, köydeki diğer hanelerin yoksulluk düzeyini en çok temsil eden düşünceyi göstermektedir. Köylerdeki hanelerin %25'inin yoksul olduğunu düşünenlerin oranı %15, %10'nun yoksul olduğunu düşünenlerin oranı da %21 olarak tespit edilmiştir.

Gökçe ve Bakırça'nın karşılaştırmasına bakıldığında, ankete katılanların yaşadıkları köye göre diğer hanelerin yoksulluk oranına yönelik düşüncelerinde önemli derecede farklılıklar tespit edilmiştir. Şöyle ki, Gökçe'de anket uygulanan 110 kişinin %21,8'i köydeki diğer hanelerin yarısı ve daha fazlasının (%50-%75-%90) yoksul olduğunu düşünmektedir. Bakırça'da ise anket uygulanan 104 kişinin %47,1'i Bakırça'da ki diğer hanelerin yarısı ve daha fazlasının (%50-%75-%90) yoksul olduğu görüşündedir. Genel olarak söylenecek olunursa, Gökçe'de Bakırça'ya nazaran anket uygulananların düşünceleri, köydeki diğer hanelerin, daha az oranda “yoksul” görüldüğü yönündedir.

Tablo-57. Ankete katılanların yaşadıkları köydeki hanelerin yoksulluk oranları hakkındaki görüşleri.						
Yoksulluk oranları	Köy				Toplam	
	Gökçe		Bakırça		Sayı	%
	Sayı	%	Sayı	%		
Hepsi yoksul	0	0,0	1	1,0	1	0,5
%90	3	2,7	11	10,6	14	6,5
%75	11	10,0	21	20,2	32	15,0
%50	10	9,1	17	16,3	27	12,6
%25	10	9,1	22	21,2	32	15,0
%10	44	40,0	19	18,3	63	29,4
Yoksul yok	32	29,1	13	12,5	45	21,0
Toplam	110	100,0	104	100,0	214	100,0

Not: Kapsanan anket sayısı, 214.

Anket uygulananların yoksulluk üzerine görüşlerini değerlendirdikten sonra, yoksulluğun aslında, devlet eliyle düzenlenen, ekonomik ve politik tezahürlerinin olduğu düşünülen bir sosyolojik olgu olmasından dolayı ilerleyen kısımda Gökçe ve Bakırça'da ankete katılanların devletin yoksulluğu azaltmak için uyguladığı politikaları yeterli bulup bulmadıklarına yönelik veriler ele alınmıştır.

Tablo- 58, ankete katılanların, devletin yoksulluğu azaltmak için uyguladığı politikaların yeterli olup olmadığına yönelik düşüncelerini göstermektedir. Tablodan da görüleceği üzere, iki köyde de ankete katılan 217 kişinin %24,4 devletin yoksulluğu azaltmak için uyguladığı politikaları “yeterli” olduğunu düşünürken, %63,1'lik önemli bir kısmı ise uygulanan politikaları “yetersiz” olduğunu düşünmektedir. Ankete katılanların %12'si ise bu konu hakkında her hangi bir fikir sahibi olmadığını ifade etmiştir. Bu konu hakkında fikir sahibi olmayanların da bu derecede yüksek olması düşündürücüdür.

Gökçe ve Bakırça karşılaştırıldığında ise devletin yoksulluğu azaltmak için uyguladığı politikaları yeterli bulduğunu düşünenlerin Gökçe’de, Bakırça’ya oranla daha yüksek oranda temsil edildiği tespit edilmiştir. Gökçe ve Bakırça’nın sosyo-politik yapısındaki farklılık “devlet” algısının şekillenmesinde ve uygulanan politikaların sorgulanmasında farklılıkların doğmasına neden olmaktadır. Bu durumun doğurduğu farklılığı açıklarken iki köydeki siyasi yaklaşımların da belirleyiciliğinden söz etmek mümkündür. Devletin yoksulluğu azaltması için gerekli politikaların önem derecesine göre dağılımının incelenmesi politik algı ve kaygıların şekillenmesinin hangi yönde olduğunu tayin edebilmek için de önemli olabilir. Bu yüzden ilerleyen kısımda anket yapılanların devletin yoksulluğu azaltması için uyguladığı politikalara yönelik ifadelerine yönelik veriler sunulmuştur.

Tablo-58. Devletin yoksulluğu azaltmak için uyguladığı politikaların yeterli bulunup bulunmadığı						
	Köy				Toplam	
	Gökçe		Bakırça			
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Yeterli	32	29,1	21	19,6	53	24,4
Yetersiz	58	52,7	79	73,8	137	63,1
Fikrim yok	20	18,2	6	5,6	26	12,0
Toplam	110	100,0	107	100,0	217	100,0
Not: Kapsanan anket sayısı, 217.						

Tablo-59 ve Tablo-60, devletin, yoksulluğun azaltılması için uygulaması gereken bazı politikaların Gökçe ve Bakırça’da anket uygulananların önem derecesine göre düşüncelerinin dağılımını göstermektedir. Gökçe ve Bakırça’da anket uygulananların, “devletin yoksulluğu azaltması” için uygulaması gerektiğini düşündükleri bazı politikalar Tablo-59 ve Tablo-60’tan hareketle aşağıda önem derecelerine göre sıralı bir şekilde sunulmuştur.

5.3.8. Devletin Yoksulluğu Azaltmasına Yönelik Uygulaması Gereken Politikalara Yönelik Düşünceler

Gökçe’de anket uygulananların %10’u asgari ücretin arttırılmasını yoksulluğun azaltılmasında önemsiz görürken, %61,8’i önemli, %28,2’si ise çok önemli bir faktör olarak görmektedir. Bakırça’da ise ankete katılanların %4,7’si asgari ücretin arttırılmasını yoksulluğun azaltılmasında önemsiz bir faktör olarak

olarak nitelendirirken, %33,6'sı önemli, %61,7'si çok önemli olarak nitelendirmektedir.

Gökçe'de ankete katılanların %1,8'i yeni iş alanlarının açılmasını yoksulluğun azaltılmasında önemsiz olduğunu düşünürken, %61,8'i önemli, %36,4'ü en önemli faktör olduğunu düşünmektedir. Bakırça'da ise ankete katılanların %3,7'si yoksulluğun azaltılmasında yeni iş alanlarının açılmasını önemsiz bir faktör olarak görürken, %32,7'si önemli, %63,6'sı en önemli faktör olarak görmektedir.

Gökçe'de tarıma daha çok destek verilmesinin yoksulluğun azaltılmasında önemsiz bir faktör olduğunu görenlerin oranı %7,3, önemli görenlerin oranı, %50,9, en önemli faktör olarak görenlerin oranı %41,8'dir. Bakırça'da ise tarıma daha çok destek verilmesinin yoksulluğun azaltılmasında önemsiz görenlerin oranı %1,9, önemli görenlerin oranı %19,6, en önemli faktör olarak görenlerin oranı da %78,5'dir.

Gökçe'de anket yapılanların %18,2'si devletin yoksul ailelere yardım etmesini yoksulluğun azaltılmasında önemsiz görürken, %60'ı önemli, %21,8'i en önemli faktör olarak görmektedir. Bakırça'da ise Tablo-46'da görüldüğü üzere, yoksul ailelere yardım edilmesinin yoksulluğun azaltılmasında önemsiz bir faktör olarak görenlerin oranı %12,3, önemli olarak görenlerin oranı %41,5, en önemli faktör olarak görenlerin oranı da %46,2'dir.

Gökçe'de anket uygulamasına katılanların %10'u sağlık masraflarını devletin karşılamasını, yoksulluğun azaltılmasında önemsiz bir faktör olarak görmekte, %64,5'i önemli, %25,5'i de en önemli faktör olarak görmektedir. Bakırça'da ise sağlık masraflarını devletin karşılamasının yoksulluğun azaltılmasında önemsiz olduğunu düşünenlerin oranı %10,3, önemli olduğunu düşünenlerin oranı %46,7, en önemli faktör olduğunu düşünenlerin oranı ise %43'tür.

Gökçe'de eğitim masraflarının devlet tarafından karşılanmasının yoksulluğun azaltılmasında önemsiz olduğunu düşünenlerin oranı %7,3, önemli olduğunu düşünenlerin oranı %68,2, en önemli unsur olduğunu düşünenlerin oranı da %24,5'tir. Bakırça'da ise ankete katılanların %12,4'ü yoksulluğun azaltılmasında

eğitim masraflarının devlet tarafından karşılanmasını önemsiz bir unsur olarak görürken, %47,6'sı önemli, %40'ı en önemli unsur olarak görmektedir.

Tablo-59'a göre Bakırça'da ankete katılanların %29,1'i yoksulluğun azaltılmasında işsizlik maaşı uygulamasının önemsiz bir faktör olduğunu düşünürken, %50'si önemli, %20,9'u da en önemli faktör olduğunu düşünmektedir. Bakırça'da ise Tablo-60'a göre yoksulluğun azaltılmasında işsizlik maaşı uygulamasının önemsiz olduğunu düşünenlerin oranı %36,8, önemli olduğunu düşünenlerin oranı %28,3, en önemli unsur olduğunu düşünenlerin oranı da %34,9'dur.

Gökçe'de ankete katılanların %3,6'sı mesleki eğitimin yoksulluğun azaltılmasında önemsiz bir faktör olarak görürken, %69,1'i önemli, %27,3'ü en önemli faktör olarak görmektedir. Bakırça'da ise mesleki eğitimin yoksulluğun azaltılmasında önemsiz görenlerin oranı %2,8, önemli görenlerin oranı %44,9, en önemli faktör olarak görenlerin oranı ise %52,3'tür.

Tablo-59. Devletin yoksulluğu azaltması için uygulaması gerektiği düşünölen bazı politikaların, önem derecesine göre Gökçe'deki dağılımları.								
Önem derecesi	Gökçe						Toplam	
	Önemsiz		Önemli		Çok önemli		Sayı	%
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%		
Asgari ücretin arttırılması	11	10,0	68	61,8	31	28,2	110	100,0
Yeni iş alanlarının açılması	2	1,8	68	61,8	40	36,4	110	100,0
Tarıma daha çok destek verilmesi	8	7,3	56	50,9	46	41,8	110	100,0
Yoksul ailelere yardım	20	18,2	66	60,0	24	21,8	110	100,0
Sağlık masraflarının karşılanması	11	10,0	71	64,5	28	25,5	100	100,0
Eğitim masraflarının karşılanması	8	7,3	75	68,2	27	24,5	100	100,0
İşsizlik maaşı	32	29,1	55	50,0	23	20,9	110	100,0
Mesleki eğitim verilmesi	4	3,6	76	69,1	30	27,3	110	100,0
Köylere daha çok altyapı hizmeti götürölmesi	10	9,3	60	55,6	38	35,2	110	100,0

Not: Kapsanan anket sayısı, 110.

Köylere daha çok alt yapı hizmetinin sağlanması yoksulluğun azaltılmasında önemsiz bir unsur olduğunu düşünenlerin Gökçe'deki oranı %9,3, önemli olduğunu düşünenlerin oranı %55,6, en önemli unsur olduğunu düşünenlerin oranı %35,2'dir. Bakırça'da ise ankete katılanların %9,3'ü köylere daha çok altyapı hizmetinin getirilmesinin yoksulluğun azaltılmasında önemsiz bir faktör olduğunu

düşünürken, %26,2'si önemli bir faktör olduğunu, %64,5'i de en önemli faktör olduğunu düşünmektedir.

Tablo-60. Devletin yoksulluğu azaltması için uygulaması gereken politikaların, Bakırça'ya göre dağılımı								
Politikalar	Bakırça						Toplam	
	Önemsiz		Önemli		Çok önemli		Sayı	%
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%		
Asgari ücretin arttırılması	5	4,7	36	33,6	66	61,7	107	100,0
Yeni iş alanlarının açılması	4	3,7	35	32,7	68	63,6	107	100,0
Tarıma daha çok destek verilmesi	2	1,9	21	19,6	84	78,5	107	100,0
Yoksul ailelere yardım	13	12,3	44	41,5	49	46,2	107	100,0
Sağlık masraflarının karşılanması	11	10,3	50	46,7	46	43,0	107	100,0
Eğitim masraflarının karşılanması	13	12,4	50	47,6	42	40,0	107	100,0
İşsizlik maaşı	39	36,8	30	28,3	37	34,9	107	100,0
Mesleki eğitim verilmesi	3	2,8	48	44,9	56	52,3	107	100,0
Köylere daha çok altyapı hizmeti götürülmesi	10	9,03	28	26,2	69	64,5	107	100,0
Not: Kapsanan anket sayısı, 107.								

Tablo-59 ve Tablo-60'tan da görüldüğü üzere her iki köyde de ankete katılanların yoksulluğun azaltılmasında devletin uygulamasını öngördüğü en önemli üç politika; tarıma daha çok destek verilmesi, yeni iş alanlarının açılması ve asgari ücretin arttırılmasıdır. Önemsiz olduğu düşünülen politikalar arasında ise işsizlik maaşının ön sırada geldiği söylenebilir.

5.3.9. Yoksulluğa Neden Olan Faktörler

Tablo-61, Gökçe ve Bakırça'da "yoksulluğa neden olan en önemli üç faktörün" önem derecesine göre dağılımını göstermektedir. Ekonomi, siyaset ve bireysel nedenler, ankete katılanlara göre yoksulluğun en önemli üç nedenidir. Bu faktörlerin dışında, tembellik, yaşlılık, sağlık sorunları gibi unsurlarında ankete katılanlara göre yoksulluğa neden olduğu ifade edilmiştir. Her iki köyde ankete katılanların büyük çoğunluğunun bu üç unsur üzerinden yoksulluk algılarının şekilleniyor olmasından dolayı tabloda yalnızca üç unsura yer verilmiştir.

Tablo-61'e göre Gökçe'de ankete katılanların, ekonomik koşulları, yoksulluğa neden olan önemsiz bir unsur olarak görenlerin oranı %10, kararsız olanların oranı %8,2, önemli bir unsur olarak görenlerin oranı ise %81,8'dir.

Bakırça'da ise ankete katılanların %1,9'u ekonomik koşulların yoksulluğa neden olmasında önemsiz bir unsur olduğunu, %4,7'si kararsız, %93,5'i ise önemli bir unsur olduğunu ifade etmiştir.

Gökçe'de ankete katılanların %21,8'i siyasi kararların yoksulluğa neden olma noktasında önemsiz bir faktör olduğunu, %19,1'i kesin bir yargıya sahip olmadığını, %59,1'i de önemli bir faktör olduğunu belirtmiştir. Bakırça'da ise siyasi kararların yoksulluğa neden olmasında önemsiz bir faktör olduğunu ifade edenlerin oranı %11,3, bu konu hakkında kararsız olduğunu söyleyenlerin oranı %4,7, önemli bir faktör olduğunu ifade edenlerin oranı da %84,0 olarak tespit edilmiştir.

Gökçe'de ankete katılanların % 20'si insanların kendi başarısızlıklarının yoksulluğa neden olma noktasında önemsiz bir faktör olduğunu, %9,1'i bu faktör ile ilgili her hangi bir yargısının bulunmadığını, %70,9'u da önemli bir faktör olduğunu ifade etmiştir. Bakırça'da ise ankete katılanlar içerisinde yoksulluğa neden olan faktörler içerisinde insanların kendi başarısızlıklarının önemsiz olduğunu ifade edenlerin oranı %8,6, her hangi bir kategoriye koyamayacağını, kararsız olduğunu ifade edenlerin oranı %5,7, önemli bir faktör olduğunu ifade edenlerin oranı da %85,7 olarak tespit edilmiştir.

Konu ile ilgili düşüncelerin, yaş grubu, eğitim durumu, gelir dağılımı ve kaynağına göre dağılımında anlamlı bir fark bulunamamıştır. Bir diğer ifadeyle, yoksulluğa neden olan faktörler ile ilgili elde edilen sonuçlar, yaş grubu, gelir dağılımı ve kaynağına göre karşılaştırıldığında benzer sonuçlar elde edilmiştir.

Her iki köyde de ankete katılanların büyük çoğunluğu yoksulluğu ekonomik ve siyasi faktörler neticesinde hortladığını düşünmektedir. Bireysel unsurların yoksulluğa neden olduğunu düşünenler bu iki unsura nazaran daha düşüktür. Gökçe ve Bakırça'nın bu noktada da ayrıştığı bir takım yerler tespit edilmiştir. Şöyle ki, siyasi kararları yoksulluğa neden olan bir unsur olarak görenler Bakırça'da yoğunluktadır. Gökçe'de ise siyaset kurumunun işlevi, Bakırça'ya göre yoksulluğu tetikleyici bir unsur olarak görülmemektedir. Aksine yoksulluk bireysel bir olgu olarak addedilmiştir. Her iki köyde siyasal konumlanış açısından farklılığın olması,

“yoksulluk” sorununun da algılanması ve ortaya çıkmasında, arkasında yatan mekanizmaları anlamlandırma çabasında da kendini göstermektedir.

Tablo-61. Gökçe ve Bakırça’da “yoksulluğa neden olan en önemli üç faktörün” önem derecesine göre dağılımı.								
Önem derecesi	Gökçe						Toplam	
	Önemsiz		Kararsız		Önemli		Sayı	%
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%		
Ekonomik koşullar	11	10,0	9	8,2	90	81,8	110	100,0
Siyasi kararlar	24	21,8	21	19,1	65	59,1	110	100,0
İnsanların kendi başarısızlıkları	22	20,0	10	9,1	78	70,9	110	100,0
Önem derecesi	Bakırça						Toplam	
	Önemsiz		Kararsız		Önemli		Sayı	%
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%		
Ekonomik koşullar	2	1,9	5	4,7	100	93,5	107	100,0
Siyasi kararlar	12	11,3	5	4,7	89	84,0	106	100,0
İnsanların kendi başarısızlıkları	9	8,6	6	5,7	90	85,7	105	100,0

Tablo-62, ankete katılanların yoksulluğun nedenlerine yönelik, yukarıda bahsedilen unsurların dışındaki görüşlerini göstermektedir. Ankete katılan 217 kişinin %53,5’i insanların “hak ettiğini kazanamadığı” için yoksul olduğunu, %46,1 ise tembelliklerinden dolayı yoksullaştığını ifade etmiştir.

Gökçe’ye bakıldığında, anket yapılan 110 kişinin %46,4’ü insanların hak ettiğini kazanamıyor olmasından yoksullaştığını düşünürken, %53,6’sı tembelliklerinden yoksullaştığını düşünmektedir.

Bakırça’da ise ankete katılan 107 kişinin %60,7’si insanların hak ettiğini kazanamadığından yoksullaştığını, %38,7’si de tembelliklerinden dolayı yoksullaştıklarını ifade etmiştir.

Tablo-62. İnsanlar hak ettiğini kazanamadığı için mi yoksa tembelliklerinden mi yoksuldur?						
	Köy				Toplam	
	Gökçe		Bakırça		Sayı	%
	Sayı	%	Sayı	%		
Hak ettiğini kazanamadığı için	51	46,4	65	60,7	116	53,5
Tembelliklerinden	59	53,6	42	38,3	101	46,1
Toplam	110	100,0	107	100,0	217	100,0
Not: Kapsanan anket sayısı, 217.						

Tabloya göre Gökçe’de “hak edilenin kazanılamaması” durumunun, insanları yoksulluğa ittiği fikrinde olanların, Bakırça’ya göre daha az oranda temsil edildiği görülmektedir. Bizatihi yoksulluğa neden olan bu durumun, Bakırça’da daha yüksek oranla temsil edilmesi, politik ve ideolojik farklılıkların iki köy üzerinde ne derece etkili olduğunu göstermektedir.

5.3.10. Tarımsal Faaliyetlerde Aile Dışı Ücretli Emek Kullanımı

Her iki köyde yapılan anket uygulaması ve görüşmeler neticesinde aile içi ücretsiz emeğin kullanımının yüksek olduğu belirlenmiştir. Ulaşılan hanelerin hemen hemen hepsinde “ücretsiz aile işçiliğinden” bahsedilebilir. Bunu dışında dışarıdan (hane-aile dışı) emek ihtiyacının olup olmadığına bakmak faydalı olacaktır. Çünkü köylerde aile içi emek ihtiyacı, tarım dışı işlerde istihdam edilen aile üyeleri yardımıyla gerçekleştirilirken, kimi noktalarda beden emeği ihtiyacını doğurabilmektedir. Özellikle genç hane üyelerinin tarımsal faaliyetlerdeki emek kullanımını zahmetli addedildiğinden, hanelerde dışarıdan işgücü talebi olabilmektedir.

Tablo-63’te tarımsal faaliyetlerde ücretli işçi çalıştırılıp çalıştırılmadığına yönelik verileri içermektedir. Tablodan da görüldüğü üzere her iki köyde bu soruyu cevaplandıran 157 katılımcının %33,1’inin tarımsal faaliyetlerde ücretli işçi çalıştırıldığı görülmektedir. %66,9’luk bir kesim ise tarımsal faaliyetlerde ücretli işçi çalıştırmamaktadır.

Tablo-63. Tarımsal faaliyetlerde ücretli işçi çalıştırılıp çalıştırılmadığı.						
	Köy				Toplam	
	Gökçe		Bakırça		Sayı	%
	Sayı	%	Sayı	%		
Evet	25	35,7	27	31,0	52	33,1
Hayır	45	64,3	60	69,0	105	66,9
Toplam	70	100,0	87	100,0	157	100,0

Not: Kapsanan anket sayısı, 157.

Tablo-64 tarımsal faaliyetlerde çalıştırılan işçinin istihdam türünü göstermektedir. Her iki köyde tarımsal faaliyetlerde ücretli işçi çalıştıran 52 hanenin %9,4’ü tam süreli işçi çalıştırırken, %90,6’sı ise istihdam ettiği işçiyi geçici süreli olarak çalıştırmaktadır. Tam süreli ve geçici süreli ayrımı sosyal güvence ve enformel çalıştırma anlamında önemlidir. Kırsal emeğin kullanım biçimleri açısından sosyal güvenceli çalışanların Türkiye genelinde de güçlüklerle karşılaştıkları

aşikârdır. Tablodan da görüldüğü üzere, Gökçe ve Bakırça bu konu ile ilgili karşılaştırıldığında, tam süreli ve geçici süreli işçi çalıştırma ekseninde benzer bir dağılımın olduğu söylenebilir.

Tablo-64. Tarımsal faaliyetlerde çalıştırılan işçinin çalıştırılma türü.						
	Köy				Toplam	
	Gökçe		Bakırça			
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Tam süreli	3	15,4	1	3,7	4	9,4
Geçici süreli	22	84,6	26	96,3	48	90,6
Toplam	25	100,0	27	100,0	52	100,0
Not: Kapsanan anket sayısı,52.						

Tablo-65’de tarımsal faaliyetler neticesinde ücretli ya da yevmiyeli olarak çalıştırılan işçilerin hangi işlerle uğraştıklarına yönelik bilgileri içermektedir. Tablodan da görüleceği üzere, her iki köyde ücretli işçi çalıştıran 52 hanenin %15,4’ü çalıştırdıkları işçileri bağ-bahçe budama işlerinde, %11,5’i şoförlük gerektiren işlerde, %46,2’si bahçe-tarla çapalama gibi işlerde, %13,5’i gübreleme, çatı aktarma vb. gibi işlerde çalıştırmaktadır. %13,5’i de tarımsal faaliyetler sürdürülürken yapılan tohum ekimi, ilaçlama, sulama vb. işlerde çalıştırılmaktadır.

Tablo-65. İşçinin çalıştırıldığı işler.						
	Köy				Toplam	
	Gökçe		Bakırça			
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Bağ, bahçe, budama işleri	7	28,0	1	3,7	8	15,4
Şoförlük gerektiren işler	4	16,0	2	7,4	6	11,5
Bahçe, tarla çapalama gibi işler	5	20,0	19	70,4	24	46,2
Gübreleme, çatı aktarma vb. işler	6	24,0	1	3,7	7	13,5
Diğer	3	12,0	4	14,8	7	13,5
Toplam	25	100,0	27	100,0	52	100,0
Not: Kapsanan anket sayısı, 217.						

SONUÇ

Dünya üzerinde kırsal alanda yaşayanlar birçok sorunla karşı karşıyadır. Kırsal alanlarda yaşayanların karşılaştıkları sorunlar çoğu zaman görmezden gelinmiş ya da bu sorunlar, fayda-çıkar eksenli düzenlenen, uluslararası kurumların tekelinde tasarlanmış tarım politikalarıyla geçiştirilmiştir. Kırsal alanlara yönelik uygulanan, kırsal kalkınma, tarım politikaları ve uygulamaları, kırsal nüfusun toplumsal yapısını derinden etkilemiş, kırsal emeğin dönüşümünü ve yoksullaşmasını hızlandırmıştır.

Küresel kapitalizmin baş aktörleri çok uluslu firmalar tarafından belirlenen küresel ticaret ve bunların uygulama merkezleri DB, DTÖ, IMF gibi kuruluşların desteğiyle uygulanan bu tarım politikalarından, yapılan anlaşmaların sonuçlarından etkilenenlerde kırsal alanlarda yaşayanlar olmuştur. 1980’li yıllara kadar IMF ve DB politikaları küçük aile işletmeciliğini korumaya ve küçük meta üreticiliğini desteklemeye yönelik tasarlanmıştır. Kırsal alanlarda yaşayanları doğrudan etkileyen kapitalizmin doğasından kaynaklanan bu yayılmacı politikalarla, kırsal kesimin gelir seviyesini belirli bir düzeyde tutmak, kırsal alanlarda doğabilecek toplumsal muhalefeti engellemek ve kırsal kesimin “düzen içerisinde” itaatkâr bireyler olarak yaşamalarını sağlamak amaçlanmıştır. Bununla birlikte 1980 sonrasında yaygın olarak uygulamaya sokulan neo-liberal politikalar kırsal kesimi daha çok etkisi altına almaya başlamış; küçük meta üretimi ve ya köylü üretiminin toplam üretim içerisindeki payının daha da azalmasına yol açmış, tarımsal gelirlerin düşmesine neden olmuştur.

1980 sonrası Dünya genelinde çevre ve yarı çevre ülkelerde tarımsal üretim uluslararası tarım şirketlerinin tekeline girmeye başlamıştır. Bu şirketler tarımsal üretimi kontrol altına alarak, tarımsal üretimin bütün süreçlerinde egemen konuma gelmişlerdir. Böylelikle dünya üzerindeki birçok üretici bu duruma karşı korunmasız kalmıştır. Aynı zamanda temel geçim kaynakları tarımsal üretim olan yerleri tarımsal ürünlerin pazarı haline getirmeye başlamışlardır.

Yukarıda yapılan tespitler doğrultusunda Türkiye de kırsal alanlara yönelik uygulanan bu ekonomi politikalarından etkilendiğini söylemek mümkündür. Özellikle

24 Ocak 1980 kararları sonrası ülke ekonomisinin IMF ve Dünya Bankası denetiminde neo-liberal yeniden yapılandırılışına paralel olarak, kamu harcamaları azaltılmış, gıda piyasaları liberalleştirilmek amacıyla birçok yapısal reform ve tedbir uygulamaya sokulmuştur (Keyder ve Yenal, 2013: 58). 2000 yılından itibaren uygulanan Dünya Bankası ile IMF'nin ortak programının tarımda beklenen sonuçları verdiği görülmektedir. Bu programlar çerçevesinde, tarımsal desteklerin köklü bir biçimde azaltılması, biçim değiştirmesi; doğrudan gelir desteği (DGD) uygulamasına geçilerek desteklemenin niteliğinin değiştirilmesi; DGD kapsamında çiftçi kayıt sisteminin tamamlanması, destekleme kurumlarının, tarıma girdi sağlayan KİT'lerin ve teknolojik destek birimlerinin özelleştirilmesi/tasfiyesi, tarım satış kooperatif ve birliklerinin yeniden yapılandırılması maskesi ardında bu birliklerin zayıflatılması ve giderek tasfiyesi; alternatif ürün geliştirme projesi kapsamında arz fazlası olan ürünlerin ekim ve üretiminin sınırlandırılması; tarımın dışa karşı koruma oranlarının düşürülmesi yani tarım ürünlerinin dış ticaretinde küresel serbest pazar ve fiyat mekanizmalarına dahil edilmesi; liberal yasama süreçleriyle piyasa egemenliğinin büyütülmesi amaçlanmıştır (Oyan, 2009: 237-238). İç ve dış fırsat pazarlarının büyümesi, ürün piyasasının çeşitlenmesi, küresel düzeyde bağlantılar ve ileri düzey üretim tekniklerine kolay erişim gibi gelişmeler, yukarıda ele alınan politikalar sonucu ortaya çıkan iyimser havanın olumlu etkileri olarak gösterilmektedir. Diğer bir ifade ile temel derdin, üretilen tarımsal ürünlere pazar arayışı olduğu söylenebilir.

Türkiye kırsalını büyük toprak sahipleri/kapitalist çiftçi, orta büyüklükte çiftçiler ve küçük üreticiler/yoksul köylüler olarak üçe ayırdığımız takdirde, bu “olumlu havadan” etkilenenler ya da bu süreci değerlendirebilenler büyük toprak sahipleri/ kapitalist çiftçiler olarak nitelendirebileceğimiz üreticilerdir. Türkiye kırsalında yaşayan nüfusun büyük çoğunluğu, küçük meta üreticiliği ile hayatlarını sürdürmeye çalışmaktadır. Bu bahsettiğimiz uygulamalar ve politikalar küçük meta üreticiliğiyle hayatlarını idame ettirmeye çalışan köylüler için endişe ve belirsizlik üretecek dinamikleri tetiklemiştir. Alan araştırmasının gerçekleştirildiği Gökçe ve Bakırça köylerinde elde edilen bulgular iki köyde de küçük meta üreticisi konumunda olan köylülerin yukarıda ele alınan sorunlarla karşı karşıya kaldığını göstermektedir. Her iki köyde tarım arazisinin dağılımı (Tablo-42), tarım makinalarının dağılımı (Tablo-43), sahip oldukları hayvan mülkiyeti (Tablo-44),

tarımsal faaliyetler sonucunda elde ettikleri ürünü değerlendirme biçimleri (Tablo-45, 47) incelendiğinde küçük meta üretimi ile hayatlarını idame ettiren köylülerin her geçen gün tarımsal faaliyetlerden uzaklaştırıldığını söylemek mümkündür.

Türkiye genelinde ve alan araştırmasının yürütüldüğü Gökçe ve Bakırça köylerinde, son yıllarda küçük meta üreticileri hayatlarını idame ettirebilmek için pazar ilişkilerine eklemeye başlamışlardır. Bunun önemli nedenlerinden biri ise kapitalist sistemin ayakta kalabilmesi için yeni pazarlara ihtiyaç duyması ve üretilen tarımsal ürünlerin geçimlik üretimden ziyade pazar için üretime evrilmesi için küçük üreticileri teşvik etmesi, aynı zamanda büyük işletmeleri de pazara dahil ederek küçük üreticileri uluslararası sermayenin kontrolü ve denetimi altındaki büyük işletmelere tabi kılma çabasıdır. Pazar ilişkilerine eklemeleri de üretici olarak ürettiği ürünleri satmasıyla gerçekleşmektedir. sattığı ürünler karşılığında ise iki türlü üretim gerçekleştirmektedir. Bunlardan birisi hayatta kalabilmek için temel besin, barınma ihtiyaçlarını karşılayabilmek için yapacağı üretimdir. Diğeri ise emeğin yeniden üretimi noktasında önemli olan ve tarımsal faaliyetlerde kullanacağı teknolojik donanım, mazot, gübre gibi ürünleri alabilmek için gerçekleştireceği üretimdir. Küçük meta üreticisi köylüler böylelikle uluslararası pazar ilişkilerine de emeğin yeniden üretimi sürecinde girmekte ve kapitalist sistemin varlığını sürdürebilmesi için oluşturduğu pazarlara dahil olmaktadır. Bu süreç böylelikle küçük meta üreticilerini içinden çıkılmaz bir hale sokmuştur. Kredi ve borçlanma mekanizmalarının da tarımsal ilişkilerin hemen hemen her alanına nüfuz etmesiyle birlikte finansallaşma sürecine girilmiştir ve kırsal alanlarda pazar ilişkilerinin ele geçirilmesine katkıda bulunmuştur (Keyder ve Yenal, 2013: 70). Özellikle alan araştırmasının gerçekleştirildiği Gökçe ve Bakırça'da yürütülen odak grubu görüşmelerinde tarımsal faaliyet süreçlerinde karşılaştıkları en büyük sorunlardan biri üretim aşamasındaki maliyetlerinin yüksek olması ve bunun sonucunda bankalara olan kredi borçlarıdır. Böylelikle odak grup görüşmeleri sonucunda toprak ve sermaye kaynakları sınırlı olan ve rekabet gücü zayıflayan küçük meta üreticisi köylülerin üretim koşulları daha riskli hale geldiği tespit edilmiştir. Köylülerin tarımsal ürünlerinin pazara çıkış fiyatları maliyetleri karşılayabilecek miktarın altında kalmıştır. Bu durum da her geçen gün tarımla uğraşan küçük meta üreticilerinin tarımsal faaliyetleri bırakmalarına neden olmaktadır.

Tarımsal piyasaları küresel bir kumarhaneye benzetirsek, bu kumarhanenin oyuncuları da farklı stratejilerle bahisleri yükseltip azaltarak kazançlarını arttırmaya çalışanlar da üreticilerdir (Keyder ve Yenal, 2013: 70-71). Üreticiler tarım pazarında var olabilmek için bir takım stratejiler üretmek zorunda kalmışlardır. Örneğin geleneksel ürünlerin ekimi yerine daha fazla gelir getireceğini düşündükleri ürünleri yetiştirmekte ya da sözleşmeli çiftçiliğe yönelmektedirler. Fakat “ayakta kalma stratejisi” olarak tarım dışı istihdama yönelim son yıllarda Türkiye kırsalında tercih edilen bir strateji olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye tarımında son yıllarda devlet düzenlemelerinin biçim değiştirmesi ve yaşanan uluslararası eğilimlere paralel olarak, kırsal alanlarda fiyat, ürün ve üretim yapısı çok daha karmaşıklaşmış ve dünya piyasalarıyla bütünleşmiştir. Geleneksel olarak köy ekonomisinin en güçlü ve istikrarlı ayağını oluşturan toprak da bir metalaşma sürecine maruz kalmış ve farklı kullanım biçimlerine açık hale gelmiştir. Bütün bunların sonucunda kırsal nüfus içerisinde temel geçim kaynağı tarımsal faaliyetlerden olanların oranı azalırken, tarım dışı gelirler kırsal haneler için giderek daha önemli hale gelmeye başlamıştır (Keyder ve Yenal, 2013: 91-92). Aynı zamanda hanenin toplam geliri içerisindeki tarım gelirinin oranı azalmaktadır. Tablo-39’da sunulan bilgiler, alan araştırmasının yürütüldüğü Gökçe ve Bakırça köylerinde hane gelirini oluşturan gelir kaynakları ve oranlarının dağılımında tarım dışı gelirlerin önemli bir yer kapladığını göstermektedir. Her iki köyde de özellikle son on yılda tarımsal gelirlerde bir azalış yaşandığı ve tarım dışı gelirlerin arttığı uygulanan anket ve mülakatlarda tespit edilmiştir. Bu bahsedilenlere paralel olarak, girdi sübvansiyonları kaldırılarak ve kredi miktarları azaltılarak ve faiz oranları arttırılarak emeğin getirisi düşürülüp, köylülüğün artı değerine, sanayi ve ticaret sermayesinin daha fazla el koymasının zemini hazırlanmıştır. Özellikle alan araştırmasının yürütüldüğü köylerden biri olan Bakırça’da yürütülen mülakatlarda elde edilen bilgilerde, geçimlik üretimin arttırılması için yaşam kalitesinin ve refahının azaldığı bilgisine ulaşılmıştır. Diğer yandan her iki köyde tarımsal faaliyetlerde meydana gelen gerileme ve tarımsal gelirlerin azalması kırsal emeğin tarım dışı alanlara istihdam süreçlerine katılmasına neden olabilmektedir. Aynı zamanda küçük meta üreticilerinin de, bir yandan, üretime dönük yatırımlarını kısarak ve emeğini yoğunlaştırarak ve emek süresini uzatarak, geçimlik üretimini artırarak, yaşam kalitesini ve refahını düşürerek, yani

emeğini değersizleştirerek bu sürece karşı çıkmaya ve bu gelişmelere direnmeye çalıştığından bahsedilebilir (Ecevit vd., 2009: 50). Saf tarım emekçisi sınıfların çözülmesine işaret eden bir durum olarak yorumlayabileceğimiz bu durum sonucunda köy kökenli-geçici süreli proleterler oraya çıkmaktadır.

Alan araştırması sonucunda elde edilen bulgular kırsal emeğin proleterleşmesi ve yoksullaşmasına yönelik, yukarıda Türkiye ve Dünya üzerinden bahsedilen süreçleri destekler niteliktedir. Yukarıda ele alınan yaklaşım ve örnekler bir takım önyargılar ile bu çalışmanın yürütüldüğü düşüncesine neden olabilir. Fakat kırsal alanlarda meydana gelen kapitalist gelişme özellikleri, Dünya'nın birçok yerinde benzer noktalarda toplumu ve ekonomiyi etkilemektedir. Bu yüzden, yanlı olmaktan ziyade kapitalist ekonomik modelin kırsal alanlarda meydana getirdiği dönüşüme bakıldığında bu sonuçların, yaklaşık olarak birbirine benzer özellikler taşıdığı ortaya çıkmaktadır. Bundan dolayı tarım kesimi üzerinde kurgulanan politikalar köylü-çiftçi merkezli değildir. Ekonomik olarak güçlü, sermaye odakları ve uluslararası sermayenin tekelinde yönetilen kırsal alandan söz edilebilir. Neo-liberal politikaların da devlet eliyle uygulanması sonucunda kırsal alanlarda dönüşüm hızlanmıştır.

Son otuz yıldır uygulanan neo-liberal ekonomi politikaları araştırmanın yürütüldüğü Gökçe ve Bakırça köylerinde tarımsal üretim süreçlerini etkilemiştir. Tarımsal üretim girdilerinin fiyatlarının artması, üretim maliyetlerinin her geçen gün yükselmesi, üretilen ürünlerin fiyatlarının ürünün geliri oranına göre yüksek olması, uygulanan neo-liberal ekonomi ve tarım politikaları ile bağlantılıdır. Her iki köyde de 1980'lerden sonra tarımsal desteklemelerin azalması, belli başlı ürünlere kota uygulamasının getirilmesi sonucunda tarımsal üretim ve verimlilik konusunda sıkıntılar yaşanmıştır. Özellikle Gökçe'de tütün, Bakırça'da şeker pancarı üretimi kota uygulamasına geçişle birlikte, üreticileri zor durumda bırakmıştır. Anket ve görüşme sonuçlarında da görüldüğü üzere, yıllar içerisinde uygulanan tarım politikalarının hane halklarının tarımsal gelirinde bir takım iyileşmeler sağlaması beklenirken tam tersi bir durumla karşılaşmıştır (Tablo-48, 49). Bu uygulama sonucunda her iki köyde yaşayanlar önemli bir tarımsal gelirden mahrum bırakılmıştır.

Gökçe'nin turizm faaliyetlerinin yoğun olduğu Marmaris'e çok yakın bir köy olması, Avrupa Serbest Ticaret bölgesinin de Bakırça'nın yaklaşık 10 km yakınında kurulması, her iki köyde tarımsal faaliyetleri ve istihdam ilişkilerini önemli bir ölçüde etkilemiştir. Yukarıda bahsedilen neo-liberal politikaların destekçileri tarafından kurgulanan yapısal uyum programları ekseninde tarımsal faaliyetlerin azalması, bu tesislerin köylerin hinterlandında yapılaşması, tarımsal gelirlerin azalmasına neden olmuş, her iki köyde kırsal yapıyı derinden etkilemiştir.

Anket sonuçlarında elde edilen bir diğer önemli bulgu ise köy nüfuslarındaki değişim ile ilgilidir. Bakırça'da 1980 sonrasında nüfus doğrusal olarak azalırken, Gökçe'de nüfusun arttığı tespit edilmiştir. Gökçe'de nüfus artışının nedeni ise görüşmelerden elde edilen bilgilere göre Marmaris'te ve Aksaz Deniz Üssü'nde çalışan, memur ve personelin Gökçe'de ikamet ediyor olmasıyla ilgilidir. Gökçe'de yaşayan yerli nüfus bu durumun kendileri için önemli bir gelir kaynağı olduğunu, arsalarının değerlendirildiğini, kira gelirinin de önemli bir yer taşıdığını ifade etmiştir. Bakırça'da görüşmeler sonucunda elde edilen bilgilere göre ise dışarıya göçün eski yıllara göre azaldığı, gençlerin köyde kalmaya başladığı tespit edilmiştir.

Araştırma sonucunda elde edilen bir diğer bulgu da iş meslek durumlarındaki dönüşüm ile ilgilidir. Her iki köyde ankete katılanların % 30'luk bir kısmı çiftçilikle uğraşırken, % 20'ye yakın bir kısmı ise ücretli işlerde çalışmaktadır. Ücretli çalışanların sayısı özellikle 1990'lı yıllardan sonra artmaya başlamıştır. Tarımsal faaliyetlerin giderek azalması, ücretli çalışanların iki köyde de oransal olarak artmasına neden olmuştur. Her iki köyde anket yapılan kişilerin hanelerinde yaşayan toplam 97 kişinin, tarım dışı alanlarda çalıştığı tespit edilmiştir. Bu 97 kişinin 36'sı görüşülen kişilerin çocuklarından oluşmaktadır. Bir diğer ifade ile hane reisi tarımsal faaliyetlerde bulunurken, hanenin diğer üyeleri (yüksek oranda çocukları) tarım dışı alanlarda istihdam edilmektedir. Gözlenen bu durum aynı zamanda ücretsiz aile işçiliğinin giderek azaldığına bir kanıt oluşturmaktadır. Ücretsiz aile işçilerinin yerini, ücretli işlerde çalışan bireyler almaktadır. Bu noktada iki köy nezdinde "saf tarımsal emeğe" dayanan, geleneksel hane modelinde de bir dönüşüm görülmektedir.

Anket sonuçlarında ortaya çıkan diğer önemli husus aylık ortalama hane gelirleriyle ilgilidir. İki köyde aylık ortalama geliri 1500 TL ve altında olan haneler,

toplamin yaklaşık % 62'sini oluşturmaktadır. Ankete katılanların haneleri ortalama 3-4 kişiden oluşmaktadır. Hanede yaşayan kişi sayısı azaldıkça ortalama gelirde düşmektedir. Çünkü 1-2 kişinin yaşadığı haneler çoğunlukla yaşlılardan oluşmaktadır ve yaşamlarını emekli geliriyle ya da devlet yardımlarıyla sürdürmektedir. Diğer taraftan yaşlılığın getirdiği çalışmam da vardır. Yaşlı olan bireyler tarımsal faaliyetleri yürütememektedir.

Diğer yandan iki köyde hane gelirine, yukarıda bahsedilen tarım dışı alanlarda ücretli çalışan çocukların ve diğer hane üyelerinin katkılarının sınırlı olduğu söylenebilir. Yani tarım gelirlerinin az olması nedeniyle, tarım dışı faaliyet alanlarda istihdam süreçlerine katılan hanenin diğer üyelerinin ücret gelirleri de düşüktür.

Anket sonuçlarında dikkat çeken bir diğer nokta hane gelirleri içerisinde tarım gelirlerinin oranının giderek azalmasıdır. Yukarıda bahsedilen durumu açıklar nitelikte olan bu süreçte, temel gelir kaynağı tarımdan, yerini ücret gelirine ve emekli maaşına bırakmaktadır. İki köyde, özellikle son 10 yıl olmak üzere, 30 yıl içinde tarımsal gelirlerinin azaldığını ifade edenlerin oranı %80'leri bulmaktadır. Tarımsal gelirin azalması, ücret gelirini ve emekli maaşını önemli kılmıştır. Ankete katılanların % 32'si ücret geliri, % 20'si de emekli maaşını hanenin temel gelir kaynağı olarak göstermiştir. He iki köy nezdinde temel gelir kaynaklarındaki bu değişim, tarımsal nüfusun bir kısmının, köy kökenli-geçici süreli proleterleşme sürecinde bir dönüşüm yaşadığını kanıtlar niteliktedir.

Araştırma sonucunda, her iki köyde herhangi bir sosyal güvenceye sahip olanların oranı % 85 olarak belirlenmiştir. Sosyal güvence formlarından BAĞ-KUR'lu olanların oranı % 43, SSK'lı olanların oranı ise % 37'dir. Burada dikkat çeken nokta SSK'lı olanların niceliksel olarak yüksek olmasıdır. Çünkü kırsal alanlarda yaygın olan sosyal güvence şekli BAĞ-KUR'dur. Bu durum tarımsal faaliyetlerin giderek azalmakta olduğunu diğer bir göstergesidir. Ankete katılanların % 15'lik bir kesimi ise her hangi bir sosyal güvenceye sahip değildir. Bu kesim özellikle geçici süreli, yarı-zamanlı işlerde çalışanlardan oluşmaktadır. Türkiye işgücü piyasaları içerisinde kronik bir sorun olan enformel istihdamın bir yansıması

olarak görülen bu durum, kırsal emek süreçlerinin dönüşümünün bir örneği olarak ele alınabilir.

Kırsal emeğin proleterleşme sürecinin yukarıda ele alınan unsurlara ek olarak mülkiyet boyutlarıyla ilişkili olduğu da düşünülmektedir. Çünkü tarımsal arazi, ekipmanlar ile hayvancılık faaliyetleri emeğin dönüşümünü anlamamızda ve yönünü tayin edebilmemiz noktasında önemlidir. Her iki köyde tarımsal arazisi olmayanlar % 25'lik bir orana sahiptir. Kırsal nüfusun büyük ölçüde tarımsal faaliyetlerle geçimini sağladığı görüşü Gökçe ve Bakırça'da önemini giderek yitirmektedir. Gökçe'de ise bu tablo daha düşündürücüdür. Gökçe'de ankete katılanların % 37'sinin tarımsal arazisi yoktur. Tarım arazisi olan kesimin ise % 42'si 20 dönüm ve altında tarımsal araziye sahiptir. Gökçe'de tarımsal arazilerin Bakırça'ya nazaran daha küçük parsellerde ve dağınık olduğu tespit edilmiştir. Gökçe'nin fiziki ve coğrafik yapısından kaynaklanan bu durum köylülerin belini bükmekte, DGD yardımlarından faydalanmalarını da engellemektedir. Bakırça'da ise tarımsal araziler Gökçe'ye göre daha büyüktür. Her iki köyde de yapılan görüşmeler sonucunda tarımsal arazilerin satılmadığı, arazilerin kimi durumlarda kullanılmamasına rağmen elden çıkarılmadığı ifade edilmiştir. Çünkü toprak, köylüler için her zaman güvencikleri bir kapıdır. Toprağın satılmasına karşı durmaktadırlar.

Tarımsal araziye sahip olmayanların oranının yüksek olması (% 42), tarımsal ekipman mülkiyetiyle daha da iyi anlaşılmaktadır. Tarımsal faaliyetleri sürdürebilmek için en yaygın kullanılan ekipmanın traktör olduğu düşünüldüğünde her iki köyde traktör sahibi olmayanlarının ortalama % 42'lik bir orana sahip olması düşündürücüdür. Bakırça'da tarımsal arazilerin daha geniş olması tarımsal ekipman yönünden Gökçe'ye göre daha iyi konumdadır. Bu noktada dikkat çeken diğer bir husus tarımsal girdiler ile kullanılan ekipmanlar arasındaki ilişkidir. Son 10 yıl içerisinde tarımsal faaliyet ve gelirlerinde azalma olduğunu ifade eden katılımcıların, hükümet politikaları sonucunda ve tarımsal girdilerinin de arttığı söylenebilir. Mazot, ilaç, gübre, yem vb. girdilerin yüksek maliyetleri çiftçilerin belini bükmekte, tarımsal faaliyetler için kullanılan ekipmanlar kullanılmadığı için elden çıkarılmakta, satılmaktadır.

Her iki köyde tarımsal faaliyetlerle birlikte hayvancılık faaliyetlerinin de yürütüldüğü görülmüştür. Hayvancılık faaliyetleri çoğunlukla, pazar için üretimden ziyade, hane içinde tüketilmek için yapılmaktadır. Son yıllarda hayvancılığa yönelik devlet desteğinin olması, hayvancılık faaliyetlerine yönelik olumlu bir algı oluşturmuştur. Fakat devlet desteğinin büyük kapasiteli hayvancılık faaliyetlerine yönelik olması köylüleri sıkıntıya sokmuştur. Görüşmelerde ve odak grup görüşmelerinden elde edilen bilgilere göre Gökçe'de tarımsal arazinin, tarımsal sit alanı içerisinde yer alması, küçükbaş hayvancılık için 50, büyükbaş hayvancılık için 10 adet hayvandan sonrasına desteklerin verilmesi, bu faaliyetleri yürütmek isteyen köylülerin önünde engel oluşturmuştur. Gökçe'deki tarımsal arazilerin, tarımsal sit alanına girmesi, ahıl yapımına mani olmaktadır. Bakırça'da ise hayvancılık faaliyetlerinde pazar için üretim yapan, büyük baş hayvan sahipleri elde ettikleri sütü düşük fiyatlarla verdiklerinden yakınmaktadır. Danone, Pınar Süt gibi uluslararası menşeli şirketlerin, sözleşmeli olarak sütleri toplaması, kooperatifleşmenin olmaması gibi unsurlardan fiyatların düşmesine neden olmuştur.

Anket sonuçları ve mülakatlar sonucunda elde edilen bir önemli bilgi de hanelerin ürettikleri ürünlerin çoğunun hane içinde tüketmeleridir. Tarımsal gelirlerin azalması, maliyetlerin yükselmesi köylüleri bir takım stratejiler üretmeye zorlamaktadır. Her iki köyde meyve, sebze üretimi yapan hanelerin % 80'inden fazlası bunları hane içinde tükettiklerini belirtmiş, % 64'lük bir kesim de üretimini yaptıkları yem bitkilerini, kendi hayvanlarının bakımında kullandıklarını ifade etmiştir.

Anket ve mülakat sonuçlarına göre elde edilen diğer önemli bir bulgu da köylerde yoksulluğun gelir durumuyla alakalı yaşandığıdır. Gelir seviyelerinin düşmesi köylüleri diğer hanelerle aynı ya da daha kötü durumda görmelerine neden olmaktadır. Anket uygulananların % 63'lük kesimi devletin yoksulluğu azaltmaya yönelik politikalarını yetersiz bulurken, % 90'luk bir kesim tarıma yönelik desteklerin artırılması sonucunda yoksulluğun azalacağı düşüncesindedir.

Gökçe ve Bakırça'da tarımsal gelirler her geçen gün azalmakta, tarım dışı gelirler ise artış göstermektedir. Gökçe çevresinde turizm faaliyetlerinin yoğunluğu, Bakırça çevresinde sanayi faaliyetlerinin yoğunluğu, her geçen gün yeni fabrikaların

kurulması tarımsal faaliyetleri ve tarımsal üretimi olumsuz etkilemektedir. Fröbel ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada bahsedildiği gibi yeni bir ücretli çalışan grubu, ara form oluşmuştur. Bu form emeğin yeniden üretimi için sermayeye doğrudan bağlı hale gelmektedir. Küçük meta üreticiliğine yönelik, küresel firmaların saldırısı iki köyde de şiddetini hissettirmektedir. Yukarıda bahsedildiği üzere kırsal hanelerde yaşayanlar hayatta kalabilmek için birtakım stratejiler geliştirmektedir. Kırsal hanelerde yaşayanların belirlediği bu stratejilerin bir kısmı kırsal emeğin dönüşmesine neden olmaktadır. Gökçe ve Bakırça'da tespit edilen önemli bulgulardan birisi de hanelerdeki genç bireylerin son dönemlerde köyde yaşamaya devam etmeleridir. Köylerin çevresindeki tarım dışı gelir imkânlarının çeşitlenmesi, gençlerin tarım dışı faaliyetlere yönelmesini sağlamıştır.

Son dönemlerde yapılan Sönmez'in (2001) 1990'da "*Doğu Karadeniz Bölgesi fındık üretim kuşağında toprak ağalığı, köylülük ve kırsal dönüşüm*" isimli çalışması, Aydın'ın (2001) yine 1990'lı yıllarda Aydın'ın Söke ilçesinin Tuzburgazı ile Eskişehir'in Sivrihisar ilçesinin Kınık köylerinde pamuk ve buğday üreticileri üzerinde yürüttüğü çalışması, Ertürk'ün (1998) Anadolu'nun farklı bölgelerinde on dört köyde yürüttüğü çalışma, Özbudun'un (2006) Datça'nın köylerinde gerçekleştirdiği *Türkiye Kırsalı Yoksullaşırken Niçin Dikkulak Oldum?* isimli çalışma ve Öztürk vd.'nin (2008b) 1980 sonrası değişen tarım politikalarının sosyolojik etkilerini Muğla'nın on iki köyü üzerinden incelediği çalışması da yukarıda Türkiye geneli ve Gökçe, Bakırça özelinde ele alınan, kırsal kesimde meydana gelen yoksullaşmayı ve kırsal emek süreçlerinde oluşan değişime yönelik örnekleri sunmaktadır.

Çalışmanın sonunda söylenmesi gerekli önemli hususlardan biri de çalışma da sunulan teorik çerçevenin Türkiye ile olan ilişkisidir. Teorik sunum kısmında ele alınan ve dünya üzerinde tarımsal süreçlerde kapitalizmin bu alanlara nüfuz etmeye başlamasıyla birlikte meydana gelen değişim ve dönüşüm Türkiye'de hangi ölçüde cereyan etmektedir? İngiltere'de Amerika'da, Almanya'da ve Amerika'da tarihsel süreç içerisinde incelenen tarımsal dönüşüm süreçleri Türkiye'de benzer bir yol çiziyor mu? Kırsal emek süreçleri bu ülkelerde nasıl bir dönüşüm izleyerek proleterleşme süreçlerine giriyor ve kırsal alanda bir yoksullaşma söz konusu mu?

Çalışmanın sonunda ortaya çıkarılan bu sorular aslında yukarıda aktarıldığı üzere farklı konularda ve teorik imkânlarla tartışılacak ve irdelenecek araştırma konuları olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışma sonucunda elde edilen bilgiler ışığında diğer çalışmacılara Türkiye’de kırsal emeğin proleterleşme örüntülerini ele aldıkları noktalarda faydalı olacağı düşünülmektedir.

Sonuç olarak, Gökçe ve Bakırça’da son yıllarda, geçinebilmek için ek gelir kaynağına ihtiyaç duyan birçok köylü vardır. Genellikle daha genç olanlar köy dışında doğrudan tarımla ilgisi olmayan işlere yönelmektedir. Fakat bu durum kalıcı bir şekilde köylerden kopuşa neden olmamaktadır. Böylelikle, topraksız köy tipi proleter hanelerden ziyade, küçük topraklara sahip ve kendi tüketim ihtiyacını karşılamak için gerçekleştirilen üretim devam etmekte, hane gelirleri tarım dışı faaliyetlerden elde edilen gelirlerle desteklenmektedir. Tarif edilen bu durum köy kökenli-geçici süreli proleterlerin son dönemlerde Türkiye kırsalında yaşanmakta olan dönüşümün göstergesidir. Kırsal nüfus dört yandan küresel sermayenin saldırısına uğrarken, bu yeni oluşum köylülere ekonomik anlamda rahat nefes alabilecekleri bir alan yaratmakta diğer yandan ise insanları tarımsal süreçlerden uzaklaştırmaktadır. Politika üreticilerin bu durumu göz önünde bulundurarak kırsal alanlara yaklaşması, tarımsal istihdam ilişkilerine yönelik mekanizmalar geliştirmeleri gerekmektedir. Aksi takdirde küçük meta üretimine devam eden haneler, Gökçe ve Bakırça özelinde, Türkiye kırsalında yoksulluk batağına giderek gömülecekler, belki de sahip oldukları tek şey olan toprağa yabancılaşmış, büyük sermayelerin boyunduruğunda çalışmaya mahkûm insanlar olacaklardır.

KAYNAKÇA

- AKALIN, Güneri. (1986). *Kamu Ekonomisi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- AKSAN, Gamze. (2012). “Yoksulluk ve Yoksulluk Kültürünün Toplumsal Görünümleri”. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:12, s: 9-19.
- AKTAN, Coşkun Can ve VURAL, İstiklal Yaşar. (2002). “Yoksulluk: Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçme Yöntemleri”, Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri”, *Yoksullukla Mücadele Stratejileri*. Der. C.C. AKTAN. Ankara: Hak-iş Konfederasyonu Yayınları.
- ALEMDAR, Tuna; DEMİRDÖĞEN, Alper; ÖREN, Necat. (2012). “Kırsal Yoksulluk Ölçüm Sorunu ve Türkiye”. 10. Ulusal Tarım Kongresi Yayınlanmış Bildiri. http://www.agri.ankara.edu.tr/economy/10087_1354720673.pdf.
- ALTUNBAŞ, Derya. (2004). “Uluslararası Sürdürülebilir Kalkınma Ekseninde Türkiye’deki Kurumsal Değişimlere Bir Bakış”. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2003-2004 Sayı:1. (<http://ybd.comu.edu.tr/sites/ybd.comu.edu.tr/files>). Erişim Tarihi: 22.09.2012.
- AMİN, Samir. (2004). *Liberal Virüs*. Çev: Fikret Başkaya ve Aynur Mert. Ankara: Özgür Üniversite.
- AMIN, Samir. (2009). “Dünya Yoksulluğu, Yoksullaşma ve Sermaye Birikimi”. *Mülkiye Dergisi*, Cilt: XXXIII, sayı:262, s: 89-98.
- AYDIN, Zülküf. (2001). “Yapısal Uyum Politikaları ve Kırsal Alanda Beka Stratejilerinin Özelleştirilmesi: Söke’nin Tuzburgazı ve Sivrihisar’ın Kınık Köyleri Örneği”. *Toplum ve Bilim*, Sayı: 88, Bahar 2001, s: 11-31.
- AYSU, Abdullah. (2002). *Tarladan Sofraya Tarım*. İstanbul: Su Yayınları.
- BAKER, Ulus. (1996). “Marx’ın Bir Çift Sözü Var”. *Birikim Aylık Sosyalist Kültür Dergisi*, Nisan 1996, Sayı: 84, s: 20-31).
- BALIBAR, Etienne. (2007). “Tarihsel Materyalizmin Temel Kavramları Üzerine”. Der: Louis Althusser, Etienne Balibar. *Kapital’i Okumak*. Çev: A. Işık Ergüden. İstanbul: İthaki Yayınları.
- BAŞKAYA, Fikret. (2004). *Paradigmanın İflası*. Ankara: Özgür Üniversite.
- BERSNSTEIN, Henry. (2010). *Tarımsal Değişimin Dinamikleri*. Çev: Oya Köymen. İstanbul: Yordam Kitap.
- BORATAV, Korkut. (1995). “İktisat Tarihi 1908-1980.” *Çağdaş Türkiye 1908-1980*. Der: Sina Akşin. İstanbul: Cem Yayınevi.

- BORATAV, Korkut. (2004). *Tarımsal Yapılar ve Kapitalizm*. Ankara: İmge Kitabevi.
- BORATAV, Korkut. (2010). *Emperyalizm, Sosyalizm ve Türkiye*. İstanbul: Yordam Kitap.
- BOTTOMORE, Tom. (1993). *Marksist Düşünce Sözlüğü*. Ed: Tom Bottomore. Çev: Mete Tunçay. İstanbul: İletişim Yayınları.
- BRAVERMAN, Harry. (2008). *Emek ve Tekelci Sermaye*. Çev: Çiğdem Çıdamlı. İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- BUĞRA, Ayşe. (2008). *Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye’de Sosyal Politika*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- COLLIN, Denis. (2008). *Marx’ı Anlamak*. Çev: Işık Ergüden. İstanbul: Versus Kitap.
- ÇELİK, Aziz. (2004). “AB Ülkeleri ve Türkiye’de Gelir Eşitsizliği: Piyasa Dağılımı-Yeniden Dağılım”. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, Sayı: 3, s: 53-92.
- DANSUK, Ercan. (1997). “Türkiye’de Yoksulluğun Ölçülmesi ve Sosyo-Ekonomik Yapılarla Ölçülmesi”. DPT Uzmanlık Tezi.
- DEMİRAĞ, Dilaver. (2008). “Nefs ve İktidar: Bir Özgürlük Etiği”. *Birikim Aylık Sosyalist Kültür Dergisi*, Haziran-Temmuz 2008, Sayı: 230-231, s: 51-59.
- DPT, (2001). *8. Beş Yıllık Kalkınma Programı*.
- DPT, *Ekonomik ve Sosyal Göstergeler, 1950-2005*.
- DURGUN, Özlem. (2012). “Tarımsal İstihdamda Çözülme Devam Ediyor Mu?” *Marmara Üniversitesi İ.İ.B. Dergisi*, Yıl: 2012, Cilt: 22, Sayı: 2, ss: 124-149.
- ECEVİT, Mehmet C. (2009). “Köy Sosyolojisinin Daraltılmış Kapsamından, Tarım-Gıda-Köylülük İlişkilerine Yönelik Bazı Değerlendirmeler.” *Mülkiye Dergisi*, Cilt: XXXIII Sayı:262, s: 41-61.
- ERCAN, Fuat. (2000). “Küreselleşme Sürecindeki Yerellikler”. *Mübeccel Kıray İçin Yazılar*. Der: Fulya Atacan, Fuat Ercan, Hatice Kurtuluş, Mehmet Türkay. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- ERTÜRK, Y. (1998). “Kırsal Türkiye’de Cemaat, Gelenek ve Değişme Eğilimleri.” *Türkiye’de Tarımsal Yapı ve İstihdam*. Der: Tuncer Bulutay. Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü.
- FOSTER, Jhon Bellamy. (2011). “Küresel Yedek Emek Ordusu ve Yeni Emperyalizm”. Çev: Erkan Çınar-Doruk Köse. (<http://gercegingunlugu.blogspot.com.tr/>) Erişim tarihi: 16/06/2014

- GÜL, Hüseyin; Gül, Songül Sallan. (2008). “Yoksulluk ve Yoksulluk Kültürü Tartışmaları”. Der. Nurgün Oktik. *Türkiye’de Yoksulluk Çalışmaları*. İzmir: Yakın Kitabevi.
- GÜLÇUBUK, Bülent. (2009). “Küreselleşme ve Küreselleşmenin Türkiye Tarım Politikasına Yansımaları”. *Mülkiye Dergisi*, Cilt: XXXIII, sayı:262, s: 97-112.
- GÜN, Servet. (2010). “Yoksulluk Döngüsü Bağlamında Sokakta Çalışan Çocuklar”. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi Anabilim Dalı, yayımlanmamış doktora tezi.
- GÜNAYDIN, Gökhan. (2006). “Türkiye Tarım Sektörü”. (http://www.zmo.org.tr/resimler/ekler/46e3ece1fc8b24b_ek.pdf?dergi=139). Erişim tarihi: 10/04/2014
- GÜNAYDIN, Gökhan. (2008). “Küreselleşen Piyasa, Yoksullaşan Köylü.” (http://www.zmo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=8877&tipi=38&sube=0) Erişim tarihi: 15/03/2013.
- GÜNAYDIN, Gökhan. (2009). “Türkiye Tarım Politikalarında “Yapısal Uyum”: 2000’li Yıllar”. *Mülkiye Dergisi*, Cilt: XXXIII Sayı:262, s: 175-222.
- GÜNAYDIN, Gökhan. (2010). *Tarım ve Kırsallıkta Dönüşüm*. Ankara: Tan Kitabevi Yayınları.
- GÜNDOĞAN, Naci. (2008). “Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele”. Ankara Sanayi Odası Dergisi, Ocak-Şubat sayısı, s: 42-56.
- GÜNGÖR, Fatih; ÖZUĞULU, Metin. (1997). “İngiliz Yoksul Yasaları: Paternalizm, Piyasa ya da Sosyal Devlet”. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Gelişme ve Toplum Araştırmaları Merkezi Tartışma Metinleri. (http://www.politics.ankara.edu.tr/eski/dosyalar/tm/SBF_WP_03.pdf) Erişim tarihi: 5.9.2013.
- GÜRSOY, Özgür Burçak. (2010). “Bir Yaşam Biçimi Olarak Dışlanma: Türkiye’de Mevsimlik Tarım İşçileri”. *Sınıftan Sınıfa Fabrika Dışında Çalışma Manzaraları*. Der: Ayşe Buğra. İstanbul: İletişim Yayınları.
- HUBERMAN, Leo. (2005). *Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla*. Çev: Murat Belge. İstanbul: İletişim Yayınları
- İNSEL, Ahmet (2001). “İki Yoksulluk Tanımı ve Bir Öneri”. *Toplum ve Bilim*, Sayı: 89, s: 62-72.
- KARAKOYUN, İlhan. (2012). “Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele Yaklaşımları”. *Bölgesel Kalkınma Dergisi*, Sayı:3, s: 21-25.

- KAYA, Safiye. (2002). "Dünya Bankası ve Türkiye". *Sayıştay Dergisi*, Temmuz-Aralık 2002, Sayı: 46-47. (<http://dergi.sayistay.gov.tr/icerik/der46-47m1.pdf>). Erişim tarihi: 15.10.2012.
- KAZGAN, Gülten. (2005). *Türkiye Ekonomisinde Krizler 1919-2001: Ekonomi Politik Açısından Bir İrdeleme*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları
- KEPENEK, Yakup; YENTÜRK, Nurhan. (1996). *Türkiye Ekonomisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- KEYDER, Çağlar. (1989). "Kriz ve İşçi Sınıfı." *Birikim Aylık Sosyalist Kültür Dergisi*, Haziran 1989, sayı: 2, s: 13-18.
- KEYDER, Çağlar. (1993). *Ulusal Kalkınmacılığın İflası*. İstanbul: Metis Yayınları.
- KEYDER, Çağlar; YENAL, Zafer. (2013). *Bildiğimiz Tarımın Sonu*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- KOVANCI, Onur (2003). "Hayır Anlayışından Sosyal Devlete: İngiliz Yoksul Yasaları". *Mülkiye Dergisi*, Cilt: XXVII, Sayı: 239, s: 255-277.
- KÖSE, A. Haşim; BAHÇE, Serdal. (2009). "Yoksulluk Yazınının Yoksulluğu: Toplumsal Sınıflarla Düşünmek". *Praksis Dört Aylık Sosyal Bilimler Dergisi*, 2009/1, Sayı: 19, s: 385-419.
- KÖYMEN, Oya. (2008). *Kapitalizm ve Köylülük*. İstanbul: Yordam Kitabevi.
- LENİN, İ, Vladimir. (1975). *Rusya'da Kapitalizmin Gelişmesi*. Çev: Seyhan Erdoğan. Ankara: Sol Yayınları.
- LENİN, İ. Vladimir. (1994). "Tarımda Kapitalizmin Gelişme Yasaları." *Tarım ve Köylü Sorunu 5. Deftir*. Çev: İsmail Yarkın. İstanbul: İnter Yayınları.
- LENİN, İ. Vladimir. (1998). *Seçme Eserler Cilt:12-Tarım Sorunu Teorisi*. Çev: Süheyla Kaya, İsmail Yarkın. İstanbul: İnter Yayınları.
- MAGDOFF, Fred; MAGDOFF, Harry. (2004). "Kullanılıp Atılan İşçiler: Günümüzün Yedek Sanayi Ordusu." Çev: sendika.org. Disposable Workers: Today's Reserve Army of Labor. Monthly Review April 2004. (<http://www.sendika.org/2004/05/kullanilip-atilan-isciler-magdoff/>). Erişim tarihi: 29/06/2014.
- MAN, Fuat. (2009). "Kapitalist Emek Süreci Teorisi ve Dönüşümü". *E-akademi Dergisi*, sayı: 94. (<http://www.e-akademi.org/>) Erişim tarihi: 20/06/2014.
- MARX, Karl. (1986). *1844 Felsefe Yazıları*. Çev: Murat Belge. Ankara: V Yayınları.
- MARX, Karl. (2004). *Kapital [Birinci Cilt]*. Çev: Alaattin Bilgi. Ankara: Sol Yayınları.

- MARX, Karl; ENGELS, Frederich. (2004). *Alman İdeolojisi [Feurbach]*. Çev: Sevim Belli. Ankara: Sol Yayınları.
- MARX, Karl; ENGELS, Friedrich. (1976). *Komünist Manifesto ve Komünizmin İlkeleri*. Çev: Muzaffer Erdost. Ankara: Sol Yayınları.
- NİKİTİN, Pyotr. (1974). *Ekonomi Politik-1*. Çev: Hamdi Konur. Ankara: Sol Yayınları.
- OKTİK, Nurgün. (2008). “Yoksulluk Olgusuna Kavramsal ve Kuramsal Bakış”. Der: Nurgün Oktik. *Türkiye’de Yoksulluk Çalışmaları*. İzmir: Yakın Kitabevi.
- ORAL, Necdet (2012). “Tarımda Neoliberal Politikaların 30. Yılı”. (<http://www.bianet.org/biamag/ekonomi/140765-tarimda-neoliberal-politikalarin-30-yili>) Erişim tarihi: 18.12.2013.
- ORAL, Necdet. (2013). “2012 Yılında Tarım: Üretim Geriliyor, İthalat Artıyor”. (<http://www.bianet.org/biamag/tarim/147973-2012-yilinda-tarim-uretim-geriliyor-ithalat-artiyor>) Erişim tarihi: 18.12.2013.
- OYAN, Oğuz. (2003). “Politikasız Bir Tarıma Doğru.” *Neoliberalizmin Tahribatı*. Der: Neşecan Balkan, Sungur Savran. İstanbul: Metis Yayınları.
- OYAN, Oğuz. (2009). “IMF ve Dünya Bankası’nın Tarım Reformu Uygulama Projesi’nin Bilançosu”. *Mülkiye Dergisi*, Cilt: XXXIII Sayı:262, s: 237-254.
- ÖNGEN, Tülin. (2002). “Marx ve Sınıf.” *Praksis Dört Aylık Sosyal Bilimler Dergisi*, Güz 2002, sayı: 8, ss: 9-28.
- ÖZBUDUN, Sibel. (2006). *Türkiye Kırsal Yoksullaşırken... Niçin Dikkulak Oldum?*. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- ÖZİNANIR, Can İrmak. (2012). “Emek ve Tekelci Sermaye”. (<http://marksist.org/component/content/article/121-kitap/6446-emek-ve-tekelci-sermaye>). Erişim Tarihi: 29/06/2014.
- ÖZOĞLU, Burçak. (2002). “Sosyalist Emek Sürecini Nerede Aramalı?”. *Praksis Dört Aylık Sosyal Bilimler Dergisi*, 2002, sayı: 8, s: 169-188.
- ÖZOĞLU, Burçak. (2003). “Devlet Fabrikaya Girince: Kapitalist Devlet ve Emek Süreçleri”. *Mülkiye Dergisi*, Cilt: XXVII, Sayı: 239, s: 41-58.
- ÖZTORNACI, Burak ve VEZİROĞLU, Püren. (2012). “Küreselleşme ve Türkiye’de Kırsal Yoksulluk”. 10. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi, 5-7 Eylül 2012, Konya. Yayınlanmış bildiri.
- ÖZTÜRK, Nazım (2010). “Klasik ve Neo-Klasik İktisatta Gelir Bölüşümü”. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, Sayı: 24, s: 59-89.

- ÖZTÜRK, Şinasi vd. (2008b). *1980 Sonrası Değişen Tarım Politikalarının Sosyolojik Etkileri: Muğla Köyleri Örneği*. TÜBİTAK Araştırma Raporu, Proje No: 106K322.
- ÖZTÜRK, Şinasi. (2004). “Küreselleşme, Yeni Dünya Düzeni, Neo-Liberal Ekonomi Politikaları ve Yoksulluk”. *IV. Aile Şûrası Bildirileri*. Ankara. T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları. s: 665-679.
- ÖZTÜRK, Şinasi. (2008). “Kırsal Yoksulluk”. Der. Nurgün Oktik. *Türkiye’de Yoksulluk Çalışmaları*. İzmir: Yakın Kitabevi.
- ÖZTÜRK, Şinasi. (2008a). “Kırsal Yoksulluk ve Neo-liberal Ekonomi Politikaları”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal Of International Social Research*, Volume 1/5 Fall 2008, s: 605-634.
- ÖZTÜRK, Şinasi. (2009). “Kırsal Kalkınma Yaklaşımları ve Küçük Meta Üretimi”. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:9, Sayı: 2, s: 173-188.
- ÖZUĞURLU, Aynur. (2003). Yoksulluk Araştırmalarına Eleştirel Bir Bakış. *Mülkiye*, Cilt: XXX Sayı: 250, s: 53-66.
- ÖZUĞURLU, Metin. (2005). “Küresel Fabrikanın Doğuşu ve Yükselişi”. *Bilim ve Gelecek*, sayı: 13. (<http://www.bilimvegelecek.com.tr/?goster=1097>). Erişim tarihi: 15/06/2014.
- ÖZUĞURLU, Metin. (2008). *Anadolu’da Küresel Fabrikanın Doğuşu*. İstanbul: Kalkedon Yayınevi.
- ÖZUĞURLU, Metin. (2012). *Küçük Köylülüğe Sermaye Kapanı*. Ankara: Nota Bene Yayınları.
- PAMUK, Şevket. (2005). *Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- PAMUK, Şevket. (2009). “Türkiye’de Tarım ve İktisadi Gelişme: 1880-2000.” *Mülkiye Dergisi*, Cilt: XXXIII, sayı:262, s: 63-76..
- PAMUK, Şevket; TOPRAK, Zafer. (1988). “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Devlet, Tarımsal Yapılar ve Dönüşüm”. Der. Şevket Pamuk, Zafer Toprak. *Türkiye’de Tarımsal Yapılar*. Ankara: Yurt Yayınevi.
- POLANYİ, Karl. (2011). *Büyük Dönüşüm*. Çev: Ayşe Buğra. İstanbul: İletişim Yayınları.
- SAM, Neslihan. (2008). “Yoksulluğa Bir Yaklaşım Biçimi: Kapasite Yaklaşımı”. *Uludağ Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt: 27, Sayı: 1, s: 59-70.
- SEN, Amartya. (1999). *Özgürlükle Kalkınma*. Çev: Yavuz Alogan. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- SÖNMEZ, Abdülkerim. (2008). “Fındık Üretiminde Toprak Ağalığı ve Kırsal Dönüşüm.” *Toplum ve Bilim*, Sayı: 88, Bahar 2001, s: 56-69.
- ŞENSES, Fikret. (2001). *Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- TEKELİ, İlhan ve İLKİN Selim. (1988). “Devletçilik Dönemi Tarım Politikaları”. Der. Şevket Pamuk, Zafer Toprak. *Türkiye’de Tarımsal Yapılar*. Ankara: Yurt Yayınevi.
- TOPGÜL, Seda. (2013). “Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksulluğun Kadınlaşması”. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 14, Sayı:1, s:277-296.
- TROÇKI, Lev. (2000). “Zamanımızda Marxizm”. Otto Rühle’nin Living Thoughts of Karl Marks kitabının önsözü. (<http://www.iscicephesi.net/marksist-teori/ekonomi-politik/238-zamanimizda-marksizm>) Erişim tarihi: 18/06/2014
- TÜİK, (2009). 2009 Yılı Yoksulluk Çalışması.
- TÜİK, (2010). Genel Nüfus Sayımı Sonuçları.
- ULUKAN, Umut. (2013). “Devlet Tarım ve Sermaye Tarımda Kapitalist Dönüşümü Yeniden Tartışmak.” *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, Cilt:1, Sayı: 43, Yaz: 2013, s: 56-78.
- UZUN, A. Meral. (2003). “Yoksulluk Olgusu ve Dünya Bankası”. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt:4, Sayı:2, ss: 155-165.
- WOLF, R. Eric. (2000). *Köylüler*. Çev: Abdülkerim Sönmez. Ankara: İmge Kitabevi.
- www.sendika.org, Korkut Boratav’ın “Yoksulluk Halleri” isimli yazısı. <http://www.sendika.org/2005/12/yoksulluk-halleri-korkut-boratavcumhuriyet/>.
- www.tmmob.org.tr
- YENAL, Zafer. (2001). “Türkiye’de Tarım ve Gıda Üretiminin Yeniden Yapılanması ve Uluslararasılaşması”. *Toplum ve Bilim*, Sayı: 88, Bahar 2001, ss: 32-53).
- YUNCU, L. Demet. (2005). “İki Yoksulluk Yaklaşımı: A.Sen’in Yapabilirlikten Yoksunluk Teorisi ve Toplumsal Dışlanma Çerçevesinin Karşılaştırması”. Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu Araştırma Raporu, İstanbul. (<http://www.spf.boun.edu.tr/docs/discussionpaper4.pdf>) Erişim tarihi: 10.12.2013.
- YÜCESAN-ÖZDEMİR, Gamze. (2000). “Başkaldırı, Onay Ya Da Boyun Eğme?: Hegemonik Fabrika Rejiminde Mavi Yakalı İşçilerin Hikâyesi”. *Toplum ve Bilim*, sayı: 86, Güz 2000, s: 241-159.

Ek-1

B. EKONOMİK BİLGİLER**2. Hanenin temel gelir kaynağı nedir? (Yalnızca tek seçenek işaretlenecek)**

- (1) Ücretli iş
- (2) Tarım gelirleri
- (3) Emekli maaşı
- (4) Komşuların yardımı
- (5) Aileden yardım
- (6) Yardım kuruluşları
- (7) Devlet yardımı
- (8) Diğer

3. Hanenin aylık ortalama geliri ne kadardır?

- (1) 0-250 TL
- (2) 251-500 TL
- (3) 501-750 TL
- (4) 751-1000 TL
- (5) 1001-1500 TL
- (6) 1501-2000 TL
- (7) 2001 TL ve üzeri

4. Sizce bir hanenin rahatça geçinebilmesi için aylık geliri ne kadar olmalıdır? (.....)**5. Hane gelirinin hangi ekonomik faaliyetlerden oluştuğunu toplam gelir içerisindeki payına göre belirtiniz?**

Ekonomik Faaliyet	Hane geliri içerisindeki pay (%)							
	1)Tamamı	2) %80-99	3) %60-79	4) %50-69	5) %30-49	6) %20-39	7) %1-19	8) Hiçbiri
1) Ücretli iş								
2) Tarım gelirleri								
3) Emekli maaşı								
4) Komşuların yardımı								
5) Aileden yardım								
6) Yardım kuruluşları								
7) Devlet yardımları								
8) Diğer								

6. Oturduğunuz ev kime ait?

- (1) Kendimize
- (2) Anne-baba
- (3) Akraba
- (4) Çocuk
- (5) Kira
- (6) Diğer (.....)

Ek-1

7. Hane gelirinin ne kadarı kim tarafından karşılanmaktadır?

Hane üyesi	Ne kadarı (%)							
	1) Tamamı	2) %80-99	3) %60-79	4) %50-69	5) %30-49	6) %20-39	7) %1-19	8) Hiçbiri
Kendisi								
Eşi								
Çocuk 1								
Çocuk 2								
Torun(lar)								

8. Tarihsel süreç içerisinde tarım gelirindeki değişim nasıl?

	Gelirdeki değişim		
	1) Arttı	2) Azaldı	3) Değişmedi
Yıllar			
Son 1-2 yıl			
Son 10 yıl			
Son 20 yıl			
Son 30 yıl			

9. Evin yapısı, ev eşyası, taşıt ve taşınmazlar.

EV YAPISI	Sayı / 0. yok	EVDE OLAN EŞYA	Sayı/ 0. yok	TAŞINMAZLAR	Sayı/ 0. yok
Oda sayısı		Telefon		Konut (apt. dairesi vb)	
Banyo		TV		Dükkan	
Tuvalet (Ev içi)		Bilgisayar		Depo	
Mutfak		Uydu		Pansiyon	
Kalorifer		Fırın		Diğer	
Borulu su sistemi		Video, VCD, DVD			
Elektrik		Buzdolabı		TAŞIT	
Güneş enerjisi		Çamaşır makinesi		Otomobil	
Şofben		Dikiş makinesi		Bisiklet	
		Bulaşık makinesi		Motorlu bisiklet	

Ek-1

C. TÜKETİM HARCAMALARI

10. Hane harcamalarınızın ne kadarını nereye harcıyorsunuz?

	Tutar	Oran
Ortalama Aylık Hane Geliri		%
1. Gıda		
2. Kira		
3. Sağlık		
4. Eğitim		
5. Giyim		
6. Eğlence		
7. Alkol, sigara vb		
8. Yakıt		
9. Elektrik, su, telefon, internet vb.		
10. Ulaşım (benzin, mazot, yol parası)		
11. Borç ödemesi (banka, şahıs, devlet, sigorta vb)		
12. Tarımsal faaliyetleri sürdürmek için (tarımsal girdi: makine, teçhizat, gübre, ilaç, taşıma, tohum, yem vb.)		
13. Diğer		

D. TARIMSAL MÜLKİYET

11. Aşağıdakilerden hangisine ya da hangilerine sahipsiniz?

Tarımsal Mülkiyet	Miktarı
1. B.B. Hayvan (Sayısı)	
2. K.B. Hayvan (Sayısı)	
3. Kümes hayvanı (Sayısı)	
4. Arıkovanı (Sayısı)	
5. Tarım arazisi (Hektar)	
6. Diğer (adları ve miktarı yazılacak):	

12. Sahip olunan tarım makineleri.

Tarım Makinesi	Miktar/ 0. yok	Miktar/ 0. yok	Miktar/ 0. yok
1. Traktör		7. Kepçe (hidrolik/araç)	13. İlaçlama makineleri
2. Römork		8. Kültivatör (aysan)	14. Diğer (belirtiniz)
3. Pulluk		9. Çizel (yedili)	
4. Biçer-döver		10. Mısır slaj makinesi	

Ek-1

5. Su/akaryakıt tankeri		11.Çayır biçme makinesi			
6. Tohum ekim ekipmanları		12. Goble (kobra)			

13. Tarımsal faaliyetler için kullanılan arazi.

Belirtiniz (...../dekar, ayrıca tabloda da işaretleyiniz)

İşlenen tarım arazisi	İşlenen tarım arazisinin mülkiyeti			
	1. Kendisine ait	2. Ortakçı	3. Üçürdüm	4. Kira (İcar)
1. 0-50 dekar				
2. 51-100 dekar				
3. 101-150 dekar				
4. 151-200 dekar				
5. 201-300 dekar				
6. 301-500 dekar				
7. 500-1000 dekar				
8.1001 dekar ve fazlası				

14. Tarım arazisini nasıl kullanıyorsunuz?

Tarım arazisi	Toplam tarım arazisinin kullanım şekli		
	1. Boş bırakıyorum	2. Kiraya veriyorum	3. Tarımsal faaliyetlerde kullanıyorum
1. 0-50 dekar			
2. 51-100 dekar			
3. 101-150 dekar			
4. 151-200 dekar			
5. 201-300 dekar			
6. 301-500 dekar			
7. 500-1000 dekar			
8. 1000 dekar ve falzası			

15. Tarımsal faaliyetler için tarla kiralityor musunuz?

- (1) Evet
(2) Hayır

16. Kiraladığınız tarımsal arazinin büyüklüğü ne kadardır? (15. Soruya evet cevabını verenler bu soruyu cevaplandırarak)

- (1) 0-50 dekar

Ek-1

- (2) 51-100 dekar
- (3) 101-150 dekar
- (4) 151-200 dekar
- (5) 201-250 dekar
- (6) 251-300 dekar
- (7) 301-500 dekar
- (8) 500 dekar ve fazlası

E. TARIMSAL FAALİYETLER

17. Ne tür tarımsal faaliyetlerde bulunuyorsunuz?

Tarımsal faaliyet türü	Üretilen ürünün değerlendiriliş biçimi				
	1. Hane içinde tüketiyor	2. Pazarda kendisi satıyor	3. Tüccara ya da aracıya satıyor	4. TMO, Yağlı tohumlar, zeytin ????	5. Yok
1. B.B. Hayvancılık					
2. K.B. Hayvancılık					
3. Kümes Hayvancılığı					
4. Tahıl Üretimi					
5. Yem Bitkileri					
6. Sebze Üretimi					
7. Meyve Üretimi					
8. Arıcılık					
9. Ormancılık					
10. Balıkçılık					
11. Tütüncülük					
12. Zeytincilik					
13. Diğer					

18. Yıllar içerisinde tarımsal faaliyetlerinizde ve tarımsal gelirinizde ne gibi değişiklikler oldu?

Periyot (Bu günden geçmişe doğru)	Değişim			
	1. Arttı	2. Olmadı	3. Azaldı	4. Fikrim yok
1-2 yıl				
2-5 yıl				
5-10 yıl				
10-20 yıl				
20-30 yıl				

19. Devletin verdiği tarımsal hizmetlerin hangilerinden faydalandınız?

Tarımsal Hizmetler	Yıllar içerisindeki değişim					
	Son 10 yıl içerisinde			10 yıl ve daha öncesi		
	1. Evet	2. Hayır	3. İlgisiz	1.Evet	2. Hayır	3. İlgisiz
1. Toprak analizi						

Ek-1

2. Tarımsal kurslar						
3. Tarımsal seminer						
4. Veterinerlik hizmeti						
5. Ziraat mühendisliği hizmeti						
6. Diğer						

20. Sözleşmeli tarım hakkında fikir sahibi misini?

- (1) Evet
(2) Hayır

21. (20. Soruya “evet” cevabını verenler cevaplandırarak) Sözleşmeli tarım faaliyetlerinden faydalanıyor musunuz? Faydalanıyorsanız kaç yıl, kaç dekar tarla, hangi ürünün üretiminde ve hangi firmayla bu faaliyetlerde bulunuyorsunuz belirtiniz?

- (1) Evet Yıl (.....) Dekar (.....) Ürün(.....) Firma (.....)
(2) Hayır

F. YOKSULLUK SORULARI

22. Ekonominin bu günlerde ülke genelinde durumunu nasıl değerlendiriyorsunuz?

- (1) Çok kötü
(2) Kötü
(3) Normal
(4) İyi
(5) Çok iyi

23. Yoksulluk köyünüzde ne kadar önemli bir sorun teşkil etmektedir?

- (1) Hiç önemli değil
(2) Az önemli
(3) Kararsızım
(4) Önemli
(5) Çok önemli

24. Yoksulluğa sebep olan faktörleri önem derecesine göre sıralayınız.

Yoksulluğa sebep olan faktörler	Önem derecesi				
	1.Hiç önemli değil	2.Az önemli	3.Kararsızım	4.Önemli	5.Çok önemli
1. İş imkânlarının yetersiz olması					
2. Eğitimsizlik					
3. Ekonomik koşullar					
4. Çalışmak istememesi, tembellik					
5. Siyasi kararlar					
6. İnsanların kendi başarısızlıkları					
7. Yaşlılık					
8. Sağlık sorunları					
9. Tembellik					
10. Devletin uyguladığı politikalar					

Ek-1

25. Kendi ekonomik durumunuzu nasıl tanımlıyorsunuz?

- (1) Çok yoksul
- (2) Yoksul
- (3) Orta
- (4) Zengin
- (5) Çok zengin

26. Köydeki diğer hanelerle karşılaştırınca kendi durumunuzu nasıl değerlendiriyorsunuz?

- (1) Daha kötü
- (2) Aynı
- (3) Daha iyi

27. Bugünkü ekonomik durumunuzu geçmişle karşılaştırınca nasıl değerlendiriyorsunuz?

- (1) Daha kötü
- (2) Aynı
- (3) Daha iyi

28. (25. Soruya göre Durumlarını iyi ve aynı olarak değerlendirenlere sorulacak) Şu anki durumda olmanızı sağlayan aşağıdaki faktörleri önemine göre belirtiniz?

Faktörler	Önem derecesi		
	(1) En önemli faktör (bir tane işaretlenecek)	(2) Önemli faktörler (birden çok işaretlenebilir)	(3) Önemsiz (birden çok işaretlenebilir)
1. Kendi çalışma ve becerimle			
2. Miras			
3. Şans-Kader			
4. Aile yardımı			
5. Devlet yardımı			
6. Başkalarının yardımı			
7. Diğer			

29. (Durumlarını kötü olarak değerlendirenlere sorulacak; 25. Soruda daha kötü seçeneğini işaretleyenlere için) Şu anki durumunuza neden olan aşağıdaki faktörleri önemine göre belirtiniz?

Faktörler	Önem derecesi		
	(1) En önemli faktör (bir tane işaretlenecek)	(2) Önemli faktörler (birden çok işaretlenebilir)	(3) Önemsiz (birden çok işaretlenebilir)
1. Kendi başarısızlığı			
2. Kötü şans-kader			
3. Başka insanlar yüzünden			
4. Devletin uygulamaları			
5. Eğitimsizlik			

Ek-1

6. İklim ve doğa koşulları			
7. Ailevi nedenler			
8. Sağlık sorunları			
9. Diğer-yazınız			

30. Türkiye’de sizce insanlar yeterince kazanamadıkları için mi yoksa tembelliklerinden mi yoksul?

- (1) Yeterince kazanamadıkları için
(2) Tembelliklerinden

31. Size göre 4 kişilik bir ailenin geliri ne kadardan az olursa yoksul sayılır?

- (1) 100 TL’den az
(2) 250 TL’den az
(3) 500 TL’den az
(4) 750 TL’den az
(5) 1000 TL’den az
(6) 1500 TL’den az
(7) 2000 TL’den az

32. Size göre köyünüzdeki hanelerin yüzde kaç yoksuldur?

- (1) Hepsi yoksul
(2) % 90 yoksul
(3) % 75 yoksul
(4) % 50 yoksul
(5) % 25 yoksul
(6) % 10 yoksul
(7) Yoksul yok

33. Devletin yoksulluğu azaltmak için yaptığı çalışmalar sizce:

- (1) Yeterli
(2) Yetersiz
(3) Fikrim yok

34. Devlet yoksullukla mücadele etmek için birini seçmek zorunda kalırsa hangisini seçmelidir? (tek cevap)

- (1) İş imkânlarını arttırmak
(2) Temel ihtiyaçlarını karşılayamayan ailelere sürekli aynı yardımlar yapmak
(3) Hane gelirini belirli bir seviyede tutmak için aylık para yardımı yapmak
(4) Fikrim yok

35. Devletin yoksulluğu azaltmak için yapması gereken uygulamaları önem derecesine göre belirtiniz.

Yoksulluğu azaltmak için:	Önem derecesi		
	(1) Çok önemli	(2) Önemli	(3) Önemsiz
1. Asgari ücretin artırılması			
2. Yeni iş alanlarının açılması			
3. Tarıma daha çok destek verilmesi			
4. Yoksul ailelere devletin yardım etmesi			
5. Sağlık masraflarını devletin karşılaması			

Ek-1

6. Eğitim masraflarını devletin karşılaması			
7. İşsizlik maaşı			
8. Mesleki eğitim verilmesi			
9. Köylere daha çok altyapı hizmetlerinin götürülmesi			
10. Diğer. Yazınız.			

36. Aşağıdaki konularda durumunuzu nasıl değerlendiriyorsunuz?

	Yeterli (1)	Yetersiz (2)	İlgisiz (0)
1. Konut durumu			
2. Beslenme			
3. Sağlık güvencesi			
4. Eğitim olanakları			

37. Hanede herhangi bir geliri olmayan birisi var mıdır? Varsa belirtiniz.

- (1) Evet (.....)
(2) Hayır

38. Sizce yoksulluk bir kader midir, insan gerçekten isterse yoksulluktan kurtulabilir mi?

- (1) Hiç katılmıyorum
(2) Katılıyorum
(3) Kararsızım
(4) Tamamen katılıyorum

KIRSAL EMEK ve EMEĞİN DÖNÜŞÜMÜ

39. Tarımsal faaliyetlerinizi sürdürürken ücretli işçi çalıştırır mısınız?

- (1) Evet
(2) Hayır

40. (39. Soruya “evet” cevabını verenlere sorulacak) Çalıştırdığınız işçiyi tam süreli mi yoksa geçici süreliğine mi çalıştırmaktasınız? Eğer geçici süreli olarak çalıştırıyorsanız çalıştırdığınız süreyi ay olarak belirtiniz

- (1) Tam süreli
(2) Geçici süreli (.....ay)

41. (39. Soruya “evet” cevabını verenlere sorulacak) Çalıştırdığınız işçiyi hangi işlerde kullanırsınız?

- (1) Bağ, bahçe budama vb. işlerde
(2) Şoförlük gerektiren, traktör, biçer-döver kullanımı vb. gibi işlerde
(3) Bahçe, tarla çapalama gibi işlerde
(4) Gübre, tarımsal mahsul, kürekleme, çatı aktarma vb. gibi işlerde
(5) Diğer (belirtiniz)

42. Başka birisinin tarımsal işletmesinde ücretli ve sigortalı olarak çalışmakta mısınız?

- (1) Evet

Ek-1

(2) Hayır

43. (42. Soruya “evet” cevabını verenlere sorulacak) Çalıştığınız işte tam süreli mi yoksa geçici süreli mi çalışıyorsunuz? Eğer geçici süreli olarak çalışıyorsanız çalıştığınız süreyi ay olarak belirtiniz.

(1) Tam süreli

(2) Geçici süreli (.....ay)

44. (42. Soruya “evet” cevabını verenlere sorulacak) Yaptığımız işi aşağıdakilerden hangisi tanımlamaktadır?

(1) Bağ, bahçe budama vb. işlerde

(2) Şoförlük gerektiren, traktör, biçer-döver kullanımı vb. gibi işlerde

(3) Bahçe, tarla çapalama gibi işlerde

(4) Gübre, tarımsal mahsul, kürekleme, çatı aktarma vb. gibi işlerde

(5) Diğer (belirtiniz)

45. Çiftçilik yapmıyor olsaydınız hangi işle uğraşmak isterdiniz belirtiniz?

(.....)

46. Teknolojik gelişmelerin tarımsal alanda insan emeğinin verimliliğini arttırdığı görüşüne katılır mısınız?

(1) Hiç katılmıyorum

(2) Katılıyorum

(3) Kararsızım

47. Hanenizde tarımsal faaliyetler sürdürmek yerine başka iş alanlarında çalışanlar var mı?

(1) Evet

(2) Hayır

48. (47. Soruya “evet” cevabını verenlere sorulacak) Köyde tarımsal faaliyetler sürdürmek istemeyip başka sektörlerde çalışanlar hangi alanlarda çalışmaktadırlar? Belirtiniz (.....)

49. (47. Soruya “evet” cevabını verenlere sorulacak) Hanede diğer sektörlerde çalışanlar kaç yıldır bu işle uğraşmaktadırlar? Belirtiniz. (.....yıl)

50. (47. Soruya “evet” cevabını verenlere sorulacak) Hanenin aylık gelirine katkıda bulunurlar mı? Bulunurlarsa miktarını belirtiniz.

(1) Bulunurlar (.....TL)

(2) Bulunmazlar

GÖRÜŞME SORULARI

1. Kendisinin ve hane bireylerinin, cinsiyet, eğitim, yaş, çalışma durumu, herhangi bir sosyal güvenlik kurumuna kayıt durumu.
2. Aileden dışarıya göç var mı? Var ise nedenleri nelerdir?
3. Şu andaki geçim kaynaklarınız nelerden oluşmaktadır? (Tarım gelirleri, ücretli iş, devlet yardımı, akraba yardımı, miras, kira, emekli aylığı vb.)
4. Geçtiğimiz yıllar içerisinde geçim kaynaklarınızda değişimler oldu mu? Olduysa açıklar mısınız?
5. Şu anda elinizde bulunan tarımsal arazi, bağ, bahçe, tarım aletleri, araçları gibi mülkler var mı? Var ise bunları ne zaman, ne kadara, nasıl elde ettiniz? Ayrıntılı bir şekilde açıklayınız.
6. Borcunuz var mı? Varsa ne kadar?
7. Şu anda ne tür tarımsal faaliyetlerde bulunuyorsunuz? (Ne kadar ürettiği, nasıl pazarladığı, [kendi mi pazarlıyor yoksa tüccar aracılığıyla mı yoksa geçimlik üretim için mi?], bu ürünü üretmekte nasıl karar alındığı, detaylı bir şekilde öğrenilecek)
8. Tarımsal faaliyetlerinizde işçi çalıştırıyor musunuz? (Geçmişte çalıştırmışsa eğer, o dönem koşulları altında ücret durumları, yapılan işler detaylı bir şekilde öğrenilecek)
9. Tarımın gelişmesi için devlet neler yapmalı?
10. Şu anda ülkede ekonomik gidişatı nasıl buluyorsunuz?
11. Kendi ekonomik durumunuzu nasıl buluyorsunuz? Açıklayınız.
12. Köyünüzde tarımın kalkınması için neler yapılmalıdır? Açıklayınız.
13. Köyünüzdeki diğer ailelere bakar kendi ekonomik durumunuzu nasıl görüyorsunuz? Açıklayınız.
14. Son yıllarda ne tür ekonomik sorunlarla karşılaştınız? Açıklayınız.
15. Ailenizde dışarıya göç var mı? Varsa detaylı bir şekilde bilgi alınacak. (yakınlık, gelir, neden göç ettiği?)
16. Başkasının tarım işletmesinde ücretli işçi olarak çalışır mı? Detaylı bilgi alınacak. Gerekçeleri. Tartışma istenecek.
17. Son 10-20 yıllık süreç içerisinde;
 - Yaşadığınız köyün genç nüfusunda ne gibi değişiklikler oldu.
 - Köyde sürdürülen tarımsal faaliyetlerde nasıl değişiklikler oldu.
 - Köyden kente ya da kentten köye göç durumu nasıl değişti.

Ek-2

- Köyde yaşayanlar tarımsal faaliyetler sürdürmek yerine, kentlerde başka sektörlerde çalışmayı mı yeğliyorlar?

ODAK GRUP GÖRÜŞME SORULARI

1. Yaşadığınız köyün temel sorunları nelerdir?
2. Yaşadığınız köyde son yıllarda tarımsal faaliyetlerde nasıl değişiklikler oldu?
3. Devlet politikaları tarımsal üretim üzerinde etkili olmakta mıdır?
4. Köyde tarım ile uğraşmak yerine başka sektörlerde çalışmayı yeğleyenler var mı? Var ise neden tarımla uğraşmadıkları ve çalışılan sektörlerin neler olduğu ve neden insanların başka sektörlerde çalışmak istedikleri üzerinden tartışma istenecek.
5. Kırsal alanda yaşayanların en önemli sorunları nelerdir?
6. Kırsal alanda yoksulluk daha mı fazladır? Gelir seviyelerinin düşük olması insanları başka sektörlerde çalışmaya itmekte midir?

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı: Tolga Yılmaz

Doğum Yeri: Çorlu

Doğum Tarihi: 11/06/1987

Medeni Hali: Bekar

EĞİTİM ve AKADEMİK BİLGİLER

Lise 2001-2005: Çorlu Mimar Sinan Lisesi (Y.D.A-5/4,56)

Lisans 2005-2009: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü (4/3,08)

MESLEKİ BİLGİLER

2014-... Özel Eğitim Kurumları Eğitimliği-Kurum Müdürlüğü